

T.C.

Hitit Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

**TABERÎ VE MATURİDÎ TEFSİRLERİNİN “NESH MESELESİNE
YAKLAŞIMLARI AÇISINDAN” MUKAYESESİ**

Ömer DİNÇ

Yüksek Lisans Tezi

Çorum 2013

**TABERÎ ve MATURÎDÎ TEFİSİRLERİNİN “NESH MESELESİNE
YAKLAŞIMLARI AÇISINDAN” MUKAYESESİ**

Ömer DİNÇ

Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Mesut OKUMUŞ

Çorum 2013

KABUL VE ONAY

Ömer DİNÇ tarafından hazırlanan “**TABERÎ ve MATURİDÎ TEFSİRLERİNİN “NESH MESELESİNE YAKLAŞIMLARI AÇISINDAN” MUKAYESESİ** ” başlıklı bu çalışma, 12 /12 /2013 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Prof. Dr. Halis ALBAYRAK (Başkan)

İmza

Prof. Dr. Mesut OKUMUŞ (Danışman)

İmza

Doç. Dr. Selim TÜRÇAN

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

İmza

Prof. Dr. Gülen ELMAS ARSLAN

Enstitü Müdürü

T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (12/12/2013)

Ömer DİNÇ

ÖZET

DİNÇ, Ömer, Taberî ve Mâturîdî Tefsirlerinin “Nesh Meselesine Yaklaşımları Açısından” Mukayesesi, (Yüksek Lisans Tezi), Çorum 2013.

Bu çalışma, hicrî VI. yüzyılın başında yaşamış Taberî ve Mâturîdî'nin nesh meselesine dair yaklaşımlarını ele almaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde tefsir ilminde önemli ve tartışmalı bir konu olan nesh meselesinin, Taberî ve Mâturîdî dönemine kadarki süreçte nasıl algılandığı, hangi değişimleri geçirdiği, meselenin tartışıldığı zeminin ne olduğu, hangi isimlerin bu mesele üzerinde etkisinin olduğu ortaya konmaktadır. İkinci bölümde ise, tefsir tarihinde önemli konumu bulunan Taberî ve Mâturîdî'nin nesh meselesini ele alış biçimleri, bu konuya dair yaklaşımları, tefsir eserlerinde hangi ayetlerin neshini kabul edip, hangilerini kabul etmedikleri, ayrıntılı olarak işlenmektedir. Son bölümde ise, bu iki müellifin nesh meselesindeki ortak yaklaşımları ele alınırken, ayrıştığı noktaların ve bunların sebepleri üzerinde de durulmaktadır. Son olarak da Taberî ve Mâturîdî'nin kendi düşünce anlayışları ve yöntemlerinin, nesh meselesindeki fikirlerini ne derece etkiledikleri irdelenmektedir.

Anahtar Sözcükler: Taberî, Mâturîdî, Nesh, Kur'an, Tefsir,

ABSTRACT

DİNÇ, Ömer, The Comparison Of Tabarı Tafsır And Maturıdı Tafsır From The Point Of Their Approach To The “Abrogation (Nash)” Problem, (Master Thesis) Çorum 2013.

This study deals with the approaches of Tabari and Maturidi who live in early 7th century on the issue of abrogation (*nash*) which is crucial and debated issue in the field of *tafsir*. In the first section of the study, answers will be presented for the questions of how was the concept of abrogation (*nash*) perceived before the period that Tabari and Maturidi lived, how did it evolve, what was the ground that the issue debated and which scholars did have an influence on the issue. In the second section, the way that Tabari and Maturidi deals with the issue of abrogation (*nash*) their approaches, in which *ayahs* they accept the existence and non-existence of *abrogation (nash)* are analyzed in detail. In the last section, while the common approaches of these scholars on the issue of *abrogation (nash)* is discussed, their points of divergence and the reasons behind it were elaborated. Finally, the study ends by bringing forward the issue of the effect of Tabari and Maturidi’s thought and methods on their approaches on *abrogation (nash)*.

Keywords: Tabari, Maturidi, Abrogation (Nash), Qur’an, Tafsir,

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR.....	v
ÖNSÖZ	viii

GİRİŞ

1. ÇALIŞMANIN KONUSU VE ÖNEMİ.....	1
2. ÇALIŞMANIN AMACI, KAPSAMI ve YÖNTEMİ.....	2
3. KAYNAK DEĞERLENDİRMESİ.....	3

BİRİNCİ BÖLÜM

TABERÎ ve MATURÎDÎ DÖNEMİNE KADAR NESH MESELESİNE

GENEL BİR BAKIŞ

1. VAHİY SÜRECİ ve NESH OLGUSU	5
2. VAHİY SONRASI SÜREÇTE NESH ALGISI	14
3. NESHLE İLGİLİ ORTAYA ÇIKAN TEORİK TARTIŞMALAR	21
3.1. Sunnet Telakkisi ve Nesh Meselesine Yansıması.....	24
3.2. Kelamî Tartışmalar ve Nesh Meselesine Etkisi	27

İKİNCİ BÖLÜM

TABERÎ VE MATURÎDÎ’NİN NESH MESELESİNE YAKLAŞIM TARZLARI

1. NESH TANIMLAMALARI ve MESELEYİ ALGILAYIŞLARI ÜZERİNE	31
1.1. Taberî’ye Göre Nesh ve Mevcudiyeti.....	32
1.2. Mâturîdî’nin Nesh Olgusuna Getirdiği Açılım	36
2. NESHİ KABUL ETTİKLERİ YERLER ve BAKIŞ AÇILARI	40
2.1. Taberî’nin Neshi Kabul Ettiği Ayetler ve Nesh İçin Bazı Kriterleri	40
2.2. Mâturîdî’nin Neshi Kabul Ettiği Ayetler ve Bu Ayetler Hakkındaki Yorumu.....	50
3. NESHİ KABUL ETMEDİKLERİ YERLER	62
3.1. Taberî’nin Kabul Etmediği Yerler ve Gerekçeleri	62
3.2. Mâturîdî’nin Neshi Kabul Etmediği Yerler ve Gerekçeleri.....	82

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TABERÎ VE MATURİDÎ'NİN NESH ANLAYIŞ ve UYGULAMALARININ
MUKAYESESİ

1. DÜŞÜNCE BİÇİMLERİ VE NESH MESELESİNE ETKİSİ.....	95
1.1. Taberî'nin Düşünce Yapısı.....	95
1.2. Mâturîdî'nin Düşünce Yapısı	97
2. NESH MESELESİNE YAKLAŞIMLARI.....	103
2.1. Benzerlik Gösteren Yaklaşımları.....	103
2.2. Ayrıştıkları Noktalar ve Çözüm Önerileri	106
SONUÇ	111
KAYNAKÇA.....	114

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser.
a.y.	: Aynı yer.
b.	: Bin, İbn.
bkz.	: Bakınız.
c.	: Cilt.
çev.	: Çeviren.
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
h.	: Hicrî.
haz.	: Hazırlayan.
Hz.	: Hazreti.
Mad.	: Madde.
ö.	: Ölüm tarihi.
s.	: Sayfa.
say.	: Sayı.
tahk.	: Tahkik eden.
t.y.	: Yayın tarihi yok.
vb.	: Ve benzeri.
vd.	: ve dahi ya da ve diğerleri.
yay.	: Yayıncılık.

yy.

: Yayın yeri yok.

ÖNSÖZ

Nesh meselesinin tefsir sahasında en çok tartışılan konularından biri olduğunda şüphe bulunmamaktadır. Tefsir, fıkıh hatta kelama dair yazılan eserlerin büyük bir kısmında bu meseleye özel bir yer ayrılmıştır. Öyle ki nesh meselesi üzerinde müstakil kitapların telif edildiği görülür. Bununla birlikte bu meselenin günümüzde tartışma konusu olmaya devam etmesi, Kur'an'ı anlama ve yorumlama açısından konunun önemini gösterir niteliktedir.

Tefsir ilminde önemli bir tartışma konusu olan nesh meselesi üzerinde pek çok çalışma yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmaların genellikle meselenin teknik boyutunu ele aldığı ve nesh ifadesinden hareketle konuyu sadece kavram boyutunda işlediği gözden kaçmamaktadır. Bu bakımdan nesh konusunun farklı açılardan ele alınması başka bir ihtiyacı da gündeme getirmektedir. Özellikle nesh ifadesinin kavramsallaşma ve terimleşme süreçlerini ve nesh meselesine dair tartışmaların zaman aralıklarını bir çalışma konusu haline getirmek önem arz etmektedir. Biz de bu durumu göz önünde bulundurmak suretiyle hicrî IV. asrın başlarında yaşamış, tefsir tarihinin önde gelen isimlerinden olan Taberî ve Mâtürîdî'nin nesh meselesine yaklaşımlarını konu edinen bir çalışma hazırlamayı uygun gördük. Aynı dönemde yaşayan bu iki büyük müfessirin, kendi dönemlerini göz önünde bulundurarak bu konuyu nasıl irdelediklerini ortaya çıkarmak ve nesh meselesinin bu iki zatın dönemine kadar nasıl algılandığını tespit etmek çalışmanın ana çerçevesini oluşturmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde Taberî ve Mâtürîdî dönemine kadarki süreçte nesh meselesinin geçirdiği değişim ve neshin kavramsallaşma sürecini tarihî seyri dikkate alarak işlemeye gayret ettik. İkinci bölümde ise Taberî ve Mâtürîdî'nin nesh kavramına yönelik görüşlerini, neshi kabul ettikleri ve etmedikleri yerleri ele alarak, bu meseleye dair bakış açılarını ortaya koymaya çalıştık. Son bölümde ise genel düşünce tarzlarının nesh meselesine yaklaşımlarını nasıl etkilediği, bu mesele üzerinde ortak ve farklı yanlarının neler olduğunu tespit etmeye gayret ettik.

Çalışmanın hazırlanmasında desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen, konunun seçiminde önemli rolü olan kıymetli hocam Prof. Dr. Mesut Okumuş'a teşekkürü bir

borç bilirim. Çalışma esnasında görüş ve düşünceleriyle yol gösterici olan değerli hocalarım Prof. Dr. Halis Albayrak, Doç. Dr. Selim Türcan, Doç. Dr. Süleyman Gezer, Doç. Dr. Kâşif Hamdi Okur, Doç. Dr. Halil İbrahim Şimşek ve Yrd. Doç. Dr. Ömer Başkan'a da hususen teşekkür ederim. Ayrıca çalışmanın her safhasında manevî desteğiyle yanımda olan değerli eşim Sema Dinç'e de teşekkürlerimi sunarım.

Ömer DİNÇ

Çorum-2013

GİRİŞ

1. ÇALIŞMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

Nesh meselesi tefsir tarihi boyunca üzerinde fikir birliğine varılamayan ve tartışması günümüze kadar ulaşan Kur'an ilimlerinin önemli bir mevzusudur. Nesh kavramı, tefsirde önemli bir konu olmasına rağmen usul-i fıkıh ve kelim ilminde de önemli oranda tartışılmış bir konudur. Bundan dolayı hem tefsir hem fıkıh hem de kelim alanında yapılan çalışmaların bir kısmı nesh konusu üzerinde olmuş ya da nesh önemli bir yer ayırmıştır. Bu bağlamda hem İslam dünyasında hems ülkemizdeki tefsir, fıkıh, hadis ve kelim sahasında nesh konusuyla alakalı hem yüksek lisans hem de doktora düzeyinde yapılan birtakım çalışmalar bulunmaktadır.

Nesh dair yapılan çalışmalara göz atıldığında bunların genelde meseleyi tarihsel süreç içerisinde değerlendirmeyip, nesh kavramını merkeze almak suretiyle, hazırlandıkları görülmektedir. Çalışmamız tefsir tarihinde önemli yerleri bulunan Taberî ve Mâtürîdî'nin bu konuya farklı açılardan nasıl baktıklarını ortaya çıkarmayı ve tarihsel süreci göz önüne alarak nesh meselesinde gerçekleşen değişimleri gözler önüne sermeyi hedeflemektedir. Rivayet tefsirinin belki de en önemli temsilcilerinden biri olan Taberî ile Maturidiye kelamının kurucusu sayılan, aynı zamanda dirayet tefsirinin ilk örneklerinden birini kaleme alan Mâtürîdî'nin tefsir tarihindeki önemleri izahtan varestedir. Elinizdeki bu çalışma aynı dönemde yaşamış ancak farklı düşünce dünyalarına sahip bu iki müfessirin nesh meselesini hangi noktadan irdeledikleri, kendilerine özgü geliştirdikleri yaklaşım tarzlarının ne olduğunu, aynı dönemde yaşamış olmalarına rağmen konuyla ilgili görüşlerinin farklılaştığı temel noktaların neler olduğunu tespit etmeyi böylece tefsir alanına önemli bir katkı yapmayı hedeflemektedir. Bu açıdan çalışmanın önemli bir takım sonuçlara ulaşmayı mümkün kılacağı ve nesh konusunun günümüze kadar gelen süreç içerisinde nasıl algılandığına dair önemli ipuçlarını ortaya koyacağını düşünmekteyiz.

2. ÇALIŞMANIN AMACI, KAPSAMI ve YÖNTEMİ

Biz bu çalışmada nesh konusunun, aynı dönemde yaşayıp ancak farklı tarzda tefsir eserleri kaleme alan Taberî ve Mâturîdî’de nasıl algılandığı, bu müfessirlerin neshe konu olan her ayeti aynı şekilde yorumlayıp yorumlamadığı veya nesh var olduğu söylenen ayetlerde izledikleri yöntemin benzer veya farklı olup olmadığını açığa çıkarmayı amaçlamaktayız. Çalışmanın bir başka gayesi, Taberî ve Mâturîdî’nin meseleye nasıl yaklaştıklarından hareketle yaşadıkları dönemin nesh anlayışını ortaya koymayı, bu anlayışın oluşmasına sebep olan unsurları açığa çıkarmaktır. Böylece çalışmamızın, nesh konusundaki tartışmaların izlediği seyri bizlere gösterebileceği gibi, bu alanla alakalı yapılacak başka çalışmalara da örnek olabileceğini düşünmekteyiz.

Çalışmanın kapsamı, öncelikle neshle alakalı tartışmaların bu iki müfessirin yaşadığı dönemde hangi merhalede olduğu ve o döneme kadar nesh meselesinin geldiği noktanın ne olduğunu tespit etmektir. Ayrıca nesh konusunun bir mesele haline gelip tartışmaya açıldığı zaman aralığı ile bu iki müfessirin yaşadığı döneme kadar olan süre inceleme konusu olacaktır. Daha sonra Taberî ve Mâturîdî’nin neshe konu olan ayetlerde nesh meselesini nasıl ele aldıkları, geliştirdikleri yöntemlerin tespiti ve farklılaştıkları noktaların neler olduğunu ortaya çıkarmak olacaktır. Gerekteğinde bu iki müellifin döneminde yaşayan ve nesh konusuyla alakalı görüşleri bulunan diğer müelliflere de temas edilecektir.

Çalışmada izlenen yönetime gelince, öncelikle nesh ifadesinden hareketle bu meselenin hicrî IV. yüzyıla kadar geçirdiği merhale tasvirî bir şekilde genel hatlarıyla ele alınacak ve Hz. Peygamber döneminden itibaren konuya nasıl bakıldığı ve nasıl algılandığı incelenecektir. Bu süreç içerisinde nesh meselesinde yaşanan bazı kırılma noktaları varsa bunlar ana hatlarıyla irdelenecek ve bununla birlikte meselenin hangi zaman aralığında farklı algılanmaya başladığı ve bu algının sonraki zaman dilimlerindeki etkisi üzerinde durulacaktır. Böylelikle Taberî ve Mâturîdî dönemine kadar nesh meselesinin genel olarak tarihi bir çerçevesi oluşturulmaya çalışılacaktır. Sonraki bölümde ise Taberî ve Mâturîdî’nin nesh meselesini nasıl tanımladıkları, bu meseleyi hangi açılardan ele aldıkları incelenecektir. Sonraki kısımda ise neshe konu olan ayetleri nasıl yorumladıkları ayrı başlıklar halinde ele alınıp, hangi ayetlerin neshini kabul edip etmedikleri ve kendilerinin bu noktada ileri sürdükleri gerekçelerin

neler olduğu izah edilecektir. Bu amaçla çalışmada tespit ve tasvir kadar, tetkik, analiz, sentez ve eleştirel amaçlı okuma ve mukayeselere de yer verilecektir. Çalışmanın son bölümünün ilk kısmında kendi düşünce yapılarının nesh meselesiyle olan irtibatı kurulmaya çalışılacak ve kendi düşünce dünyalarına dair bazı bilgiler de verilmiş olacaktır. Son kısımda ise bu iki müfessirin nesh meselesindeki ortak ve farklı yönleri mukayeseli bir biçimde ele alınacaktır.

3. KAYNAK DEĞERLENDİRMESİ

Çalışmanın konusu Taberī ve Māturīdī tefsirlerinin nesh meselesine yaklaşımlarının incelenmesi olduğundan öncelikle nesh meselesinin bu iki müellifin dönemine kadar nasıl Őkillendiėini tasvir etmek önemli görünmektedir. Hz. Peygamber'e vahyin nzl etmesi sürecinden, bu iki ālimin dönemine kadar nesh meselesinin seyri takip edileceğinden dolayı öncelikle nesh meselesinin kapsamına giren Hz. Peygamber'den aktarılan rivayetlere hadis kitapları esas alınarak yer verilecektir. Bu kapsamda verilen rivayetlerin tartışmalı kısımlarına değinilmeden sadece bu rivayetler üzerinden vahyin nzl sürecinde nesh meselesinin nasıl algılandığına dair bir ereve oluşturulmaya çalışılacaktır. Bununla birlikte nesh türü eserlerde geçen rivayetlere de yeri geldikçe atıfta bulunulacaktır.

Sonraki başlıklar altında vahyin nzl sürecinden sonra sahabe ve tabiun döneminde nesh meselesinin seyri ilk dönemlerde telif edilen tefsir eserleri ve nesh kitaplarından hareketle tesbit edilmeye gayret edilecektir. Bununla birlikte neshe dair ilk tartışmaların işleneceği bölümde, aynı Şekilde nesh türü eserlerden istifade edilecek ve nesh meselesinde önemli rolü bulunan isimlerin eserlerine de yeri geldikçe müracaat edilecektir. Konun ana kaynakları Taberī ve Maturidī tefsirleri olmakla beraber, yerine göre klasik tefsir kaynaklarından, neshe dair müstakil eserlerden, ansiklopedi maddelerinden, makale ve tezlerden de yararlanılacaktır.

Çalışmanın ikinci ve üçüncü bölümünde ise Taberī ve Māturīdī'nin tefsir eserleri asıl kaynak olacaktır. Bu tefsir eserlerinde müelliflerin neshe konu olan ayetleri nasıl yorumladıkları belirli başlıklar altında incelenecektir. Özellikle mushaf sırası esas alınarak, Taberī ve Māturīdī'nin hangi ayetlerin nesh edilip edilmediğine dair görüşleri sistemli bir Şekilde işlenecektir. Bununla birlikte son bölümde Taberī ve Māturīdī'yle

ilgili yapılan çalışmalar da dikkate alınarak, onların nesh meselesine dair yaklaşım biçimlerini etkileyen faktörler üzerinde durulacaktır. Sonuç kısmında ise, yapılan bu çalışmanın neticeleri genel hatlarıyla paylaşılacaktır.

Bu çalışmanın nesh meselesine dair yapılan diğer çalışmalardan farklılık arz ettiğini söylemek gerekir. Özellikle Taberî'nin nesh anlayışı üzerine Yunuscan Olimov tarafından yapılan, "*Taberî'nin (310/922) Câmiu'l-Beyanın'da Nesh*", isimli çalışmada Taberî'nin hangi ayetler hakkında nesh meselesini gündeme getirdiğini sadece ayetler verilmek suretiyle gösterilmektedir. Bunun yanında Taberî'nin bu ayetler hakkındaki yorumu, yaklaşım biçiminin ne olduğuna dair herhangi bir bilgiye yer verilmemektedir. Bununla birlikte Talip Özdeş tarafından Maturidî'nin tefsir anlayışı üzerine yapılan çalışmada ise, Maturidî'nin nesh konusunda değindiği bazı ayetler ve bu ayetler hakkındaki yorumları üzerinde durulmuştur. Bu çalışmada ise Taberî ve Maturidî'nin nesh meselesindeki benimsedikleri düşünceleri, yaklaşım biçimleri, neshe konu olan ayetler üzerinde yaptıkları yorumlar ayrıntılı bir şekilde incelenecektir. Dolayısıyla çalışmanın bu alanda yapılan çalışmalardan pek çok açıdan farklı olduğunu söylemek mümkündür.

BİRİNCİ BÖLÜM

TABERÎ VE MATURİDÎ DÖNEMİNE KADAR NESH MESELESİNE GENEL BİR BAKIŞ

Çalışmanın ilk kısmını oluşturan bu bölümde, Taberî ve Mâturîdî'nin yaşadığı döneme kadar nesh meselesinin tarihî seyri ana hatlarıyla ele alınarak, meselenin geçirdiği süreç genel olarak tasvir edilmeye çalışılacaktır.

1. VAHİY SÜRECİ ve NESH OLGUSU

Nesh kelime olarak sözlükte, “izale etmek, gidermek, ortadan kaldırmak, değiştirmek, nakletmek” gibi manalarda kullanılmaktadır. Terim olarak ise, “bir nassın hükmünü daha sonra gelen bir nass ile kaldırmak” manasına gelmektedir. Başka bir ifadeyle “şer’i bir hükmün daha sonra gelen bir şer’i hükümle ortadan kaldırılmasıdır.”¹ Bu tanımlamalarla birlikte nesh, toplumların zaman içinde yaşadıkları değişim nedeniyle ortaya çıkan, Allah’ın yeni peygamberler gönderdiği toplumların ihtiyaçlarına binaen yeni hükümler vaz etmesinin bir gereği olarak da değerlendirilmektedir. Çünkü nesh bir hükmün kaldırılıp diğer hükmün ikame edilmesi olmayıp özü itibariyle aynı olan mesajın boyut ve şekillerinin değiştirilmesi olarak gerçekleştiği bir süreç olarak da tanımlanabilmektedir.²

Neshe dair zikri geçen bu tanımlamalar dikkate alındığında, Hz. Peygamber’e Kur’an’ın vahyedildiği zaman diliminde neshin nasıl algılandığı önemli bir husus olarak görünmektedir. Vahyin nüzûl sürecine bakılırsa, Hz. Peygamber’e Kur’an’ın indiği dönemde, Ulumul’l-Kur’ân ve tefsir usulü literatüründe kavramsallaştırılıp tanımlanan şekliyle bir nesh kavramından bahsedebilmek pek mümkün değildir. Her ne kadar

¹ Seyyid Şerif Cürcânî, *et-Ta’rifât*, Âlimi’l-Kütüb, Beyrut 1986, s. 296; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2006, s. 122; Hayreddin Karaman vd., , *Kur’ân Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 2012, c. I, s. 34.

² Talip Özdeş, *Kur’an ve Nesh Problemi*, Fecr Yay. Ankara 2005, s. 156; Karaman vd., , *Kur’ân Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, c. I, s. 34.

Kur'an'da kelime olarak geçse de³ Hz. Peygamber'in hadislerinde neshin söz konusu belirlenen şekliyle kullanıldığı söylemek zor görünmektedir. Hatta nesh kelimesinin terim anlamına yönelik teorik tartışmaların olduğu mezhep imamları dönemine kadar neshin kavramsal düzeyde kullanıldığını da tespit etmek güçtür.⁴ Bunula birlikte Hz. Peygamber'e vahyin inişi sürecinde, bir hükmün yerine başka bir hükmün getirilmesi ya da hükümlerdeki değişimi ifade eden olgusal bir durumun tanımı olarak nesh tabiri kullanılmasa da bunun yerine nesh manasını içinde barındıran bazı kelimelerin neshin bütün anlamlarını kapsayacak şekilde kullanıldığı görülmektedir. Dolayısıyla ileriki başlıklarda temas edileceği üzere, neshin tabir ve kavram olarak tefsir literatüründe kullanılmasının vahiy sonrasındaki dönemlere tekabül ettiğini söylemek mümkündür.

Hz. Peygamber'e vahyin inmesi sürecinde ve bizzat Hz. Peygamber tarafından dile getirilen neshe konu bazı hususlar bulunmaktadır. Bunları sıralamak gerekirse ilk nesh hadisesinin kible meselesinde gerçekleştiği görülmektedir.⁵ Bilindiği gibi Hz. Peygamber, Kâbe kible olmadan önce namazlarını Mescid-i Aksa'ya doğru yönelerek kılıyordu. Ancak daha sonra şu ayetin inmesiyle Hz. Peygamber yönünü Kâbe'ye çevirmişti⁶:

“Ey Muhammed!) Biz senin çok defa yüzünü göğe doğru çevirip durduğunu (vahiy beklediğini) görüyoruz. (Merak etme) elbette seni, hoşnut olacağın kibleye çevireceğiz. (Bundan böyle), yüzünü Mescid-i Haram yönüne çevir. (Ey Müslümanlar!) Siz de nerede olursanız olun, (namazda) yüzünüzü hep onun yönüne çevirin. Şüphesiz kendilerine kitap verilenler, bunun Rablerinden (gelen) bir gerçek olduğunu elbette bilirler. Allah, onların yaptıklarından habersiz değildir.”⁷

Bu ayetle kıblenin değişmesi, Beyt-i Makdis'e yönelerek namaz kılmanın ilahî bir imtihana yönelik geçici bir emir olduğu; kıblenin Kâbe'ye çevrilmesinin ise bu

³ Bakara, 2/106.

⁴ Abdurrahman Çetin, “Nesh” mad. *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2006, c. XXXII, s. 580.

⁵ İbn Şihâb ez-Zühri, *en-Nâsîh ve'l Mensûh*, (*Erba'a kutub fi'n-nasih ve'l-mensuh* içinde) tahk.: Hâtim Sâlih ed- Dâmin, Alemlü'l-Kutub, Beyrut 1908, s. 15.

⁶ Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahihu'l-Buhârî*, Darü's-Selâm, Riyad 1999, “Kitabu't-Tefsir” Bab: 14 Hadis No:4488; Ebu'l-Hüseyn, Müslim b. Haccac b. Müslim, *Sahihu'l-Müslim*, Daru's-Selâm, Riyad 2000, Bab:2 Hadis No: 11-15.

⁷ Bakara, 2/144.

imtihanın sonucunu ortaya çıkardığı zikredilebilir.⁸ Bu değişimin bir imtihan vesilesi olması ve bu imtihanı kaybedenin kimler olduğu da şu ayette dile getirilmiştir:

“Her ne kadar Allah’ın doğru yolu gösterdiği kimselerden başkasına ağır gelse de biz, yönelmekte olduğun kıbleyi ancak; Resûl’e tabi olanlarla, gerisingeriye dönecekleri ayırt edelim diye kıble yaptık.”⁹

Kıblenin değişmesi hâdisesinden başka Hz. Peygamber’in emrettiği bir hükmün vahiy tarafından değiştirilmesi de nesh kapsamında değerlendirilmektedir. Buna örnek olarak Ramazan orucunun farz kılınması gösterilebilir. Abdullah b. Ömer (ö. 73/692) ’den rivayet edilen bir hadise göre o şöyle demiştir: “ Hz. Peygamber âşûrâ orucu tuttu ve âşûrâ orucunu tutmayı emretti. Ramazân orucu farz kılınınca, âşûrâ orucu tutmak terk olundu.”¹⁰ Hz. Aişe (ö. 58/678) de bu hususla alakalı şunu demiştir: “Kureyş, Câhiliyet devrinde âşûrâ günü oruç tutardı. Sonra Rasûlullah Medine’ye gelince insanlara bu âşûrâ orucunu tutmayı emretti. Nihayet Ramazan orucu farz kılınınca Rasûlullah: “Âşûrâ orucunu tutmak isteyen, onu yine tutsun; isteyen de yesin” buyurdu.”¹¹

Hz. Peygamber’in kendisinin emredip daha sonra kaldırdığı bazı hükümler bulunmaktadır. Bunlardan biri de kabir ziyaretlerinin önceden Hz. Peygamber tarafından yasaklanması ancak belli bir müddet sonra tekrar Hz. Peygamber’in izni ile bu yasağın ortadan kalkmasıdır. Bu hususla alakalı İbni Büreyde (ö. 115/707) ’nin, babasından aktardığı bir rivayete göre Hz. Peygamber şöyle demiştir: “Ben, sizi kabirleri ziyaretten menetmiştim, artık onları ziyaret edin.”¹² Ayrıca Hz. Peygamber, kurban etlerinin saklanması, hurma şırasının kaplara konulması gibi konularda da bazı yasaklar getirmişti. Bu yasaklamaları da zikri geçen hadiste kaldırdığını şu şekilde beyan etmektedir: “Kurban etlerini üç günden fazla tutmaktan da menetmiştim, onları da münâsip gördüğünüz zamana kadar tutun. Deri kaplardan ve bunun dışındaki bütün

⁸ Selim Türcan, *Neshin Problematik Tarihi*, Lider Matbaacılık, Çorum 2010, s. 24.

⁹ Bakara, 2/143.

¹⁰ Buharî, “Kitabu’s-Savm” 1/1892.

¹¹ Buharî, “Kitabu’s-Savm” 1/1893; Müslim, “Kitabu’s-Sıyam” 19 /125.

¹² Müslim, “Kitabu’l-Cenaiz” 36/106.

kaplara hurma sırası koymanızı dahî yasak etmiştin; bundan böyle bütün kaplardan sıra içebilirsiniz.”¹³

Zikri geçen bu hususların yanında Hz. Peygamber’e vahiy olarak nazil olan bazı ayetlerin metninin kaldırılıp hükmünün bırakılması ya da hem metnin hem de hükmün kaldırılmasıyla neshin vaki olduğu hususlar da bulunmaktadır. Metni ortadan kaldırılmış ama hükmü devam eden hususlar arasında evlenmeye engel teşkil eden sütkardeşliği meselesi örnek olarak söylenebilir. Daha önce emredilen on defa emme hükmünün beş defa emmeyi emreden ayetle nesh edildiği rivayetlerde zikredilmektedir. Hz. Aişe’den bu konuyla alakalı aktarılan bir rivayette o şöyle demektedir: “*Bilinen on defa emme ayeti Kur’an’da daha önce vardı. Sonra beş emme ayeti nazil oldu (ve önceki ayet ortadan kalktı)*”¹⁴

Bunun yanında tartışmalı konulardan biri olan recm ayetinin metni mensuh hükmü baki olan ayetler arasında yer alması da vahiy sürecinde neshe konu olan örnekler arasındadır. Bu hususla alakalı Hz. Peygamber’in recmi uyguladığına dair rivayetler mevcuttur. Ubade b. Sâmit (ö. 34/654) ’ten aktarılan bir rivayete göre, Hz. Peygamber şöyle demiştir: “*Benden Öğrenin! Benden öğrenin! Allah o kadınlara çıkar bir yol gösterdi. Bekârla bekâr zina ederse yüz değenekle bir sene sürgün; evli ile evliye yüz değenek ve recm var.*”¹⁵ Recm ile alakalı olarak Abdullah b. Ömer’den nakledilen bir rivayete göre, Yahudiler bir gün Hz. Peygamber’in yanına gelerek O’na şunu söylediler: “*Bizden bir erkek ve bir kadın zina etti.*” Hz. Peygamber de onlara “*Recm hakkında Tevrat’ta ne buluyorsunuz?*” diye karşılık verdi. Yahudiler de “*zina edenin yüzünü kömürle karartma ve bir eşek üzerine (yüzlerini birbirine) ters bindirme bid’atini çıkardılar, “Biz zina edenleri sopa ile döveriz ve onlar rezil olurlar”* diye cevap verdiler. Bunun üzerine Abdullah b. Selam (ö. 43/663) Yahudilere “*Yalan söylüyorsunuz. Tevrat’ta recm vardır.*” diye cevap verdi. Daha sonra Yahudiler gittiler ve Tevrat’ı getirdiler. Yahudiler’den biri recm ayetini bir eline aldı ve recm ayetinden önce ve sonra olan kısımları okudu. Bunun üzerine Abdullah b. Selam recm ayetini başka bir

¹³ Müslim, “Kitabu’l-Cenaiz” 36/106.

¹⁴ Müslim, “Rada” 6/24.

¹⁵ Müslim, “Kitabu’l-Hudud” 3/12; Ebu Davud Süleyman b Eşas b. İshak es-Sicistânî, *Sünen-ü Ebi Davûd*, Mektebet-ü İbn Hacer, Dimeşk 2003, “Kitabu’l-Hudud” Bab No: 23, Hadis No: 4413, 4414, 4415, 4416.

elinde tutan o adama “*Elini kaldır!*” dedi. Adam da elini kaldırdı ve Tevrat’ta recm ayetinin olduğu görüldü. Bunun üzerine Yahudiler Hz. Peygamber’e “*Ey Muhammed! Sen doğru söyledin. Tevrat’ta recm ayeti vardır.*” dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber zina edenlere recm edilmesini emretti ve onlar da recm edildiler.¹⁶

Recm konusuyla alakalı Hz. Ömer (ö. 24/644) ’den nakledilen rivayetler de recm meselenin Hz. Peygamber döneminde var olduğuna yönelik bir ipucu içermesi bakımından önemli görünmektedir. Hz. Ömer bu hususla alakalı olarak şöyle demiştir:

“Hiç şüphe yok ki Allah, Muhammed’i (sav) hak din ile göndermiş ve kendisine kitabı indirmiştir. Ona indirilenlerden biri de recm ayetidir. Biz bu ayeti okuduk, belledik ve anladık. Resûlüllah (sav) recmetti; ondan sonra biz de recmettik. Ama insanların üzerinden uzun zaman geçerse korkarım biri: Biz Allah’ın kitabında recmi bulamıyoruz, der de Allah’ın indirdiği bir farızayı terk etmekle dalâlete düşerler: Gerçekten erkek ve kadınlardan zina eden kimse üzerine —muhsan olmak veya gebelik yahut itirafta bulunmak şartı ile— recm Allah’ın kitabında haktır.”¹⁷

Recm ayeti olarak zikredilen “*Evli erkek ve evli kadın zina ettikleri vakit, Allah’tan bir ceza olarak onları “recm edin, Allah Azizdir, Hâkimdir.”*” ayetiyle Nisa suresi 15 ve 16. ayetleri ile Nur suresindeki 2. ayetin sınırları belirlenmiştir. Bu sınırları yukarıda zikri geçen rivayette Hz. Peygamber, evli olanın yüz değnek ve recm ile cezalandırması, bekâr olanın ise yüz değnek vurulması ve sürgün edilmesi şeklinde bir cezanın olduğunu açıkça ifade etmiştir.¹⁸

¹⁶ Buhârî, “Kitabu’l-Hudûd” 24/6819; Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed b. İsmail en-Nehhas, *en-Nâsih ve’l Mensûh fî Kitâbillahi Azze ve Celle ve’h-Tılaî’l-Ulema fî Zalike*, tahk.: Süleyman b. İbrahim b. Abdullah el-Lâhim, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 1991, c. II, s. 421.

¹⁷ Buhârî, “Kitabu’l-Hudûd” 30/6829; Müslim, “Kitabu’l-Hudud” 4/15.

¹⁸ Müslim, “Kitabu’l-Hudud” 3/12. Bu hususla alakalı tartışmalar için Bknz. Türcan, *Neshin Problematik Tarihi*, s. 73 vd.; Hamza Aktan, “Recm Cezası Örneğinde Sosyal Değişim Olgusu ve Kur’an” *Çağımızda Sosyal Değişme ve İslâm, 2002 Yılı Kutlu Doğum Sempozyumu ve Müzakereleri*, Ankara 2007, s.414-426; Hüseyin Tekin Gökmenoğlu, “Kur’an-ı Kerim’de Olmayan ve Onunla Çelişen Ceza: Recm”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2003, sayı: 2, s. 117-129; Ahmet Keleş, “Hadis İliminde İsnadın Otoritesi veya Akla Rağmen Hadis Okuyuculuğunun Çağdaş Bir Örneği “Recm Cezası” Çalışmasına Eleştirel Bir Bakış”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2004, cilt: IV, sayı: 1, s. 41-84. Bu bağlamda Mekkî b. Ebi Tâlib’in recm meselesine dair yaptığı izah dikkat çekicidir. Ona göre recm ayetinin okunduğuna dair tevatür vardır. Metni kaldırılmasına rağmen hafızalarda lafzen nakledilmiş hükmü baki bir ayettir. Bkz. Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-İzâh linâsihi’l-Kur’ânî ve mensûhihî ve ma’rifeti usûlihi ve ihtilâfi’n-nâsi fîhi* tahk.: Ahmed Hasan Ferhât, Daru’l-Menâra, Cidde 1986, s. 53.

Vahiy sürecinde metni mensuh olup hükmü baki kalan ayetlerin dışında hem metni hem de hükmü mensuh olan ayetlerin de var olduğu bilgisi bize kadar ulaşmıştır. Ancak bu hususun tartışmalı olduğunu söylemek gerekir. Nitekim İbn Abbas (ö. 68/687) “*Âdemoğlunun bir vadi dolusu malı olsa, muhakkak kendisine onun bir mislinin daha olmasını arzu eder. Âdemoğlunun aç gözünü ancak toprak doldurur. Allah tevbe eden kimsenin tevbesini kabul eder.*” ayetini, Hz. Peygamber’den işittiğini ancak bunların metni mensuh olan Kur’an metni olup olmadığına dair herhangi bir fikrinin olmadığını dile getirmiştir.¹⁹ Bu hususla alakalı olarak aynı şekilde Ebu Musa el-Eşarî (ö. 42/662) ’den aktarılan bir nakle göre o şöyle demektedir:

“Berae suresi kadar bir sure indirildi. Sonra bu sure kaldırıldı. Kaldırılan bu sureden sadece şu ayet kaldı: “Allah dinini kendileri için hiçbir payı olmayan kavimlerle destekler. Âdemoğlunun bir vadi dolusu malı olsa, muhakkak kendisine onun bir mislinin daha olmasını arzu eder. Âdemoğlunun aç gözünü ancak toprak doldurur. Allah tevbe eden kimsenin tevbesini kabul eder.”²⁰

Nesh konusunda mütalaa edilen hem hükmü hem de metni kaldırılan neshe dair bir başka konu da Hz. Peygamber’e unutturulan ayetlerin olduğu hususudur.²¹ Bu durumla alakalı aktarılan bir rivayete göre Hz. Peygamber’in sahabîlerinden birisi gece yarısı kalkar ve daha önce öğrendiği bir sureyi okumak ister. Fakat besmeleden başka bir şey okuyamaz. Sabah olunca Hz. Peygamber’e sormak için O’nun yanına gider. Bu sırada başka sahabîler de gelmişlerdir. Niçin toplandıklarını sorunca hepsi: “*Söz konusu olan bu sure nedeniyle toplandıklarını*” söylerler. Hz. Peygamber kendilerini kabul edince durumu O’na anlatırlar. Hz. Peygamber bir saat kadar susar ve sonra “*Dün ortadan kaldırıldı*” buyurur. Bu sure hem onların gönüllerinden hem de içinde

¹⁹ Buhari, “Kitabu’r-Rikâk” 9/25.

²⁰ Abdurrahman b. Ali b. Abdullah İbnu’l-Cevzî, *Nâsihu’l-Kur’ân ve Mensûhuh*, (Nevasihu’l-Kur’ân) tahk.: Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî, Beyrut 1990, s. 138; Celaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr es-Suyûtî, *ed-Durru’l-Mensûr fi’t-Tefsir bi’l-Me’sûr*, tahk.: Abdullah b. Abdu’l-Hasen et-Türkî, Merkez-ü Hicr li buhusi ve’d-Dirâsâti’l-Arabiyye ve’l-İslamiyye, Kahire 2003, s. 548; Bedrüddin Muhammed b. Abdillâh ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi Ulumi’l-Kur’ân*, Daru’l-Fikr Beyrut 1988, c. II, s. 43.

²¹ Bu hususla alakalı detaylı bilgi için bkz. Süleyman Ateş, *Kur’an’da Nesh Meselesi*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1996, s. 6-12.

bulunduğu (yazıldığı yerden) nesh edilmiştir.²² İbn Mesud (ö.32/652) ’dan aktarılan bir rivayette kendisi şöyle demiştir:

“Hz. Peygamber bana bir ayet okuttu. Ben de onu ezberledim ve mushafıma yazdım. Gece olup hafızama müracaat ettiğimde onu hatırlayamadım. Mushafıma varıp baktığımda sayfalarının bembeyaz olduğunu gördüm. Bunu Hz. Peygamber’e söylediğimde bana şöyle dedi: “Ey İbn Mesud! O dün kaldırıldı.”²³

Hz. Peygamber’in vahiy alması ve dinin yeni hükümlerini getirmesi aslında önceki şeriatlerin neshini de gündeme getirmiştir. Özellikle ilk nesh hadisesi olarak değerlendirilen kıblenin değişmesi aslında Kur’an’ın ortaya koyduğu şeriatin diğer şeriatlerden ayrılarak yeni bir şeriat olduğunu gösterir niteliktedir.²⁴ Zerkeşî (ö.794/1392) de nesh konusunun dile getirildiği Bakara suresi 106. ayetteki “*Biz bir ayeti nesh etmek istediğimiz zaman*” kısmında Allah’ın “*Kur’an ayeti*” ifadesini zikretmediği, çünkü Kur’an’ın kendisinden önceki bütün kitapları nesh eden bir kitap olduğunu ve Kur’an’dan sonra nesh eden başka bir kitabın gelmeyeceğini ifade etmektedir.²⁵ Ayrıca Hz. Peygamber ile birlikte, geçmiş şeriatlerin bir kısmının nesh edildiği hususunda İslam âlimleri arasında bir fikir birliğinden bahsetmek mümkündür.²⁶ Her ne kadar İslam’ın ilk asırlarında Kur’an’da neshin varlığı herkes tarafından kabul edilse de²⁷ Kur’an’da neshin mevcudiyetini ilk kez inkâr eden Ebu Müslim el-İsfahânî (ö.322/934), Kur’an’ın geçmiş şeriatleri nesh ettiği fikri üzerinde durmakta ve bunu kabul etmektedir.²⁸ Bu hususta zikri geçen görüşlerden anlaşıldığı kadarıyla, Hz. Peygamber’e vahyin geliş sürecinde neshin kavramsal çerçevede olmasa da olgusal olarak varlığını, vahyin nüzûlünden itibaren hissettirdiğini söylemek mümkün gözükmemektedir.²⁹

²² İbnü'l-Cevzî, *Nâsihu'l-Kur'ân ve Mensûhuh*, (*Nevasihu'l-Kur'ân*) s. 136.

²³ Mer’î İbn Yusuf’il Kerimi, *Kur'an'da Nasih ve Mensuh*, tahk.: Sami Ata Hasan, çev.: Eyüp Aslan, Hak Yay., İstanbul ty., s. 17.

²⁴ Türcan, *Neshin Problematik Tarihi*, s. 35.

²⁵ ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi Ulumi'l-Kur'ân*, c. II, s. 50.

²⁶ Çetin, “Nesh” mad., s. 579.

²⁷ Çetin, “Nesh” mad., s. 580.

²⁸ Mustafa Öztürk, *Kur'an'ın Mu'tezilî Yorumu- Ebû Müslim el İsfahânî Örneği*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2004, s. 151; Özdeş, *Kur'an ve Nesh Problemi*, s. 25, 41.

²⁹ Remzi Kaya, “Nesh Terimi ve Muhtevası” *İslami Araştırmalar Dergisi*, 1986 c. I, sayı: 5, s. 94.

Kıblenin değişmesi, aşure orucu yerine Ramazan orucunun farz kılınması, kabirleri ziyaret etmenin önceden yasaklanıp daha sonra bu yasağın kaldırılması vb. hususlar, Hz. Peygamber döneminde nesh meselesinin kavram alanından ziyade bir değişime işaret etmesi bakımından önemli veriler olarak değerlendirilebilir. Bu noktada Şatibî (ö. 790/1388) ’nin neshin vahiy sürecindeki varlığına ve ne anlam ifade ettiğine dair getirdiğı yorum dikkat çekicidir:

“Nesh üzerinde düşündüğümüzde, nesh uygulamasının büyük çoğunluğunun özellikle de İslâm'a yeni girmiş kimseler için bir ön hazırlık mahiyetinde aslı hükme ısındırma ve kalpleri alıştırma için gerçekleştirildiğı söylenebilir. Örneğın namaz önceleri günde iki vakit idi, sonra beş vakit oldu. İlk önceleri infak tamamen kişinin kısmen kendi tercihine bırakılmış bir husustu. Daha sonra cins ve miktarı belirli şeylerden mecburî hale getirildi. Medine'de önceleri kible Beytu'l-Makdis'e doğru idi, sonra Kabe oldu. Önceleri mut'a nikahı helâldi, sonra haram oldu. Önceleri talâk —bir grubun görüşüne göre— belli bir sayı ile sınırlı değildi, sonra üç sayısıyla sınırlandı. Zihâr önceleri talâk sayılıyordu, sonra talâktan ayrı bir hükme konu oldu. İslâm'dan önceki haliyle belli bir süre mevcut kalıp da sonra hükümü kaldırılan veya İslâm döneminde meşru kılınıp aslında hafif olan, sonra aslı hüküm konularak muhkem hale getirilen diğer meseleler de bunlar gibidir.”³⁰

Hz. Peygamber dönemindeki nesh algısının aslında doğal bir süreç içerisinde gerçekleştiğı açıktır. Müslümanların Hz. Peygamber’in emri ya da Allah tarafından Hz. Peygamber’e olan gayr-i metlûv vahyini göndermesi neticesinde uyguladıkları bir uygulamanın sonradan kaldırılması ya da değiştirilmesi, bununla birlikte bu değişimin sadece hüküm içerikli hususlarda olmayıp, Müslümanların kimliklerine ve hayatlarına etki eden pek çok durumda gerçekleşmesi, nesh meselesinin vahiy sürecinde tabii bir seyirde devam ettiğı izlenimini vermektedir.³¹ Ayrıca Hz. Peygamber’in neshi haber vermesi onun kendi sözü ve filleriyle sabit olacağı için vahiy sürecinde ayetlerin ve hadislerin kendi aralarında veya birbirleriyle karşılıklı neshi şeklinde bir ayırımın yapılmadığı da görülmektedir.³² Bunun yanında Müslümanlar nezdinde kendilerine vahyedilen Kur’an’ın her daim onların yanında olması, vahyin nüzûlünü birebir yaşamaları ve vahiyle birlikte pek çok değişikliğe tanık olmaları neshin kendileri için

³⁰ Ebu İshak İbrahim b. Musa b. Muhammed el-Lahmî eş-Şâtibî, *el-Muvâfakât fî Usûli’ş-Şer’ia*, Daru’l-Marife, Beyrut 1994, c. III-IV, s. 96.

³¹ Bu hususta ayrıntılı bilgi için Bknz. Ahmet Gürkan, *Kur’an’ın Nasih ve Mensuh Ayetleri*, Yeni İlahiyat Kitabevi, Ankara 1980, s. 30-33.

³² Ali Osman Koçkuzu, *Hadiste Nâsîh-Mensûh*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul 1989, s. 120.

bir ayrıcalık haline gelmesine sebep teşkil ettiği dile getirilebilir. Bundan dolayı, erken dönemde hem mensuh ayetlerin sayısının fazla hem de nesh örneklerinin her türlü içeriğe sahip olması gibi bir durumun da ortaya çıktığı zikredilebilir.³³ Dolayısıyla neshin bu süreç içerisinde daha kapsamlı algılandığı ve vahyin tedricî olarak inmesinin neticesinde varlığının zuhur ettiği pekâlâ ileri sürülebilir.

İslamî ilimlerin sistemleşmesiyle birlikte, âlimler neshin gerçekleştiğinin tespiti için bir takım şartlar koymuşlar ve nesh olayının vaki olduğunu bilmek için Hz. Peygamber'in beyanının bu şartların ilki olduğunu belirtmişlerdir.³⁴ Zikri geçen hususlarda Hz. Peygamber'in beyanlarıyla neshin varlığına işaret edilmişti. Dolayısıyla âlimlerin neshi bilmek için öncelikle böyle bir şartı koymalarının, meselenin ihtimale ve şüpheye yer kalmayacak şekilde izah etmek istemelerinden kaynaklandığını düşünmek mümkündür.³⁵ Bu da aslında vahiy sürecinde nesh hâdisesinin gerçekleştiğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Burada bir hususa daha işaret etmek yerinde olacaktır. Neshi kabul etmeyenlerin üzerinde durdukları önemli bir husus Hz. Peygamber'den herhangi bir ayetin nesh edildiğine dair açık bir ifadenin gelmemiş olmasıdır.³⁶ Burada neshi kabul etmeyenlerin, sonraki dönemlerde çerçevesi çizilen nesh algısıyla meseleye bakmaları, neshin Hz. Peygamber dönemindeki vaki oluşunu sağlıklı bir şekilde değerlendirmelerine pek fazla imkân vermemektedir.

Talat Koçyiğit, Hz. Peygamber döneminde yani vahiy sürecinde neshin genel anlamda var oluşuna dair şöyle bir izah getirmektedir:

“Her ne kadar Hz. Peygamber'den bazı ayet ve hadislerin nasih veya mensuh olduklarını kati surette ortaya koyacak sahih rivayetler zamanımıza kadar intikal etmemiş ise de bu noksanlığın neshi reddetmek için kâfi bir sebep teşkil edeceğini ileri sürmek güçtür. Oysaki

³³ Türçan, *Neshin Problematik Tarihi*, s. 84.

³⁴ Koçkuzu, *Hadiste Nâsîh-Mensûh*, s. 167; Yakup Aydoğdu, *Kur'an'da Nesh Çalışması*, (Yüksek Lisans Tezi) Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2002, s. 42.

³⁵ Koçkuzu, *Hadiste Nâsîh-Mensûh*, s.169.

³⁶ Bknz. M. Sait Şimşek, *Kur'an'ın Anlaşılmasında İki Mesele*, Ekin Yay., İstanbul 2004, s. 125; Ahmed Hassan, “Nesh Teorisi” çev.: Mehmet Paçacı, *İslami Araştırmalar Dergisi*, 1986 c. I, sayı:3 s. 108; Ali Galip Gezgin, “Kur'ân'da Nesh Problemine Eleştirel Bir Yaklaşım” *İslami Araştırmalar Dergisi*, 2001 c. XIV, sayı: 1, s. 59.

biz Hz. Peygamber'in ashabı arasında nesh tabirinin pek sık kullanıldığını ve hatta mücmel olan bir ayetin, gerek başka bir ayetle ve gerekse Sünnetle tafsiline, keza ammin tahsisine, mutlakın takyidine veya istisnaya da “nesh” lafzının ıtlak olduğunu görüyoruz. Mücmeli tafsil, ammi tahsis ve mutlakı takyid eden Kitap ve Sünnet ahkâmı arasında, ilk emirle sabit olmuş bir hükmün son bulunduğunu beyan eden ikinci bir emrin ve bu emre istinad eden yeni bir hükmün mevcut olmadığını iddia edemeyiz. Gerek Kitap'ta ve gerekse hadisler arasında, bu şekilde, hükmü ref olunmuş, onun yerine başka hükümler getirmiş olan müteaddit emir ve nehiyeler görürüz; usül kitaplarında bunların örneklerini bulmak mümkündür. Sahabe arasında pek çok kullanıldığını kaydettiğimiz nesh tabirine, onların, daha şümüllü bir mana vermeleri ve yukarıda işaret ettiğimiz bazı tefsir kaidelerini de nesh içerisinde mütalaa etmeleri Hanefi Şafii ve Zahiri imamların onu, beyanın bir nev'i olarak kabul etmelerine uygun düşmektedir.³⁷

2. VAHİY SONRASI SÜREÇTE NESH ALGISI

Vahiy sürecinde işaret edildiği üzere neshin –Kur'an ifadeleri bir kenara bırakılacak olunursa- bilindik anlamda kullanılmadığı ve terimleşmenin gerçekleşmediği zikredilmişti. Bu sürecin akabinde yani vahyin tamamlanmasının ve Hz. Peygamber'in vefatının ardından sahabe ve ondan sonraki kuşak olan tabiun döneminde nesh meselesinin bir gündem oluşturduğu müşahede edilmektedir. Vahiy sonrasındaki bu dönem tefsir alanındaki nesh gibi benzeri pek çok meselenin tartışma zeminine açıldığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sahabe ve Tabiun dönemi ile birlikte tefsir faaliyetlerinin yaygınlık kazandığı bilinmektedir.³⁸ Bu faaliyetlerin hız kazanması ile birlikte, Hz. Peygamber döneminde tartışma konusu olmayan pek çok mesele tartışılır hale gelmişti. Bu meselelerden biri belki de en önemlisi nesh konusudur. Mukatil b. Süleyman (ö. 150/767), Ferra (ö.207/822) ve Taberî (ö. 310/923) gibi âlimlerin yazdığı eserlerde sahabe ve tabiûndan gelen pek çok nesh rivayeti bulunmaktadır. Bu durum aslında meselenin sahabe ve tabiundan itibaren gündeme geldiğinin ve tartışmaya açıldığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.³⁹

³⁷ Talat Koçyiğit, “Kitap ve Sünnette Nesh Meselesi” *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1963, s. 107-108.

³⁸ Nihat Uzun, *Hicrî II. Asırda Siyaset-Tefsir İlişkisi*, Pınar Yay., İstanbul 2011, s.107.

³⁹ Özdeş, *Kur'an ve Nesh Problemi*, s. 14.

Şatibi'ye göre, nesh meselesine sahabe ve tabiun âlimlerinin bakışı, sonradan gelen âlimlerin bu meseleye bakışından farklıdır. Ona göre sahabe ve tabiunun neshe verdikleri anlam, usulcülerin verdiği anlamdan daha geneldir. Çünkü ilk dönemdekiler mutlakın takyidine, ammin tahsisine, mücmelin ve müphemmin açıklamasına da nesh diyorlardı. Aynı şekilde, onlar bir şeri hükmün başka bir şeri hükümle kaldırılmasında da nesh kavramını kullanıyorlardı.⁴⁰ Ayrıca sahabe neshi daha sonra gelen ilahi bir hükmün daha öncekinin yerine geçmesi şeklinde de algılıyordu.⁴¹

Sahabe'nin nesh meselesini önemseydiğine dair bize ulaşan bazı bilgiler bulunmaktadır. Onların bu meseleyi önemsemesi, insanlara bir hüküm verilirken hangi hükmün kaldırılıp hangi hükmün yürürlükte olduğunu bilmenin zaruretini göstermektedir. Özellikle nesh meselesini konu edinen pek çok eserde sahabenin nesh meselesini bilmenin ve öğrenmenin gerekliliğine dair ifadeleri aktarılmaktadır.⁴² Bu ifadeleri aktarmadan önce şunu belirtmek gerekir ki, sahabe ve tabiun devri ulemasını nesh meselesini en iyi bilen kimseler olarak nitelemek pek de abartı sayılmaz. Zira sahabenin önde gelenlerinin nuzül sürecini yakından görmeleri ve her an Hz. Peygamber'le birlikte olmaları, hangi hükümlerin nesh edildiğini veya hangilerinin nesh edilmediğini rahatlıkla öğrenebilmelerine imkân sağlıyordu.⁴³

Sahabenin nesh meselesindeki hassasiyetini gösteren örnekler arasında genellikle neshe dair telif edilen eserlerde zikredilen Hz. Ali (ö.40/661) 'nin mescitte vaaz eden bir adama yaptığı ikaz yer almaktadır. Ebu'l-Buhterî (ö. 82/701) 'den

⁴⁰ eş-Şâtibî, *el-Muvâfakât fî Usûli's-Şer'îa*, c. III-IV, s. 99-100; Burhan Baltacı, *Şâtibî'nin Kur'an'ı Yorumlama Yöntemi*, (Doktora Tezi) Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2005, s. 74; Cemâleddin el-Kâsımî, *Kur'an'ı Anlamak, Tefsîr İlminin Temel Meseleleri*, Çev. Sezai Küçük, İz Yayıncılık, İstanbul 1990, s. 30; M. Zeki Duman, "Kur'an'da Neshe Delil Gösterilen ve Mensuh Addedilen Ayetlerin Mâna Yönünden Yeniden Değerlendirmeleri" *Tarihten Günümüze Kur'an İlimleri ve Tefsîr Usûlü*, ed. Bilal Gökkr, Necdet Yılmaz, Ömer Kara, Muhammed Abay, Necmettin Gökkr, İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsîr Akademisi, İstanbul 2009, s. 80.

⁴¹ Özdeş, *Kur'an ve Nesh Problemi*, s. 17.

⁴² Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed b. İsmail en-Nehhas, *en-Nâsîh ve'l Mensûh*, c. II, s. 410; Ebu Ubeyd Kasım b. Sellâm el-Heravî, *en-Nâsîh ve'l Mensûh fî'l-Kur'ânî'l-Az'iz ve mâ fîhi mine'l-ferâidi ve's-sünen*, tahk.: Muhammed b. Salih el-Mudeyfir, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad ty., s.4; Celaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulumi'l-Kur'ân*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2007, c. II, s.40; İbn Şihâb ez-Zührî, *en-Nâsîh ve'l Mensûh*, (*Erba'a kutub fî'n-nasih ve'l-mensuh* içinde) s. 13; Cemâluddîn Ebu'l-Ferec Abdurrahmân İbnu'l-Cevzî, *el-Musaffâ bi ekeffi ehli'r-rusûh min ilmi'n-nâsîh ve'l-mensûh* (*Erba'a kutub fî'n-nasih ve'l-mensuh* içinde) tahk.: Hâtim Sâlih ed- Dâmin, Alemu'l-Kutub, Beyrut 1908, s. 12-13.

⁴³ Koçkuzu, *Hadiste Nâsîh-Mensûh*, s.121.

aktarılan bir rivayete göre Hz. Ali bir gün mescide girer. Bir adamın mescitte insanlara vazettiğini görür ve ona, nâsîh-mensûh ayetleri bilip bilmediğini sorar. Vaiz ise, bilmediğini itirafa mecbur kalır. Bu durum karşısında sinirlenen Hz. Ali, ona, “*Sen hem kendini hem de dinleyenlerini helak edersin. Zinhar seni cemaate vaaz verirken bir daha görmeyeyim.*” der.⁴⁴ Ayrıca Hz. Ali’nin kendi mushafının bir kenarına Kur’an’daki nasîh ve mensuh ayetleri not ettiğine dair bir rivayette nakledilmiştir.⁴⁵ Aynı şekilde İbn Abbas’tan da aktarılan bir rivayette kendisi bir kıssacı ile karşılaşmış ve ona nâsîh-mensûh ayetleri bilip bilmediğini sormuş o da bilmiyorum deyince, İbn Abbas da ona “*Hem kendini helak ettin hem de seni dinleyenleri helak ettin.*” diye cevap vermiştir.⁴⁶

Nesh meselesini bilmenin öneminin Kur’an’ın sahih bir biçimde tefsir edilmesiyle doğrudan ilişkili olduğunun sahabenin bu meseleye gösterdiği hassasiyetten anlaşıldığı söylenebilir. Çünkü sahabeye göre nasîh ve mensuhu bilmeyen bir kimse Kur’an’ı tefsir edebilecek bir niteliği haiz değildir. Abdullah b. Ömer ve Huzeyfe b. el-Yeman (ö. 36/658) gibi sahabenin önde gelen isimlerinden aktarılan rivayetlerde nasîh ve mensuhu bilmeyen bir kimsenin insanlara vaaz vermesinin ve Kur’an’ı tefsir etmesinin helal olmayacağı nakledilmektedir.⁴⁷ Ayrıca Huzeyfe b. el-Yeman’dan nakledilen bir rivayette insanlara bir hüküm verebilecek üç grup kimsenin bulunduğu, bunlardan birinin de Kur’an’daki nasîh ve mensuhu bilen kimsenin olduğu ve bunu da Hz. Ömer’in bildiğini zikretmektedir.⁴⁸ Çünkü sahabeye göre neshi bilen bir kimse helali haramı, vacip olanı ya da olmayanı ayırt edebilme melekesine sahip olur.⁴⁹ İbn Abbas’a göre de neshin bilinmesi önemlidir. Bakara suresinin 269. ayeti olan “*Allah, hikmeti dilediğine verir. Kime hikmet verilmişse, şüphesiz ona çokça hayır verilmiş demektir.*” ayetinin tefsirinde İbn Abbas, Kur’an’ı tanımanın (bilmenin) nashini mensuhunu, muhkemini müteşabihini, mukaddemini muahharını, haramını helalini ve

⁴⁴ en-Nehhas, *en-Nâsîh ve'l Mensûh fî Kitâbillahi Azze ve Celle ve'h-Tilâfi'l-Ulema fî Zalike*, c. II, s. 410; Kasım b. Sellâm el-Heravî, *en-Nâsîh ve'l Mensûh fî'l-Kur'ânî'l-Az'iz ve mâ fîhi mine'l-ferâidi ve's-sünen*, s. 4; es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulumi'l-Kur'ân*, c. II, s. 40.

⁴⁵ es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulumi'l-Kur'ân*, c. I, s. 117.

⁴⁶ ez-Zührî, *en-Nâsîh ve'l Mensûh*, s.14.

⁴⁷ Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Ali el-Âmiri el-İsferâînî, *en-Nâsîh ve'l Mensûh*, İlmî neşre haz. Abdullah Emin Çimen, Nehir Yay., İstanbul 2008, s. 21.

⁴⁸ en-Nehhas, *en-Nâsîh ve'l Mensûh*, c. II, s. 415.

⁴⁹ el-İsferâînî, *en-Nâsîh ve'l Mensûh*, s. 22.

emsalini tanımak anlamına geldiğini ifade etmiştir.⁵⁰ Dolayısıyla İbn Abbas'a göre Kur'an'ın nasih ve mensuh ayetlerini bilmek aynı zamanda Kur'an'ı tanımak ve anlamaktır. Bu bağlamdaki bir tanıma ise Kur'an'ı anlayıp tefsir edebilme salahiyetinin temel şartıdır.

Sahabeden aktarılan nesh rivayetlerinde neshin kapsamının belirlendiğine dair herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Nesh hakkında telif edilen eserlerde sahabenin neshin şu veya bu konularda olacağına dair ifadeleri mevcut değildir. İlerleyen aşamada işaret edileceği üzere neshin emir ve nehiy konularında olup haber bildiren hususlarda vaki olmadığı anlayışı tabii uleması ile birlikte gündeme gelmiştir. Bu sebeple sahabe döneminde neshin çerçevesinin belirlenip neshin belirli bir alana indirgeme sürecinin başladığını söylemek pek mümkün değildir.⁵¹ Bunun yanı sıra sahabeden nesh kapsamında aktarılan rivayetlerin sayısal olarak bir tespitinin yapıldığını söyleyebiliriz. Özellikle rivayet tefsirinin en önemli örneği olan Taberî'nin tefsirinde neshle ilgili alakalı yer verilen sahabe kaynaklı rivayetlerin sayısı 36'dır. Bu rivayetlerin 33'ü İbn Abbas'a dayanırken, diğer rivayetler İbn Mesud, İbn Ömer ve Ebu Saîd el-Hudrî (ö. 74/693)'den nakledilmektedir. Aktarılan bu nakiller genellikle ayetlerin nasih ve mensuh olan kısımlarını açıklamaktadır. Bununla birlikte neshe dair bazı tartışmalı hususların kabaca dile getirildiği de görülmektedir.⁵²

Nesh konusunda sahabeden nakledilen rivayetler incelendiği zaman, sahabenin bu meseleyi dillendirmeye başladığı ve kavramsal olmasa da nesh tabirini açıkça kullandığı görülmektedir. Bununla birlikte neshi tespit metotları arasında sahabenin verdiği bilgilerle neshin bilinmesi şartının ikinci sırada olması, sahabenin nesh konusundaki önemine işaret etmesi bakımından oldukça dikkat çekicidir.⁵³ Bu bakımdan neshin vahiy sürecinden sonra sahabe ile birlikte gündeme geldiğini ve bu konudaki ilk tartışmalara zemin hazırladığı yorumunu yapmak mümkündür.

⁵⁰ Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1988, c. III, s. 89.

⁵¹ el-İsferâinî, *en-Nâsîh ve'l Mensûh*, s. 39.

⁵² Ayrıntılı bilgi için Bkz. Yunuscan Olimov, *Taberî'nin (310/922) Câmiu'l-Beyânın'da Nesh*, (Yüksek Lisans Tezi) Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2003, s. 23.

⁵³ Koçkuzu, *Hadiste Nâsîh-Mensûh*, s. 170.

Sahabenin tedrisinden geçmiş olan tabiun döneminde ise nesh meselesinin teorik alt yapısının hazırlandığı görülmektedir. Hatta konu bağlamında yer verilen bazı tespitlere göre, neshle alakalı ilk tarifler tabiun döneminde yapılmaya başlanmıştır.⁵⁴ Ancak tam anlamıyla bir kavramsallaştırma olmasa da neshin sınırları ve anlam alanının bu dönemdeki âlimler tarafından belirlenmeye başladığını söylemek gerekir. Bu sınırlama sürecinin, beraberinde bir takım tartışmaların gündeme gelmesine de sebebiyet verdiği zikredilebilir.

Tabiun dönemine gelinceye kadar nesh meselesinde kategorik bir ayırım olmadığı müşahede edilir. Bu bağlamda hem haberlerde hem de emir ve nehiy içerikli ayetlerde neshin var olduğuna ilişkin önemli bilgiler aktarılmaktadır. Örneğin İbn Abbas'tan aktarılan bir rivayete göre Bakara suresi 2/216. ayetinin baş kısmı olan *“Savaş, hoşunuza gitmediği hâlde, size farz kılındı”* ifadesinin Bakara suresinin 285. ayetindeki *“İşittik ve itaat ettik”* kısmıyla nesh edilmiştir.⁵⁵ Benzer bir rivayet de İbn Mesud ve Hz. Âişe'den aktarılmaktadır. Onlara göre Bakara suresinin 284. ayeti olan *“İçinizdekini açığa vursanız da, gizleseniz de Allah sizi, onunla sorguya çeker de dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder. Allah'ın gücü her şeye hakkıyla yeter.”* ayetinin kendisinden sonra gelen 286. ayetin *“Allah, bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar. Onun kazandığı iyilik kendi yararına, kötülük de kendi zararındır.”* kısmıyla nesh edilmiştir.⁵⁶

Zikri geçen örnekler haber formunda olan ayetlerin neshi ile alakalıdır. Bu veriler ışığında sahabeden nakledilen rivayetlerde neshin genel olarak hangi alanlarda vaki olduğuna dair bir ayırım yapılmadığı söylenebilir. Her ne kadar sahabeden nesh konusunda aktarılan rivayetler, neshin sadece emir ve nehiy hükümlerine bir başka ifadeyle amelî hükümlere yönelik bir durum olduğunu hissettirse de, neshin kapsamının tabiun dönemi ile birlikte sınırlanmaya başladığı ve bu hususla alakalı tartışmaların bu zaman dilimi içerisinde gündeme geldiği tespiti yapılabilir. Kur'an'da haber olarak ya da haber biçiminde zikredilen ayetlerde neshin gerçekleşmeyip sadece emir ve nehiy konularını içeren ayetlerde neshin vaki olduğu bu tartışmaların

⁵⁴ Kaya, “Nesh Terimi ve Muhtevası” s. 94.

⁵⁵ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, c. II, s. 344.

⁵⁶ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, c. III, s. 146-147.

merkezinde yer alan bir husustur. İkrime (ö. 107/725), Said b. Cübeyr (ö. 95/713), Mücahid (ö. 104/723), gibi tabiun döneminin önemli simaları, neshin haberlerde ya da haber formunda olan ayetlerde gerçekleşmesinin caiz olmadığını ancak emir ve nehy konularında caiz olduğunu ileri sürmüşlerdir. Çünkü haberlerin içerisine doğru ya da yanlış girme ihtimalinin olup emir ve nehy konularında ise böyle bir durumun söz konusu olmadığını dile getirmişlerdir.⁵⁷ Ancak Dahhak b. Müzahim (ö. 102/720) ve pek çok müfessir haber formunda gelmiş fakat içerisinde emir ve nehy konularının işlendiği ayetlerde neshin vaki olabileceğini belirtmişler ve bu görüşlerini desteklemek için çeşitli örnekler sunmuşlardır.⁵⁸

Bazı tabiun devri âlimlerinin ise sahabenin nesh konusundaki tavrını sürdürmeye devam ettiği gözlemlenmektedir. Hz. Ömer'in azadlı kölesi olan Zeyd b. Eslem (ö. 136/753) 'e göre nesh hem haberlerde hem de emir ve nehy konularında vaki olabilir. Ona göre neshe konu olan ayetler haberlerde olduğu gibi haber formunda gelip emir ve nehy konularını ihtiva eden ayetlerde de gerçekleşebilir.⁵⁹ Ayrıca müstakil olarak ilk tam tefsir eseri telif eden Mukatil b. Süleyman'ın da sahabenin nesh algısını devam ettirdiği müşahade edilmektedir. Haber içeriği olan bazı ayetlerde neshin var olduğunu zikreden Mukatil, bunu Hz. Peygamber ve sahabe'den nakledilen rivayetlerle açıklamaya gayret etmektedir.⁶⁰

Zeyd b. Eslem gibi neshin her alanda vuku bulduğunu savunanların sayısının tabiun dönemi ve sonrasında azalmaya başladığını söylemek mümkündür. Neshin alanı ve kapsamının sınırlanmaya başlamasının, neshin bu dönemde söz konusu çerçeveye oturmasına zemin hazırladığı görülmektedir. Çünkü âlimlerin neshin haberlerde olmayıp emir ve nehy konularında gerçekleştiği hususunda bu dönemde icma ettikleri zikredilmektedir.⁶¹

⁵⁷ el-İsferâînî, *en-Nâsîh ve'l Mensûh*, s. 39.

⁵⁸ el-İsferâînî, *en-Nâsîh ve'l Mensûh*, s. 40.

⁵⁹ el-İsferâînî, *en-Nâsîh ve'l Mensûh*, s. 41.

⁶⁰ Ebu'l Hasen Mukatil b. Süleyman b. Beşîr el-Ezdî, bi'l-Velâ el-Horasânî, el-Belhî,, *Tefsîr-u Mukâtil b. Süleymân*, tahk.: Ahmed Ferîd, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003, c. I, s. 153.

⁶¹ el-İsferâînî, *en-Nâsîh ve'l Mensûh*, s. 41

Tabiun döneminde tartışmaların bu ekseninde sürdürülmesi bir açıdan bakılacak olursa neshin müstakil bir konu olarak işlenmesine vesile olmuştur. Bunun da en önemli göstergesi tabiun döneminde ilk defa neshe dair kitapların telif edilmesidir. Hatta o dönemde yazılmış olan birkaç tane nesh eseri bugün bize kadar ulaşmıştır. Bundan dolayı tabiun döneminin, neshin başlı başına bir mesele olarak ele alındığı ve sonraki dönemlerde bu mesele hakkında ortaya çıkacak birçok tartışmaya da kaynaklık ettiği zikredilebilir. Nesh konusu üzerinde tabiun dönemi âlimleri tarafından kaleme alınan eserleri müellifleriyle birlikte şöyle sıralamak mümkündür:

1. Katade b. Diame es-Sedûsî (ö. 117/736). Eseri *Kitabu'n-Nâsîh ve'l-Mensûh fî Kitabillah* ismiyle Dr. Hatim Salih ed-Dâmin tarafından tahkik edilerek Beyrut'ta basılmıştır.
2. Ebu Bekr Muhammed b. Müslüm b. Şihâb ez-Zührî (ö. 124/752). Eserinin adı *en-Nâsîh ve'l Mensûh* olup Dr. Hatim Salih ed-Dâmin tarafından tahkik edilerek Beyrut'ta basılmıştır.
3. Ata b. Müslim (ö. 135/752).
4. Ebu'n-Nadr Muhammed b. Sâib el-Kelbî (ö. 146/763).
5. Ebu'l-Hasan Mukatil b. Süleyman b. Bişr el-Belhî (ö. 150/767).
6. Ebu Ali El Hüseyin b. Vakıd el-Mervezî (ö. 159/776).
7. Abdullah b. Abdirrahman el-Esamm (hicrî ikinci asır).
8. İsmail b. Ziyad –veya b. Ebî Ziyad- (hicrî ikinci asır).⁶²

Netice itibariyle şunu söyleyebiliriz ki sahabe ve tabiun dönemi nesh meselesinin kavramsal alt yapısının hazırlandığı bir dönem olarak gözükmektedir. Hz. Peygamber döneminden itibaren süreci tasvir ettiğimizde sahabenin nesh mevzusunu vahiy sürecinde istilâhî anlamda dikkate almadan zikrettiği ancak vahiy sonrası

⁶² İbn Nedim *el-Fihrist*, Daru'l-Marife, Beyrut 1994, s. 57; Şimşek, *Kur'an'ın Anlaşılmasında İki Mesele*, s. 81. Ayrıca İbn Nedim'in eserinde zikredilen bu isimlerin dışında neshe dair eser yazan başka müelliflerin isimlerini aynı yerde sıralamaktadır.

dönemde neshi kavramsal olmasa da genel anlamıyla ifade ettiği görülür. Ancak sahabe neshi geniş bir anlam sahasında kullanırken, tabiun dönemiyle birlikte bu anlam alanının tedricî bir biçimde sınırlanmaya başladığı söylenebilir. Bunun sebebine dair dile getirilen yorumlardan birine göre, “ilk dönem Müslümanlarına göre nesh, ayetlerin nazmında olup biten bir şey olmaktan önce onların fizikî ve duygusal yaşamlarında gerçekleşen dönüşümün kendisi olması ancak sonraki süreçlerde Kur’an’ın “tek harfi bile değişmeden günümüze kadar gelme” vasfına sahip olan bir kutsal kitap olarak algılanması, nesh mevzusunun kitap adına açıklanması gereken, bazı yerlerde gerekçelendirilmesi veya telafi edilmesi, hatta bazı yerlerde yok sayılması gereken geçmişe ait bir yük gibi telakki edilmesine sebep olmuştur.”⁶³ Bu algının da nesh meselesinin nuzûl sürecinden sonra sınırlanması ve belirli bir çerçeveye oturmasına yol açtığı tezini ileri sürmek mümkündür.

Her ne kadar Ebu Cafer en-Nehhas (ö. 338/950), sahabe ve tabiun döneminde nesh meselesinin vuku’u konusunda görüş ayrılığı olmadığını dile getirse⁶⁴ de neshin teorisine ya da hangi konularda neshin vaki olacağına dair tartışmalar tabiun nesliyle başladığını söylemek mümkündür. Tabiun döneminde neshin sadece emir ve nehy konularında olup haberlerde olmaması tartışması nesh mevzusu üzerinde işlenen ilk ve en önemli tartışma olarak gözükmektedir. Tabiun döneminde ilk kıvılcımlarını veren bu tartışma aslında neshin hükümlerde cari olması, bir anlamda bildiğimiz kavram çerçevesindeki “bir hükmün sonradan gelen başka bir hükümle ortadan kaldırılması” anlamına irca edilmesinin zeminini oluşturduğu söylenebilir. Bunun yanı sıra tartışmaların ilerleyen dönemlerde nesh meselesinin daha farklı boyutlarda ele alınmasının da önünü açtığı yorumunu yapmak mümkündür. Dolayısıyla nesh meselesinin zaman içerisinde vahiy sürecinden uzaklaşmasıyla birlikte farklı bir anlam alanına doğru evrilmeye başladığı zikredilebilir.

3. NESHLE İLGİLİ ORTAYA ÇIKAN TEORİK TARTIŞMALAR

Tabiun dönemi ve sonrası süreçte nesh meselesinin farklı bir boyuta taşındığı görülmektedir. Bundan önceki süreçte neshin sahabe ve tabiunla birlikte zikredilmeye

⁶³ Türcan, *Neshin Problematik Tarihi*, s. 86, 111.

⁶⁴ en-Nehhas, *en-Nâsîh ve'l Mensûh*, c. II, s. 400.

başlandığı ve bu mesele üzerinde teorik anlamda ilk tartışmaların tabiun devri ile gündeme geldiği dile getirilmişti. Tabiun dönemindeki tartışmaların sonraki süreçte devam edecek olan yeni tartışmaların zuhuruna kapı araladığını belirtmek gerekir. Artık tabiun dönemi sonrasında nesh mevzunun amelî hüküm içeren ayetler üzerinde cari olduğu kanaati belirgin bir hale gelmiştir. Bunun yanında haber içeren ya da haber formunda gelmiş ancak amelî bir hükmü bildiren ayetler üzerinde neshin vaki olmadığına dair bir kanaatin yerleştiğini de söylemek mümkündür. Örneğin İmam Şafi’î’nin *er-Risâle* adlı eserinde nesh meselesine dair ele aldığı konuların genellikle emir ve nehiy konuları olduğu görülmektedir.⁶⁵ Bu durum da nesh konusunun tabiun dönemi ve sonrasında bu anlayış çerçevesinde ele alındığını gösteren önemli bir örnek olarak zikredilebilir. Bu dönemden sonra telif edilen nesh kitaplarında konunun tabiun ve sonrası dönemde şekillenen biçimiyle işlendiği de müşahade edilmektedir.

Nesh konusunun süreç içerisinde geçirdiği söz konusu bu değişimin temelinde Kur’an’ın iki kapak arasında toplanması ve ilk dönemdeki kitap algısının yerini başka bir kitap anlayışına bırakmasının etkili olduğu söylenebilir. Müslümanların kitap algısında yaşanan bu değişimi, yaşayan ve olgusal gerçekliği olan Kur’an’ın, artık ayetlerden oluşmuş, teknik yaklaşımlara, karşılaştırmalara ve birtakım çıkarımlarda bulunmaya elverişli bir kitap olarak algılanması şeklinde özetlemek mümkündür. Bunun bir neticesi olarak sonraki başlıklarda temas edileceği üzere Kur’an’a yani kitaba yönelik bu algı değişiminin nesh meselesi üzerindeki etkisinin görüldüğü söylemek pekâlâ mümkündür. Söz konusu etkiyi ortaya çıkaran başka bir husus Kur’an’ın tarihi bağlamından ayrı olarak yorumlanmasıdır. Kitabın bu algı üzerinden yorumlanması nesh konusunda süreç içerisinde ortaya çıkan tartışmaların seyrini etkilediği söylenebilir. İmam Şafi’î’nin Bakara suresi 106. ayette geçen “*ayet*” tabirini sadece Kur’an ayeti olarak ele alması ve bunun neticesinde Kur’an’ı ancak Kur’an nesh edebilir tezini savunması bahse konu algının nesh meselesi üzerine yansıyan bir boyutunu göstermektedir.⁶⁶

⁶⁵ Muhammed b. İdris eş-Şafi’î, *er Risâle*, tahk.: Ahmed Muhammed Şakir, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut ty., s. 106 vd.

⁶⁶ Türcan, *Neshin Problematik Tarihi*, s. 126.

Sahabe ve tabiun dönemi sonrasında nesh mevzusu üzerinde söz konusu olan bu değişimin başka bir vechesi, özellikle hicrî II. ve III. asırlardaki İslamî ilimlerin birbirinden ayrılmaya başlayıp, bu ilimlerin kavramsallaşma aşamasına geçmesinde kendini göstermektedir. Tefsir, hadis, fıkıh ve kelam bu zaman dilimi içerisinde müstakil birer ilim olma vasfını kazanmış ve özellikle fıkıh ve kelam ilimlerindeki birtakım teorik tartışmaların açığa çıkması nesh meselesi üzerinde kendini göstermiştir.

Bu meyanda zuhur eden tartışmaları iki başlık altında toplamak mümkündür. Birincisi, bu süreçte özellikle İmam Şafi'î ile birlikte fıkıh ilmindeki kaynaklar hiyerarşisinin belirlenmesi ve Sünnetin ayrı bir kaynak olarak değerlendirilmesinin nesh konusundaki tartışmaların seyrini değiştirdiği tezini ileri sürmek mümkündür. Bu süreç içerisinde yeni tartışma konusunun Kur'an ile Sünnet arasındaki nesh ilişkisine hamledildiği ve Kur'an'ın Sünneti ya da Sünnetin Kur'an'ı nesh edip edemeyeceği tartışmasının gündeme gelmeye başladığı görülmektedir.⁶⁷ İkinci ana başlığın ise özellikle kelam alanında hem Yahudiler'in hem de Şia'nın ortaya attığı beda düşüncesinin nesh meselesine etkisidir. Bu etki hicrî III. asırdan itibaren kaleme alınmaya başlanan nesh kitaplarında da açıkça görülmektedir. Özellikle nesh ile beda arasındaki farkın açıklanmaya çalışılması, haberlerde ya da haber biçimindeki ayetlerde neshin vaki olamayacağına beda fikrine karşıt bir söylem olarak geliştirilmesinin, nesh tartışmalarında ilk sırayı yer aldığı söylenebilir.⁶⁸

Çalışmanın bundan sonraki kısmında zikredilen bu iki husus üzerinden nesh meselesinin seyri daha ayrıntılı bir biçimde işlenecektir.

⁶⁷ Bu husustaki tartışmalar için bkz. İbnu'l-Bârizî, *Nâsihi'l-Kur'ânî'l-Azîz ve Mensûhuhu* (*Erba'a kutub fi'n-nasih ve'l-mensuh* içinde) tahk.: Hâtim Sâlih ed- Dâmin, Alemu'l-Kutub, Beyrut 1908, s. 20-22; en-Nehhas, *en-Nâsih ve'l- Mensûh*, c. II, s. 416-424; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-İzâh linâsihi'l-Kur'ânî ve mensûhihi*, s.77-4 ; el-İsferâînî, *en-Nâsih ve'l Mensûh*, s. 33.

⁶⁸ Bu husustaki tartışmalar için bkz. en-Nehhas, *en-Nâsih ve'l Mensûh*, c. II, s. 441-443; İbnu'l-Cevzî, *Nâsihu'l-Kur'ân ve Mensûhuh*, (*Nevasihu'l-Kur'ân*) s. 52.

3.1.Sünnet Telakkisi ve Nesh Meselesine Yansıması

Nesh meselesinin tarihi seyrini etkileyen önemli bir isim de İmam Şafi'î' (ö. 204/820) dir. Fıkıh ve usul-i fıkıh ilminin kurucusu sayılan⁶⁹ Şafi'î, kendi kurduğu sistemiyle bir mezhep imamı olduğu ve kendisinden sonra gelen takipçilerini de ciddi bir biçimde etkilediği görülmektedir. Özellikle usul-i fıkıhın temellerini atan *er-Risale* adlı eseri incelendiği zaman, kaynaklar hiyerarşisinin belirlenmesi, Sünnetin Kur'an'ın açıklayıcısı olarak telakki edilmesi ve Sünnete Kur'an'ın beyanı açısından bir rol biçilmesi Şafi'î tarafından gündeme getirilen mühim konular arasında yer almaktadır.⁷⁰

Kur'an ve Sünnet ilişkisi çerçevesinde üzerinde durulan bu noktalarda Şafi'î'nin yaptığı tanımlamaların dikkat çekici olduğunu söylemek mümkündür. Getirilen izahların ortak amacında Kur'an ve Sünnet'in ayrı olarak değerlendirilmesi yer almaktadır.⁷¹ Ayrıca dil konuları arasında sayılan *hass-amm* gibi hususlarda amaç Sünnet'in Kur'an'ı tahsis edebileceğini göstermektedir. Bununla bağlantılı olarak nesh teorisi açıklanırken aralarındaki herhangi bir uyumsuzlukta Kur'an ve Sünnet ilişkisi tasvir edilerek bir izah tarzının oluşturulması hedeflenmiştir.⁷² Dolayısıyla Şafi'î'nin Sünneti algılama biçimi ve Kur'an'a göre konumlandırma çabasının nesh meselesinin bu meydana yeni bir zemine kaydığına bir işareti olarak değerlendirilebilir.

Şafi'î'nin yazdığı *er-Risâle* adlı eserinde ağırlıklı olarak nesh konusunu ele almasının sebebinin, Sünneti kendi tasavvuruna göre temellendirme amacından kaynaklandığı düşünülebilir.⁷³ İmam Şafi'î'nin *er-Risâle* adlı eserindeki şu ifadeleri nesh meselesi üzerinden Sünnetin kendisi tarafından nasıl konumlandırıldığına bir göstergesi olarak zikre değer gözükmektedir:

⁶⁹ Wael B. Hallaq, “Şafi'î Hukuk İlminin Başmimarı Mıydı?” çev.: İ. Hakkı Ünal, *Sünni Paradigmanın Oluşumunda Şafi'î'nin Rolü*, haz. M. Hayri Kırbasoğlu, Kitabiyat Yay., Ankara 2000, s. 49.

⁷⁰ eş-Şafi'î, *er Risâle*, s. 91-92.

⁷¹ Bkz. Türcan, *Neshin Problematik Tarihi*, s. 182 vd.

⁷² Wael B. Hallaq, “Şafi'î Hukuk İlminin Başmimarı Mıydı?”, s. 57.

⁷³ Mehmet Hayri Kırbasoğlu, “Risale'nin Şekil ve Muhteva Açısından Eleştirisi” *Sünni Paradigmanın Oluşumunda Şafi'î'nin Rolü*, haz. M. Hayri Kırbasoğlu, Kitabiyat Yay., Ankara 2000, s. 225.

“Allah insanlara Kitab’ın bir hükmünü ancak Kitab’la nesh ettiğini, Sünnetin Kitab’ı nesh edemeyeceğini, onun nass bulunan konularda kendisine tabi olduğunu ve Allah’ın mücmel olarak indirdiği şeylerin manalarını açıkladığını beyan etmiştir.”⁷⁴

Şafi’î’nin zikri geçen bu ifadelerinin, nesh meselesine farklı bir açılım getirdiğini söylemek mümkündür. Şafi’î’den önceki süreçte nesh meselesinin dinin asılları olan Kur’an ve Sünnet çerçevesindeki bir tartışma alanında olduğu görülmez. Şafi’î’den önceki âlimlerin neshin haberlerde mi yoksa emir ve nehy konularında mı olacağını tartışırken, Kur’an ve Sünnet arasındaki nesh ilişkisine değinmedikleri veya böyle bir tartışmanın onlar için gündemde olmadığı görülmektedir. Ancak Şafi’î’nin Kur’an ve Sünnete kendi tasavvuru açısından biçtiği rolün, nesh meselesinin bu bağlamda açıklanmasını zaruri kıldığını göstermektedir. Şafi’î Kur’an ve sünneti iki ayrı alan olarak kabul edip, neshin bu iki kaynak arasındaki ilişkisine vurgu yapmış ve Kur’an’ın sünneti ya da Sünnetin Kur’an’ı nesh edip edemeyeceği hususlarını bir tartışma sahası olarak gündeme taşımıştır. Bu bağlamda Şafi’î tarafından Kur’an ve Sünnet arasındaki nesh ilişkisine dair getirilen bu açılım, nesh meselesinin ameli hükümlerle sınırlandırıldığının ve konunun çerçevesinin ilerleyen dönemlerde bu tartışma ekseninde oluşturulacağı izlenimi açığa çıkarmaktadır. Çalışmanın ikinci kısmında irdelenecek olan Taberî ve Mâturîdî’nin nesh anlayışları bölümünde, özellikle Mâturîdî’nin Şafi’î’nin başlatmış olduğu bu tartışmayı nasıl ele aldığı ve ona karşı cevaplarının, bu konunun seyrini takip etmek açısından önemli ipuçlarını içerdiği zikredilebilir.⁷⁵

Şafi’î sünneti kendi tasavvuru doğrultusunda konumlandırmasının etkisiyle, Kur’an’ın Kur’an’ı ya da sünnetin sünneti nesh edebileceğini ancak Kur’an’ın sünneti veya sünnetin Kur’an’ı nesh edemeyeceğini tezini ortaya atmıştır.⁷⁶ Bununla birlikte Kur’an ve Sünnetin arasını kategorik bir biçimde ayırmasının da etkisiyle Kur’an’ın da Sünneti nesh edemeyeceğini ifade etmektedir.⁷⁷ Çünkü her iki nassın/delilin nispet

⁷⁴ eş-Şafi’î, *er Risâle*, s. 106.

⁷⁵ İkinci bölümde “Maturîdî ’nin Neshi Kabul Ettiği Yerler” başlığı altında, Maturîdî ’nin Şafi’î’yi, Sünnetin Kur’an’ı nesh edemeyeceği görüşü üzerinden ciddi bir biçimde nasıl tenkit ettiği işlenecektir. Dolayısıyla Şafi’î tarafından nesh meselesinin kendisinden sonra nasıl bir etki alanına sahip olduğu kendisinden bir yüzyıl sonra yaşamış olan Maturîdî ’nin tavrından açıkça anlaşılabilir olacaktır.

⁷⁶ eş-Şafi’î, *er Risâle*, s. 108-110.

⁷⁷ eş-Şafi’î, *er Risâle*, s. 109.

edildiği mercânin farklılığı, bu delillerin sübut açısından aynı olmayışı ve bir delilin ancak kendisinin misliyle olabileceği gibi hususların, Kur'an ve sünnet arasındaki nesh ilişkisinin Şafi'î tarafından bu biçimde şekillenmesine zemin hazırladığı görülmektedir.⁷⁸

Şafi'î'nin tefsir anlayışı üzerine yapılan bir çalışmada ise Şafi'î'nin aslında Kur'an'ın Sünneti nesh edemeyeceğini prensip olarak savunmuş olsa da pratikte durumun böyle olmadığı zikredilmektedir.⁷⁹ Şafi'î'ye göre Hz. Peygamber, Sünnetiyle belirlediği bir hüküm konusunda, Allah ona başka bir şey bildirirse, kendisine bildirilen şey konusunda yeni bir Sünnet koyar. Böylece farklı olan önceki Sünnetini nesh eden yeni bir Sünneti bulunduğunu insanlara bildirmiş olur. Bu durumda Hz. Peygamber'in sünnetini Kur'an'ın nesh ettiğini söylemek caiz olur.⁸⁰

Şafi'î ile başlayan bu tartışmanın kendisinden sonra yazılan nesh kitaplarındaki etkisini görmek mümkündür. Özellikle Nehhas, İbnu'l-Cevzî gibi âlimlerin yazdıkları nesh kitaplarında bu tartışmaya dair ayrı başlıklar açıldığı görülmektedir.⁸¹ Şafi'î'yle birlikte nesh meselesinde zuhur eden bu tartışmanın klasik dönemde tekrar gündeme gelip tartışıldığı görülmektedir.⁸² Bu durum aslında Şafi'î'nin nesh meselesinin seyrini nasıl değiştirdiğini göstermesi açısından önem arz etmektedir.

İmam Şafi'î ile birlikte neshin bugün bildiğimiz anlamdaki kavramsal zeminin belirlendiği söylenebilir. Şafi'î sonrası dönemde neshin tanımının, sanki Şafi'î'nin yapmaya çalıştığı tanım esas alınarak yapılmaya gayret edildiği hissedilmektedir. Şafi'î'nin nesh meselesini tabiun sonrası dönemle birlikte sadece amelî alana indirgemesinin “Bir şer’î hükmün daha sonra gelen bir şer’î hükümlle kaldırılması” şeklindeki neshe dair yapılan tanıma kaynaklık teşkil ettiği fikrini söylemek

⁷⁸ İlgili yerler için bkz. eş-Şafi'î, *er Risâle*, s. 106, 109.

⁷⁹ Giyasettin Arslan, *İmam Şafî'nin Kur'an Okumaları*, Rağbet Yay., İstanbul 2004, s. 233.

⁸⁰ Bkz. Arslan, *İmam Şafî'nin Kur'an Okumaları*, s. 233; eş-Şafi'î, *er Risâle*, s. 111.

⁸¹ en-Nehhas, *en-Nâsîh ve'l-Mensûh*, c. II, s. 408; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-İzâh linâsihi'l-Kur'ânî ve mensûhihi*, s. 77; Cemâlüddin Ebî'l-Ferec Abdurrahman İbni'l-Cevzî, *el-Musaffâ bi Ekeffi Ehli'r-Rusûh min İlmî'n-Nâsîh ve'l-Mensûh*, (*Erba'a kutub fi'n-nasîh ve'l-mensuh içinde*) tahk.: Hâtim Sâlih ed-Dâmin, Alemu'l-Kutub, Beyrut 1908, s. 12; el-İsferâinî, *en-Nâsîh ve'l-Mensûh*, s. 33-34.

⁸² Bu hususla alakalı bkz. ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi Ulumi'l-Kur'ân*, c. II, s. 36-38; Suyûtî, *el-İtkân fi Ulumi'l-Kur'ân*, c. II, s. 40-42.

mümkündür. Zira neshe dair yapılan bu tanım kendisinden sonraki dönemde kabul gören bir tanımın nesh kitaplarındaki yerini aldığını görmek mümkündür.⁸³

Sonuç olarak şu söylenebilir ki, İmam Şafi'î nesh konusundaki tartışmalarda önemli bir yere sahiptir. Kur'an ve sünnetin kaynaklık bakımından ayrılması, her iki alanın sınırlarının çizilmesinin, nesh meselesinin ilk dönemin algısından farklılaşmasına zemin hazırladığını gösterir niteliktedir. Şafi'î'ye kadarki zaman dilimi içerisinde Kur'an ve sünnet arasındaki bu ayırımın olmaması nesh meselesindeki tartışmaların belirli bir seyirde devam etmesine sebep olmuşken Şafi'î ile birlikte bu durumun değişime uğradığı görülmektedir. Kur'an ve sünnet arasındaki ilişki biçiminin Şafi'î tarafından nesh meselesi ile daha belirgin bir hale getirildiği söylenebilir. Neticede neshin bundan sonraki süreçte alanın daha da sınırlandığı ve ilerleyen dönemlerde Şafi'î'nin bu mesele üzerindeki algısının, pek çok âlimde müspet ya da menfi olarak tezahürlerinin açığa çıktığı müşahade edilmektedir.

3.2.Kelamî Tartışmalar ve Nesh Meselesine Etkisi

Nesh meselesinin tarihî süreç içerisinde etkilendiği bir başka zaman dilimi kelamî tartışmaların başladığı dönemdir. Bu süreç içerisinde neshi anlama ve anlamlandırma çabaları, kelamî konuların bu meseleyle olan irtibatı neshin açıklanması ve çözüme kavuşturulması açısından önem arz etmiştir. Özellikle Allah'ın sıfatları konusundaki tartışmaların nesh meselesinde belirleyici bir rol oynadığı söylenebilir. Allah'ın ilminde bir değişim olup olmayacağı, ya da kudretini istediği gibi kullanıp kullanamayacağına dair hususlar nesh konusunun kelam sahasıyla alakalı olarak merkezî bir konum kazanmasına sebep olduğu değerlendirmesini yapmak mümkündür.

Nesh meselesiyle doğrudan irtibat kurulan kelamî konuların başında bedâ düşüncesi gelir. "Gizli bir şeyin sonradan ortaya çıkması, kişinin bir konuda beliren birkaç görüşten birini tercih etmesi" gibi manalarına gelen bedâ, terim olarak "Allah'ın belli bir şekilde vuku bulacağını haber verdiği bir olayın daha sonra başka bir şekilde gerçekleşmesi" şeklinde tarif edilir. Bu anlayışın ilk olarak Şia tarafından ortaya atıldığı

⁸³ Talip Özdeş, "Vahiy-Olgu İlişkisi Bakımından Neshe Getirilen Yorumlara Eleştirel Bir Yaklaşım" *İslamî araştırmalar Dergisi*, c. XIV, sayı: 1, s. 39.

ileri sürülmektedir.⁸⁴ Bu anlayışa göre, Allah herhangi bir konuda bir hüküm ya da herhangi meseleyle alakalı bir haber verdiği zaman, o hususta değiştirme ve tasarrufta bulunma hakkına sahiptir. Bu düşünceyi temellendirme ve kabul ettirme arayışlarının nesh meselesi üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Çünkü bu fikri savunular, nesh mevzusunu kendilerine bir dayanak yapmış ve bedâ düşüncesini savunma yoluna giderek Kur'an'dan bazı ayetleri bu anlayışı açıklamak için delil olarak göstermişlerdir. Bu fikri savunulara göre “Allah, dilediğini siler, dilediğini de sabit kılıp bırakır. Ana kitap (Levh-i Mahfuz) O'nun yanındadır.”⁸⁵ ayeti Allah'ın ilim ve iradesinde değişikliğin mümkün olmasına işaret etmektedir.⁸⁶ Zikri geçen bu ayetin aynı zamanda neshin varlığına işaret eden ayetlerden biri olması⁸⁷, nesh üzerinde bedâ fikrini meşru kılma arayışları olarak değerlendirilmektedir.

Bedâ düşüncesinin Şia tarafından ileri sürülmesinin en önemli sebebi, imamın Allah'tan aldığı ve kendisinden sonra kimin imam olacağını haber veren bilginin, ilgili varisin ölmesi ile düzeltilmesi gereğinin ortaya çıkmasıdır.⁸⁸ Bu durumun örneği de Cafer es-Sâdık (ö. 148/765)'ın, oğlu İsmail (ö. 138/755) 'i kendisinden sonra imam göstermesi ancak oğlunun kendisi hayatta iken ölmesi ve Cafer es-Sâdık'ın da bu durumu bedâ düşüncesi ile açıklamasıdır.⁸⁹ Bedâ düşüncesinin burada tezâhür eden şekli, Mutezile ve Ehl-i Sünnet kelamcıları tarafından kabul edilmemiş ve bunun nesh meselesiyle irtibatının olamayacağı üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda neshin haberlerde vukunun mümkün olamayacağı ve bunun imkân dâhilinde olmasının bedâ düşüncesini ortaya çıkaracağından dolayı böyle bir anlayışın nesh meselesinde gerçekleşmeyeceği dile getirilmiştir.

⁸⁴ Avni İlhan, “Bedâ” mad. *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 1992, c. V, s. 290.

⁸⁵ Ra'd, 13/39.

⁸⁶ İlhan, “Bedâ” mad. s. 239.

⁸⁷ Bkz. İbn Şihâb ez-Zühri, *en-Nâsîh ve'l Mensûh*, (Erba'a kutub fi'n-nasih ve'l-mensuh içinde), s. 15;

⁸⁸ Türcan, *Neshin Problematik Tarihi*, s. 165.

⁸⁹ İlhan, “Bedâ” mad. s. 239. Bu hususla alakalı tartışmalar için bkz. Cemil Hakyemez, “Bedâ Düşüncesi ve Şii İmamet Tartışmalarındaki Yeri” *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. V, sayı: 10 ss. 26-49; Yusuf Benli, “Bedâ Fikrinin İmamî-Şii Literatürüne Girişinin Tarihi Sürecine İlişkin Değerlendirmeler-I” *İslami Araştırmalar Dergisi*, c. XVIII, sayı: 3, ss. 211-225; Yusuf Benli, “Bedâ Kavramının Dinî Geçerliliğini İspata Yönelik Köken ve Anlam Alanlarına İlişkin İmamî Yaklaşımlar” *İslami Araştırmalar Dergisi*, c. XIX, sayı: 4, ss. 615-635; Orhan Aktepe, “Kelam İlmi Açısından Bedâ Anlayışı” *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XIII, sayı: 23, ss. 97-116.

Kelamcılarının neshin bu boyutuna dair söylediklerinin ilk görüntüleri aslında İmam Şafi'î öncesi ve sonrası süreçte gündeme gelmişti. Özellikle Şafi'î ile birlikte neshin amelî alana hasredilmesi ve haberlerde neshin vaki olmayacağına dair kanaatler o dönemlerde gün yüzüne çıkmıştı. Ancak Şia tarafından ortaya atılan bedâ düşüncesinin etkisiyle, kelamcılarının neshin haberlerde olamayacağına dair kesin kabulleri bu bağlamda yeniden ortaya çıkmış oldu.⁹⁰ Çünkü bedâ anlayışı Allah'a bilgisizlik ve eksiklik nispet etmeyi gerektirdiği için kesin olarak reddedilmiştir. Bunun neticesinde nesh meselesinin şer'î bir alana doğru kaydırılması ve bedâ fikrindeki bu farklı anlayışın etkileri tartışmaların başka bir boyut kazanmasına sebep olduğu söylenebilir. Kelamcılarının aldığı bu tavırla birlikte nesh mevzusunun sınırlarının daha da belirgin hale getirildiği gözden kaçmamaktadır. Bu itibarla nesh meselesi sadece amelî hükümler üzerinde konuşulan bir olgu olarak sonraki süreçlerde tartışılmaya devam eden bir konu görüntüsü çizmiştir.

Bedâ fikri üzerinden nesh konusuna dair çizilen bu çerçevenin yansımalarını, nesh konusunda müstakil olarak telif edilen eserlerde görmek mümkündür. Çünkü bazı kelimî tartışmaların nesh meselesi üzerinde etkisi görülse de⁹¹ bedâ düşüncesinin nesh mevzusu üzerinde daha da etkili olduğu ileri sürülebilir. Nehhas gibi, nesh hakkında sonraki dönemlerde eser yazan müelliflerin birçoğu, neshin beda ile karıştırılması fikrine karşı nesh kitaplarında nesh ile beda arasındaki farkı izah eden başlıklar açmış ve haberlerde neshin olamayacağını bedâ düşüncesini merkeze alarak işlemişlerdir.⁹² Bedâ fikrinin nesh kitaplarında bahse konu tartışma üzerinden ele alınmasının, kelam alanında nesh konusuna dâhil edilecek tartışmaların ikinci plana atılmasına da sebep olduğu dile getirilebilir. Bu bağlamda meselenin hicrî III. asır ve hicrî IV. asrın başlarına doğru bu algı üzerinden tartışılmaya devam edildiği söylenebilir. Özellikle İmam Şafi'î ile başlayan neshin amelî hükümlere doğru kaydırılması ve kelam sahasındaki bedâ tartışmaları, hicrî IV. asrın başlarında yaşamış ama farklı ideolojilere

⁹⁰ Türkan, *Neshin Problematik Tarihi*, s. 164.

⁹¹ Örneğin nesh konusuyla irtibatlandırılan bir husus da kelam ilminde önemli bir tartışma konusu olan husun- kubuh meselesidir. Ama bu mesele nesh ile irtibatı açısından bakılacak olursa bedâ kadar etkin değildir. Bkz. Koçkuzu, *Hadiste Nâsîh-Mensûh*, s. 99-100.

⁹² Bkz. en-Nehhas, *en-Nâsîh ve 'l- Mensûh*, c. II, s. 408; İbnu'l-Cevzî, *Nâsihu 'l-Kur'ân ve Mensûhuh*, (*Nevasihu 'l-Kur'ân*), s. 104.

sahip iki müellif olan Taberî (ö. 310/923) ve Mâturîdî (ö. 333/944) de nasıl algılandığı irdelenecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

TABERÎ VE MATURÎDÎ'NİN NESH MESELESİNE YAKLAŞIM TARZLARI

Çalışmanın bu safhasında, ilk bölümde işlendiği üzere neshin Taberî ve Mâturîdî dönemine kadarki tarihî serüveni dikkate alınarak, tefsir tarihinde önemli yerleri bulunan Taberî ve Mâturîdî'nin nesh meselesine yaklaşım tarzları, müelliflerin tefsir eserlerindeki yorumlarından hareketle incelenecektir. Özellikle nesh kavramına dair yaptıkları tanımları, neshi kabul etme şartları, kendi düşünce çizgilerinin bu meseleye olan etkisi vb. hususlar incelenerek bu iki âlimin bu konuya dair yaklaşımları tespit edilemeye çalışılacaktır.

1. NESH TANIMLAMALARI ve MESELEYİ ALGILAYIŞLARI ÜZERİNE

Taberî ve Mâturîdî'nin nesh meselesindeki yaklaşımlarını daha yakından tahlil edebilmek için, öncelikle nesh ifadesini nasıl irdeledikleri ve nesh meselesini nasıl anladıklarını ortaya koymak zaruri gözükmektedir. Bunun için de Bakara suresi 106. ayetin Taberî ve Mâturîdî tarafından nasıl yorumlandığı önem arz etmektedir. Çünkü klasik nesh ve Ulumu'l-Kur'an kitaplarında bu ayet, nesh meselesi işlenirken merkeze alınmakta ve nesh konusundaki tartışmalar bu ayet üzerinden şekillenmektedir.⁹³ Bundan dolayı Taberî ve Mâturîdî'nin zikri geçen ayeti nasıl yorumladıkları ve nesh meselesine dair görüş ve düşüncelerini bu ayet üzerinden nasıl ifade ettikleri meselenin bu iki müellif açısından daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

⁹³ Bkz. en-Nehhas, *en-Nâsîh ve'l-Mensûh*, c. II, s. 400; İbn Şihâb ez-Zühri, *en-Nâsîh ve'l-Mensûh*, (*Erba'a kutub fi'n-nasih ve'l-mensuh içinde*), s. 15; İbnu'l-Bârizî, *Nâsihi'l-Kur'âni'l-Azîz ve Mensûhuhu* (*Erba'a kutub fi'n-nasih ve'l-mensuh içinde*), s. 20; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-İzâh linâsihi'l-Kur'âni ve mensûhihi*, s. 72; ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi Ulumi'l-Kur'ân*, c. II, s. 37; es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulumi'l-Kur'ân*, c. II, s. 40.

1.1.Taberî'ye Göre Nesh ve Mevcudiyeti

Tefsir tarihinde önemli bir yeri olan ve “tefsirin babası” olarak nitelendirilebilecek⁹⁴ Taberî,⁹⁵ nesh konusundaki görüş ve düşüncelerini Bakara suresinde geçen ve nesh meselesinin merkezinde yer alan “*Biz herhangi bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturur (ya da ertelersek), yerine daha hayırlısını veya mislini getiririz. Allah'ın gücünün her şeye hakkıyla yettiğini bilmez misin?*”⁹⁶ ayetini tefsir eserinde yorumlayarak açıklamaktadır. Bununla birlikte, nesh meselesine dair yorumlarını neshe konu olan diğer ayetler üzerinde de yapmaktadır. İlerleyen kısımlarda Taberî'nin neshi kabul ettiği ya da etmediği ayetler hakkındaki yorumlarından meseleyi nasıl ele aldığı ayrıntılı olarak işlenecektir.

Bu ayetin tefsirinde Taberî'nin nesh meselesini ele alırken sahabe ve tabiiun dönemindeki rivayetleri ve onların neshe dair yaptığı birtakım tanımları esas alması dikkat çekicidir.⁹⁷ Taberî tefsirinin yapısını dikkate aldığımız zaman, rivayetlere ağırlık vermesi ve bu rivayetlere dayanarak nesh gibi önemli konularda fikirlerini rivayetler üzerinden şekillendirmesinin, müellifin eserinde benimsediği yöntemden ileri geldiği müşahade edilmektedir.

Taberî söz konusu ayetin “*Biz herhangi bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır*” ifadesini tefsir ederek neshin anlamına dair açıklamalarda bulunur. Ona göre ayette geçen nesh kelimesi değiştirmek ve ortadan kaldırmak anlamında kullanılmaktadır.⁹⁸ Nesh kelimesine verdiği anlamın ardından Taberî, teorik olarak nesh meselesine nasıl baktığını izah etmeye çalışır. Taberî, neshi, bir ayetin hükmünü, helali haram, haramı helal, mübahı sakıncalı, sakıncalıyı mübah seklinde değiştirmek olarak

⁹⁴ Muhammed ez-Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, Daru'l-Kalem, Beyrut t.y., s. 207.

⁹⁵ Taberî'nin hayatı, eserleri ve ilmî kişiliği hakkında bilgi için bkz. Mustafa Fayda, “Taberî” mad., *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2010, c. XXXIX, s. 314-318; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, Fecr Yay., Ankara 2005, s. 528-536; Mustafa Öztürk, “Bir Müfessir Olarak Muhammed b. Cerîr et-Taberî” *Bir Müfessir Olarak Muhammed b. Cerîr et-Taberî Sempozyum*, Konya 2010, s. 17-51.

⁹⁶ Bakara, 2/106.

⁹⁷ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, c. I, s. 475-477.

⁹⁸ et-Taberî, *a.g.e.*, c. I, s. 475.

ele almaktadır.⁹⁹ Bununla birlikte ona göre neshin gerçekleştiği yerler ise emirler, nehiyeler, mübahlar, men edilen şeyler ve mutlak hükümlerdir. Ancak haber ifade eden ayetlerde neshin gerçekleşmeyeceğini özellikle ifade etmektedir.¹⁰⁰

Taberî'nin bu ayetin tefsiriyle alakalı açıklamalarının ardından, ayetin ilk kısmıyla alakalı pek çok rivayete yer vermektedir. Onun aktardığı rivayetlere bakılacak olursa, bu rivayetlerin çoğunun sahabe ve tabiundan nakledildiği görülmektedir. Verdiği rivayetlerin genellikle neshin tanımına yönelik olduğu gözden kaçmamaktadır. Bu tanımlamalardan bir kaçına yer vermek uygun olacaktır. Örneğin İbn Abbas'a göre, nesh ayetin hükmünü değiştirmektir. Mücahid ise neshi metnin sabit bırakılıp hükmün değiştirilmesi şeklinde tarif etmektedir.¹⁰¹ Bu tanımlamalardan anlaşılan şudur ki, Taberî, nesh meselesini amelî hükümlerle sınırlı tutan bir yaklaşımı benimsemesi dikkat çekmektedir. Nesh konu olan bu ayetin yorumlarına bakıldığında Taberî'nin böyle bir tavrının olduğu açıkça görülmektedir. Bu yaklaşım biçimi, meselenin tarihî serüveni dikkate alındığı zaman daha da belirgin hale gelmektedir. Özellikle Tabiun dönemi ile birlikte nesh meselesinin hükümler ihtiva eden konularla sınırlı tutulmaya başlanması, bahsi geçtiği üzere meselenin o dönemden sonra bu şekilde algılandığının bir göstergesidir. Görüldüğü üzere Taberî de tabiun ve sonrasının algısını esas almak suretiyle nesh meselesini emir ve nehiy konularına indirgeyerek, meseleyi kendinden önceki dönemin tasavvuru açısından değerlendirdiği görülmektedir.

Taberî'nin sahabe ve tabiun'dan aktardığı neshin tanımına dair bilgilerin yanında, ayette geçen, “onu unutturur” ifadesiyle alakalı çeşitli kıraat vecihlerine rivayetler aracılığıyla işaret etmektedir.¹⁰² Zikrettiği rivayetlere bakıldığında sahabe ve tabiundan bazı kimselerin bu ayetten yola çıkarak Hz. Peygamber'e bazı ayetlerin unutturulduğu fikrine sahip olduğu görülür.¹⁰³ Taberî, bu fikre sahip olan sahabe ve tabiun âlimlerinin rivayetlerine yer verdikten sonra, bu görüşün aksini yansıtan rivayetlere de atıfta bulunmaktadır. Bu bağlamda ayetteki “unutturma” ifadesinin

⁹⁹ et-Taberî, *a.g.e.*, a.y.

¹⁰⁰ et-Taberî, *a.g.e.*, a.y.

¹⁰¹ et-Taberî, *a.g.e.*, a.y.

¹⁰² et-Taberî, *a.g.e.*, c. I, s. 476.

¹⁰³ et-Taberî, *a.g.e.*, c. I, s. 476.

ertelemek, terk etmek manalarına gelen bir ifade olduğu bazı sahabe ve tabiun âlimleri tarafından dile getirilmektedir.¹⁰⁴ Hatta unutturma fikrini benimsemeyen bazı tabiun âlimleri, Kur'an'dan bazı ayetleri delil getirerek Hz. Peygamber'e unutturma hadisesinin olmadığını zikretmektedirler.¹⁰⁵ “Sana Kur'an'ı okutacağız ve sen onu unutmayacaksın”.¹⁰⁶ ayetiyle Hz. Peygamber'e Kur'an'ın vahyedilip Allah tarafından koruma altına alındığı ve unutturmanın Allah tarafından murat edilmediği tarzında yorumlar dile getirilmektedir.¹⁰⁷

Taberî ise zikrettiği bu yorumlardan, Hz. Peygamber'e unutturulan ayetlerin olduğu fikrini kabul ettiğini söylemek mümkündür.¹⁰⁸ Zira o ayetlerden yola çıkarak Hz. Peygamber'in bazı ayetleri unutmadığı fikrini savunmanın, Hz. Peygamber'den nakledilen rivayetlerle çeliştiğini ifade etmektedir.¹⁰⁹ Buradan hareketle Taberî, Allah'ın Hz. Peygamber'e indirdiği vahyini ona unutturmasının normal bir durum olduğunu ifade etmekte ve bazı ayetlerden yola çıkarak düşüncesini temellendirmeye çalışmaktadır.¹¹⁰

¹⁰⁴ et-Taberî, *a.g.e.*, c. I, s. 477.

¹⁰⁵ et-Taberî, *a.g.e.*, c. I, s. 476.

¹⁰⁶ A'la, 87/6.

¹⁰⁷ Taberî, *a.g.e.*, c. I, s. 476; Bu hususla alakalı müfessirlerin yorumları için bkz. Karaman vd., , *Kur'an Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, c. V, s. 603.

¹⁰⁸ et-Taberî, *a.g.e.*, c. I, s. 478-479. Burada bir hususa temas etmek gerekir. Talip Özdeş, “*Kur'an ve Nesh Problemi*” adlı çalışmasında Taberî'nin Hz. Peygamber'e bazı ayetlerin unutturulmuş olabileceği fikrini reddettiğini dile getirmektedir. Hâlbuki Taberî'nin ifadeleri dikkatli bir şekilde incelendiğinde onun böyle bir fikre sahip olmadığı görülecektir. Nitekim Taberî, Hz. Peygamber'den aktarılan bazı rivayetleri de göz önünde bulundurmak suretiyle, bu durumun imkân dâhilinde olduğunu ve Hz. Peygamber'e unutturulan ayetlerin olmadığını söylemenin yanlış bir düşünce olduğunu dile getirmektedir. Taberî'nin ifadesi şöyledir: “وغير مستحيل في فطرة ذي عقل”

“Akl-ı selim bir insan, Allah'ın Peygamberine indirdiği ayetlerden bazısını unutturmuş olabileceğini imkânsız görmez” bkz. et-Taberî, *a.g.e.*, c. I, s. 479. Talip Özdeş'in ifadeleri için de bkz. Özdeş, *Kur'an ve Nesh Problemi*, s. 42. Ayrıca Taberî hakkında yapılan bir doktora çalışmasında Taberî'nin Hz. Peygamber'e unutturulan ayetlerin olduğu fikrini benimsediği açıkça dile getirilmektedir. Bkz. Hacı Önen, *Taberî Tefsirinde Dirayet*, (Doktora Tezi) Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2012, s. 109.

¹⁰⁹ et-Taberî, *a.g.e.*, c. I, s. 478.

¹¹⁰ et-Taberî, *a.g.e.*, c. I, s. 479

Taberî neshe konu ayetin son kısmında yer alan “*yerine daha hayırlısını veya mislini getiririz.*” ifadesini de rivayetleri zikrederek yorumlamaya gayret etmektedir.¹¹¹ Buradaki “*daha hayırlısını getiririz*” demekten maksat, insanların menfaati için en hayırlısını ve en hafif olanı getirmek anlamındadır. Bazı rivayetlerde ise bu ayette bir hafifletme ve rahmet olduğu zikredilmektedir. Bazılarına göre de “*daha hayırlısını getiririz*” cümlesinden kastın, Allah’ın bir ayeti nesh ettikten sonra yerine daha hayırlısını getirmesidir.¹¹²

Taberî ayetin bu kısmıyla alakalı görüşleri aktardıktan sonra bu ayetin tamamını dikkate alarak kendisinin tercih ettiği görüşü beyan etmektedir. Ona göre, Allah’ın bir hükmü değiştirmesinin sebebi, insanlar için ya hemen ya da gelecekte daha hayırlı olanı veya değişen bir hükmün yerine külfet ve sevap bakımından aynısını getirmesidir. Nitekim daha önce gece namazı Müslümanlara farz kılınmıştı sonra nesh edildi. Aynı şekilde orucun senenin belli bir ayında farz kılınması da böyledir. Çünkü böyle bir değişikliğin sebebi, insanların daha önce yapmış olduğu ibadetlerin sevabından ve ecrinden daha fazla alması içindir.¹¹³

Nesh meselesinde gündeme getirilen Nahl suresindeki¹¹⁴ “*Biz bir âyeti değiştirip yerine başka bir âyet getirdiğimiz zaman -ki Allah, neyi indireceğini gayet iyi bilir-onlar Peygamber’e, "Sen ancak uyduruyorsun" derler. Hayır, onların çoğu bilmezler.*”¹¹⁵ ayeti hakkında ise Taberî, Bakara 106. ayette dile getirilen hususların aynısını tekrar ederek neshe dair yaptığı tanımlamaların benzerini zikretmekte ve bu ayetin tefsiriyle alakalı birkaç rivayete yer vermektedir.¹¹⁶

Taberî’nin neshe konu olan bu ayetler üzerinden yaptığı yorumlardan anlaşıldığı kadarıyla, kendisi neshi bir hükmün başka bir hükümle değiştirilmesi ve bunun da belli bir hikmete mebni olduğu şeklinde algılamaktadır. Ona göre nesh, amelî alanla

¹¹¹ et-Taberî, *a.g.e.*, c. I, s. 479.

¹¹² et-Taberî, *a.g.e.*, c. I, s. 479.

¹¹³ et-Taberî, *a.g.e.*, c. I, s. 480.

¹¹⁴ İbn Şihâb ez-Zührî, *en-Nâsîh ve’l Mensûh*, (*Erba’a kutub fi’n-nasîh ve’l-mensuh içinde*), s. 15; İbnü’l-Bârîzî, *Nâsihi’l-Kur’âni’l-Azîz ve Mensûhuhu* (*Erba’a kutub fi’n-nasîh ve’l-mensuh içinde*), s. 20.

¹¹⁵ Nahl, 16/101.

¹¹⁶ et-Taberî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 176.

sınırlandırılmış bir husustur. Dikkat edilirse neshe dair yaptığı izahlarda, çoğunlukla neshin sadece hükümlerde olduğunu zikretmekte, neshin haberlerde olamayacağını söyleyerek nesh konusundaki teknik tartışmalara pek fazla yer vermemektedir. Burada aktarılan bilgiler Taberî'nin meseleyi hangi zeminde ele aldığı ve nasıl temellendirmek istediğini ortaya koyabilecek niteliktedir. İlerleyen kısımlarda Taberî'nin nesh meselesini diğer ayetler üzerinden nasıl anladığı ve nesh için ileri sürdüğü şartların ne olduğu vb. hususlar detaylı olarak ele alınacaktır.

1.2.Mâturîdî'nin Nesh Olgusuna Getirdiği Açılım

Taberî ile aynı dönemde yaşayan, Mâturîdî kelim kolünün kurucusu sayılan ve önemli bir Hanefî âlimi olan İmam Mâturîdî,¹¹⁷ nesh meselesine dair görüş ve düşüncelerini *Te'vilâtu'l-Kur'ân* adlı tefsir eserinde neshe konu olan Bakara suresindeki 106. ayet üzerinden beyân etmektedir. Nesh ifadesini ve kavramını nasıl anladığı ve tanımladığını görebilmek için, nesh meselesine konu olan bu ayete dair yorumlarını dikkate almak önemli görünmektedir.

Mâturîdî zikri geçen ayeti açıklamaya başlarken, öncelikle bazı kelimcilerin görüşlerine yer vermektedir. Bu kelimciler “*Biz herhangi bir âyeti nesh ettiğimiz zaman*” ifadesinin, nesh edilen ayetin Levh-i Mahfûz'dan nesh edildiği, “*ya da onu terk edersek*” ifadesinin de bırakılan ayetin Levh-i Mahfûzda terk edildiği anlamına geleceğini söylemektedirler.¹¹⁸ Bu açıklamaların ardından Mâturîdî, ayetin ilk kısmıyla alakalı zikredilen ve nesh meselesindeki tartışmalar arasında yer alan görüşlere de işaret etmektedir. Bir görüşe göre “*Biz herhangi bir âyeti nesh ettiğimiz zaman*” ifadesi bir ayetin hükmünü ve o hükümle edilen ameli ortadan kaldırmak manasındadır. “*Ya da onu terk edersek*” ifadesi de okunuşu ve tilaveti terk etmek anlamındadır. Bundan

¹¹⁷ Mâturîdî'nin hayatı, eserleri ve ilmî kişiliği için bkz. Şükrü Özen, “Mâturîdî” mad. *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2003, c. XXVIII, s. 146-151; Ahmet Ak, *Büyük Türk Âlimi Mâturîdî ve Mâturîdîlik*, Bayrak Matbaası, İstanbul 2008, s. 33-58. Talip Özdeş, *Mâturîdî'nin Tefsir Anlayışı*, İnsan Yay., İstanbul 2003, s. 35-53; Sönmez Kutlu, “Bilinen ve Bilinmeyen Yönleriyle İmam Mâturîdî”, *İmam Mâturîdî ve Mâturîdîlik*, haz. Sönmez Kutlu, Otto Yay., Ankara 2011, s. 23-65.

¹¹⁸ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâturîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, İlmî Kontrol: Bekir Topaloğlu, Daru'l-Mizân, İstanbul 2005, c. I, s. 198.

dolayı, ayetin tamamının ortadan kaldırılması ya da hükmünün kaldırılıp metnin sabit bırakılması caizdir.¹¹⁹

Yer verdiği görüşlerle birlikte aslında Mâturîdî, nesh meselesinin teorik kısmına yönelik bazı tasnifler yapmaktadır. Özellikle ayetlerin neshi kapsamında yaptığı bu tasnifler önemli görünmektedir. Mâturîdî'nin ifadelerinden yola çıkarak kabaca dile getirilirse üç çeşit neshden bahsetmek mümkündür. Birincisi, ayetin tilavetinin nesh edilmeyip hükmünün nesh edilmesi, ikincisi hem tilavetin hem de hükmün kaldırılması ve son olarak da ayetin tilavetinin nesh edilerek hükmünün bırakılmasıdır.¹²⁰ Neshe dair Mâturîdî tarafından zikredilen bu tasnifi daha önce kaleme alınan nesh kitaplarında görmek pek mümkün değildir.¹²¹ Ancak Mâturîdî'nin böyle bir tasnife yer vermesi bu mesele üzerinde kendisine kadar ulaşan bilgilerin bir özetini aktardığına dair bir ipucu mahiyetinde olduğunu gösterir nietliktedir.

Mâturîdî, nesh meselesi hakkında söylediklerinden sonra neshi teorik olarak tanımlamaktadır. Ona göre nesh, hükmün vaktinin sona erdiği zamanı beyan etmek demektir. Bununla birlikte yaptığı tanımdan yola çıkarak neshin bedâ olmadığını dile getirmekte ve bu fikri savunanlara karşı bazı cevaplar vermektedir.¹²²

Bu ifadelerin sonrasında Mâturîdî'nin neshi inkâr edenlere dair ifadeleri oldukça dikkat çekicidir. Mâturîdî'ye göre, neshi inkâr edenin sözü geçersiz olmuş ve neshi cahilliğinden dolayı inkâr etmiştir.¹²³ Bu yorumlara bakıldığı zaman Mâturîdî, tefsir ettiği ayetten yola çıkarak neshin varlığının inkâr edilmesini anlamsız bulmaktadır. Mâturîdî'nin neshi kabul etmeyenler hakkında kullandığı bu ifadeler, ayetin açık bir şekilde meseleye işaret etmesinden kaynaklandığını göstermeye kâfi gözükmektedir.

¹¹⁹ el-Mâturîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, c. I, s. 199.

¹²⁰ el-Mâturîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, c. I, s. 199-201.

¹²¹ Bkz. İbn Şihâb ez-Zührî, *en-Nâsîh ve'l Mensûh*, (*Erba'a kutub fi'n-nasîh ve'l-mensuh içinde*) s. 13-16; Katade b. Diame es-Sedûsî, *Kitabu'n-Nâsîh ve'l-Mensuh fî Kitabillah*, (*Erba'a kutub fi'n-nasîh ve'l-mensuh içinde*) tahk.: Hâtim Sâlih ed- Dâmin, Alemu'l-Kutub, Beyrut 1908, s. 35-37; Kasım b. Sellâm el-Heravî, *en-Nâsîh ve'l Mensûh fî'l-Kur'âni'l-Az'iz ve mâ fihi mine'l-ferâidi ve's-sünen*, s. 4-10.

¹²² el-Mâturîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, c. I, s. 199.

¹²³ el-Mâturîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, c. I, s. 199.

Mâturîdî nesh meselesinde konu edilen Bakara 106. ayetin “*yerine daha hayırlısını veya mislini getiririz.*” kısmına dair de bazı açıklamalarda bulunmaktadır. Bu ifadenin nasıl anlaşıldığı hususunda bazı görüşlere yer vermektedir. Bir görüşe göre ayette ifade edilen “*daha hayırlısını getiririz*” bedenlere daha kolay ve hafif hükümlerin getirilmesi şeklinde yorumlanmalıdır.¹²⁴ Örneğin, orucun belirli bir zamanda farz değilken daha sonra Ramazan ayında farz kılınması, oruçlu iken geceleri cinsel birlikteliğin önceleri yasak iken sonradan bu yasağın ortadan kaldırılması gibi hususlar, Müslümanların zor olan bir durumdan daha kolay ve hayırlı bir duruma geçtiğini göstermektedir. Bundan dolayı “*daha hayırlısını getiririz*” ifadesi ayette bu manada zikredilmektedir. Bir görüşe göre de ayetin zikredilen kısmı, kullar için menfaat bakımından daha hayırlısını getirmek anlamındadır.¹²⁵

Zikri geçen ayetin bu kısmıyla alakalı görüşlere yer veren Mâturîdî, neshin hikmetine dair bazı açıklamalarda bulunur. Ona göre nesh, Allah’ın kullarına yönelik bir imtihandır.¹²⁶ Çünkü Allah kullarını dilediği şekilde dilediği zamanda imtihan etmektedir. Allah dilediğini belirli bir zamanda emreder sonra nehy eder. Bu durum Allah’ın hikmet dışı bir şey yaptığı ya da ilminde herhangi bir değişiklik anlamına gelen bedâ durumu olduğu manasında değildir. Bilakis, Allah’ın olmuş ve olacak olan her şeyi bildiği ve yarattığı kullara hakkı ve adaleti bildiren hikmet sahibi bir zat olduğu anlamına gelmektedir.¹²⁷

Mâturîdî, nesh meselesine dair teorik anlamdaki görüşlerini bazı ayetler üzerinden de dile getirmektedir. Örneğin Nahl suresindeki “*Biz bir âyeti değiştirip yerine başka bir âyet getirdiğimiz zaman -ki Allah, neyi indireceğini gayet iyi bilir-onlar Peygamber'e, "Sen ancak uyduruyorsun" derler. Hayır, onların çoğu bilmezler.*”¹²⁸ ayeti hakkında, neshe dair zikri geçen bazı tanımlamalarını bu ayetin tefsirinde de izah etmektedir.¹²⁹ Ayrıca Tevbe suresindeki “*Allah bir topluluğu doğru*

¹²⁴ el-Mâturîdî, *a.g.e*, c. I, s. 200.

¹²⁵ el-Mâturîdî, *a.g.e*, c. I, s. 200.

¹²⁶ el-Mâturîdî, *a.g.e*, c. I, s. 202.

¹²⁷ el-Mâturîdî, *a.g.e*, c. I, s. 202.

¹²⁸ Nahl, 16/101.

¹²⁹ el-Mâturîdî, *a.g.e*, c. VIII, s. 192.

yola ilettikten sonra, sakınacakları şeyleri kendilerine açıklayıncaya kadar onları saptıracak değildir."¹³⁰ ayetiyle nesh meselesini ilişkilendiren Mâturîdî, neshe dair bazı açıklamalarda bulunur. Zira Maturidî Bakara suresindeki 106.ayette neshi bir hükmün müddetinin sona erdiğinin beyanı olarak tanımlamasıyla bu ayetin anlamının örtüştüğünü ifade etmeye çalışmaktadır. Ona göre, eğer akıl bir emrin ya da başka bir hususun neshini mümkün görmüyorsa orada nesh söz konusu değildir. Ancak akıl bir hususun neshini mümkün görüyorsa o zaman neshden bahsetmek mümkündür.¹³¹ Fakat Maturidî bu tanımlara dair herhangi bir örnek de vermemektedir. Bununla birlikte Mâturîdî, söz konusu ayetten yola çıkarak bir fiilin nesh edilmeden önce işlenmesi durumunda kulun sevap alması ya da günahkâr olması durumunu da incelemektedir. Ona göre, eğer nesh haberi kendilerine ulaşmamış bir topluluk, mensuh olan bir hükümle amel ediyorsa kendileri bundan dolayı sorumlu değildir. Örneğin Mâturîdî, içki içmenin yasaklandığı ancak bu bilginin kendilerine ulaşmadığı bir topluluğun içki içmesinden dolayı sorumlu tutulmayacağını belirtmektedir. Ancak bir hükmün nesh edilmesine dair bir bilgi ulaşan kimselerin aynı ameli işlemeye devam etmeleri durumunda sorumlu tutulacağını da beyan etmektedir. Keza, kıblenin değişmesi haberini sonradan alan Müslümanların önceden Beyt-i Makdis'e yönelerek namaz kıldıkları, daha sonra kıblenin değişmesi bilgisini aldıktan sonra yönlerini Kâbe'ye çevirdikleri ve bun öğrenen Hz. Peygamber'in ise, o Müslümanlara namazı iade etmelerini emretmediği Mâturîdî tarafından aynı doğrultuda başka bir örnek olarak sunulmaktadır.¹³² Bu ifadeler dikkate alınarak denilebilir ki, Mâturîdî neshi açık bir şekilde kabul ederken, neshe dair bahsettiği teorik hususları belli bir sistematik içinde aktarmaktadır. Nesh meselesiyle alakalı başka görüş ve düşünceleri ise neshi kabul ettiği ve etmediği kısımlar işlendiği zaman belirgin hale gelmiş olacaktır.

Şu hususu ifade etmek gerekir ki, Taberî ve çağdaşı Mâturîdî'nin, kendilerinden önceki zaman diliminde şekillenen bir algı üzerinden nesh konusunu irdeledikleri söylenebilir. Bu durumun yansıyan taraflarını, neshe konu olan ayetler üzerinde görmek mümkündür. Bundan sonraki kısımlarda Taberî ve Mâturîdî'nin hangi ayetlerde neshi

¹³⁰ Tevbe, 9/115.

¹³¹ el-Mâturîdî, *a.g.e*, c. VI, s. 465.

¹³² el-Mâturîdî, *a.g.e*, c. VI, s. 465, 466.

kabul ettikleri ya da etmedikleri vb. konular üzerinde durularak bu iki müellifin bu meseleye dair yaklaşımları daha net bir biçimde ortaya çıkmış olacaktır.

2. NESHİ KABUL ETTİKLERİ YERLER ve BAKIŞ AÇILARI

2.1. Taberî'nin Neshi Kabul Ettiği Ayetler ve Nesh İçin Bazı Kriterleri

Taberî'nin neshin mevcudiyetini kabul ettiği neshe konu olan Bakara suresi 106. ayetin tefsirindeki ifadelerinden anlaşıldığı hususu bir önceki kısımda işlenmişti.¹³³ Bundan sonraki aşamada Taberî'nin hangi ayetlerin neshini kabul ettiğini ve bu kabulü için zikrettiği hususların neler olduğu konusu ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Taberî neshe dair hususları Bakara 106. ayetin dışında aynı suredeki bazı ayetler üzerinde de zikretmektedir. Taberî'ye göre, Bakara suresinde geçen “*Kitap ehlinden birçoğu, hak kendilerine belirdikten sonra dahi, içlerindeki kıskançlıktan ötürü sizi, imanınızdan sonra küfre döndürmek isterler. Siz şimdilik, Allah onlar hakkındaki emrini getirinceye kadar affedin, hoşgörün. Şüphesiz Allah, gücü her şeye hakkıyla yetendir.*”¹³⁴ ayetinin “*Siz şimdilik, Allah onlar hakkındaki emrini getirinceye kadar affedin, hoşgörün.*” kısmı Tevbe suresindeki “*Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslâm'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın.*”¹³⁵ ayetiyle nesh edilmiştir. Burada neshin gerçekleştiğini kabul eden Taberî, bunu açık bir şekilde dile getirmekte ve bu hususla alakalı bazı rivayetler aktarmaktadır.¹³⁶ Taberî'ye göre, ayetin zikri geçen kısmı nesh edilmeden önce, Allah Hz. Peygamber'den kendisine karşı yapılan kötülükleri affetmesini istemiştir. Ancak Allah daha sonra bunu yukarıdaki ayetle nesh ettiğini Peygamberine bildirmiştir.¹³⁷ Taberî, Allah'ın Müslümanlara olan bu emrinin, Müslümanlarla kafirlerin aynı kelime üzerinde birleşinceye kadar geçerli olduğunu

¹³³ et-Taberî, *a.g.e.*, c. I, s. 475.

¹³⁴ Bakara, 2/109.

¹³⁵ Tevbe, 9/29.

¹³⁶ et-Taberî, *a.g.e.*, c. I, s. 490.

¹³⁷ et-Taberî, *a.g.e.*, c. I, s. 489.

söylemektedir.¹³⁸ Taberî, bu ayette nesh olduğunu açıklarken, İbn Abbas (ö. 68/687), Katade (ö. 117/735), Suddî (ö. 127/745) gibi sahabe ve tabiun âlimlerinin ayetin zikredilen kısmının nesh edildiği görüşünde olduğunu da beyan etmektedir.¹³⁹

Taberî'nin nesh edildiğini zikrettiği bir başka ayet ise Bakara suresinde yer alan “*Oruç, sayılı günlerdedir. Ancak sizden kim, hasta veya seyahatte olursa diğer zamanlarda aynı gün sayısı kadar oruç tutmalıdır. Oruç tutmaya gücü yettiği halde zorlanan kimseler ise her gün için bir fakiri doyuracak kadar fidye versin. Bununla birlikte, gönülden kim bir iyilik yaparsa (mesela fidyeyi fazla verirse) o kendisi için daha hayırlıdır. Eğer bilerseniz oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır.*”¹⁴⁰ ayetinin “*Oruç tutmaya gücü yettiği halde zorlanan kimseler ise her gün için bir fakiri doyuracak kadar fidye versin. Bununla birlikte, gönülden kim bir iyilik yaparsa (mesela fidyeyi fazla verirse) o kendisi için daha hayırlıdır. Eğer bilerseniz oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır.*” kısmıdır. Taberî, ayetin bu kısmının kendisinden sonra gelen “(O sayılı günler), insanlar için bir hidayet rehberi, doğru yolun ve hak ile batılı birbirinden ayırmanın apaçık delilleri olarak Kur’an’ın kendisinde indirildiği Ramazan ayıdır. Öyle ise içinizden kim bu aya ulaşırsa, onu oruçla geçirsin”¹⁴¹ ayetiyle nesh edildiğini dile getirmektedir.¹⁴² Burada Taberî, neshin gerçekleştiği “*Oruç tutmaya gücü yettiği halde zorlanan kimseler ise her gün için bir fakiri doyuracak kadar fidye versin*” kısmıyla alakalı sahabe ve tabiundan nakledilen bazı rivayetlere yer vermektedir.¹⁴³ Zikredilen rivayetler incelendiğinde daha önce Müslümanların oruç tutma konusunda muhayyer bırakıldıkları, mukim veya seferde olan bir kimsenin oruç tutmayıp, onun yerine bir fakiri doyurmasının yeterli olacağı ayetle sabitti. Ancak sonrasında gelen ayetle birlikte, Müslümanların oruç konusundaki muhayyerlikleri ve fidye vermeleri nesh edildi.¹⁴⁴ Taberî'nin burada neshin varlığına işaret etmesi, onun daha önce nesh ile ilgili yaptığı izahlarla örtüşmektedir. Zikri geçtiği üzere Taberî, neshin emir ve nehiy konularında

¹³⁸ et-Taberî, *a.g.e.*, c. I, s. 490.

¹³⁹ et-Taberî, *a.g.e.*, c. I, s. 490

¹⁴⁰ Bakara, 2/184.

¹⁴¹ Bakara, 2/185.

¹⁴² et-Taberî, *a.g.e.*, c. II, s. 139.

¹⁴³ et-Taberî, *a.g.e.*, c. II, s. 138.-140

¹⁴⁴ et-Taberî, *a.g.e.*, c. II, s. 140.

cari olan bir hadise olduğunu ve haberlerde neshin olamayacağını zikretmişti. Bu ayetin amelî bir hüküm içermesi ve Taberî'nin de burada neshin var olduğunu ifade etmesi, onun neshe bakış açısının tutarlılık arz ettiğinin bir göstergesi olarak düşünülebilir.

Taberî'nin neshin vaki olduğunu zikrettiği bir başka ayet ise “*Onları nerede yakalarsanız öldürün. Sizi çıkardıkları yerden (Mekke'den) siz de onları çıkarın. Zulüm ve baskı, adam öldürmekten daha ağırdır. Yalnız, Mescid-i Haram yanında, onlar sizinle savaşmadıkça, siz de onlarla savaşmayın. Sizinle savaşarlarsa (siz de onlarla savaşın) onları öldürün. Kâfirlerin cezası böyledir.*”¹⁴⁵ ayetinin “*Yalnız, Mescid-i Haram yanında, onlar sizinle savaşmadıkça, siz de onlarla savaşmayın.*” kısmıdır. Taberî ayetin bu kısmının kendisinden sonra gelen “*Hiçbir zulüm ve baskı kalmayınca ve din yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın*”¹⁴⁶ ayeti ile Tevbe suresindeki “*Haram aylar çıkınca Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün*”¹⁴⁷ ayetiyle nesh edildiğini zikretmektedir. Taberî'ye göre mensuh olan ayeti nesh eden bu ve bunun gibi pek çok ayet bulunmaktadır.¹⁴⁸ Taberî ayetin nesh edildiğini zikrettikten sonra bu hususla alakalı birkaç rivayete atıfta bulunmakta ancak ayrıntılı bir açıklama yapmamaktadır.

Taberî, “*Sana haram ayda savaşmayı soruyorlar. De ki: “O ayda savaş büyük bir günahdır. Allah'ın yolundan alıkoymak, onu inkâr etmek, Mescid-i Haram'ın ziyaretine engel olmak ve halkını oradan çıkarmak, Allah katında daha büyük günahdır. Zulüm ve baskı ise adam öldürmekten daha büyüktür. Onlar, güç yetirebilseler, sizi dininizden döndürünceye kadar sizinle savaşmaya devam ederler. Sizden kim dininden döner de kâfir olarak ölürse, öylelerin bütün yapıp ettikleri dünyada da, ahirette de boşa gitmiştir. Bunlar cehennemliklerdir, orada sürekli kalacaklardır.*”¹⁴⁹ ayetinin, “*Şüphesiz Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günkü yazısında, Allah katında ayların sayısı on ikidir. Bunlardan dördü haram aylardır. İşte bu, Allah'ın dosdoğru kanunudur. Öyleyse o aylarda kendinize zulmetmeyin. Fakat Allah'a ortak koşanlar*

¹⁴⁵ Bakara, 2/191.

¹⁴⁶ Bakara, 2/193.

¹⁴⁷ Tevbe, 9/5

¹⁴⁸ et-Taberî, a.g.e., c. II, s. 193.

¹⁴⁹ Bakara, 2/217.

sizinle nasıl topyekûn savaşıyorlarsa, siz de onlarla topyekûn savaşın. Bilin ki Allah, kendine karşı gelmekten sakınanlarla beraberdir."¹⁵⁰ ayetiyle nesh edildiğini ifade etmektedir.¹⁵¹ Taberî zikri geçen ayetlerde gerçekleşen neshin, Hz. Peygamber'den nakledilen haberlerle açıkça belli olduğunu zikretmektedir. Taberî'ye göre Hz. Peygamber, haram aylarında Huneyn'de Hevazin kabilesiyle, Taifte, Sakif kabilesiyle savaşmış, Ebu Âmiri de, Evtas denen yere, orada bulunanlarla savaşmak üzere göndermiştir. Şayet bu aylarda savaşmak yasak olsaydı, Hz. Peygamber bunu yapmazdı.¹⁵² Hatta Taberî bu hususla alakalı tarihi bilgileri de vererek, siyer âlimlerinin, Hudeybiye antlaşmasından önce Hz. Osman'ı müşriklerin öldürdüğü haberi gelmesi üzerine Hz. Peygamber'in, sahabeleriyle birlikte müşriklerle savaşmak üzere "*Biat-ı Rıdvan*"ı yaptığı ve bu biatin de bir haram ay olan Zilkade ayında yapıldığı hususunda ittifak ettiklerini belirtmektedir.¹⁵³ Bu bağlamda Taberî'nin bu ayetler arasındaki nesh ilişkisine tarihî süreci dikkate alarak açıklama getirmesi, neshe ilişkin rivayetler haricinde kronoloji tespitini nesh hükmü verirken dikkate aldığı bir işareti olarak değerlendirilebilir.

Taberî'nin nesh edildiğini düşündüğü bir başka ayet ise "*Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: "Onlarda hem büyük günah, hem de insanlar için (bazı zahiri) yararlar vardır. Ama günahları yararlarından büyüktür.*"¹⁵⁴ Taberî bu âyetin, içki ve kumarın kesin olarak haram kılınmasından önce indiğini ve bu hususta zikredilen haberlerin tevatür derecesine ulaştığını söylemektedir.¹⁵⁵ Bununla birlikte bu ayetin içkinin haram kılınmasından önce nazil olduğuna ve nesh edildiğine dair pek çok rivayete de yer vermektedir.¹⁵⁶ Dolayısıyla Taberî bu ayetin daha sonra vahyedilen "*Ey iman edenler! (Aklı örten) içki (ve benzeri şeyler), kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi*

¹⁵⁰ Tevbe, 9/36.

¹⁵¹ et-Taberî, *a.g.e.*, c. II, s. 353.

¹⁵² et-Taberî, *a.g.e.*, c. II, s. 354.

¹⁵³ et-Taberî, *a.g.e.*, c. II, s. 354.

¹⁵⁴ Bakara 2/219.

¹⁵⁵ et-Taberî, *a.g.e.*, c. II, s. 361.

¹⁵⁶ et-Taberî, *a.g.e.*, c. II, s. 361-365.

birer pisliktir. Onlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz.”¹⁵⁷ ayetiyle nesh edildiğini açık bir şekilde belirtmese de, zikrettiği ifadeleriyle kabul ettiği görülmektedir.¹⁵⁸

Taberî “İçinizden ölüp geriye dul eşler bırakan erkekler, eşleri için, evden çıkarılmaksızın bir yıla kadar geçimlerinin sağlanmasını vasiyet etsinler. Ama onlar (kendiliklerinden) çıkarlarsa, artık onların meşru biçimde kendileri ile ilgili olarak işlediklerinden dolayı size bir günah yoktur. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir”¹⁵⁹ ayetinin miras ayeti¹⁶⁰ ve Bakara suresinde geçen “İçinizden ölenlerin geride bıraktıkları eşleri, kendi kendilerine dört ay on gün (iddet) beklerler”¹⁶¹ ayetiyle nesh edildiğini zikretmektedir.¹⁶² Taberî mensuh olarak kabul ettiği ayetle alakalı, Katade, Abdullah b. Abbas, Dahhak, ve Mücahid’den aktarılan rivayetleri zikrederek, bu ayetin mensuh olup olmadığıyla ilgili sahabe ve tabiun dönemindeki tartışmalara yer vermektedir.¹⁶³ Bu hususla alakalı nakledilen görüşlerin ardından Taberî kendisinin tercih ettiği görüşü beyan etmektedir. Ona göre, Allah ölen erkeklerin hanımlarına, bir yıl kocalarının evinde kalma ve kocalarının bıraktıkları mallardan nafaka olarak harcama hakkını vermiştir. Ölen kişinin mirasçılarında da bir yıl tamamlanıncaya kadar bu kadını içinde yaşadığı evden çıkarmamayı emretmiştir. Böylece bir kadın, ölen kocasının evini, kendiliğinden terk edecek olsa artık mirasçılar için bir günah olmayacağını beyan etmiştir. Ancak daha sonra gelen miras ayeti, kadına harcanacak nafakayla alakalı hükmü nesh etmiş, kadınların dört ay on gün iddet bekleyeceklerini hükme bağlayan ayet de bu kadınların yedi ay yirmi günlük mesken haklarını iptal etmiştir.¹⁶⁴

¹⁵⁷ Maide, 5/90.

¹⁵⁸ et-Taberî, *a.g.e.*, c. II, s. 360.

¹⁵⁹ Bakara, 2/240.

¹⁶⁰ Nisa, 4/12.

¹⁶¹ Bakara, 2/234.

¹⁶² et-Taberî, *a.g.e.*, c. II, s. 582.

¹⁶³ et-Taberî, *a.g.e.*, c. II, s. 578-582.

¹⁶⁴ et-Taberî, *a.g.e.*, c. II, s. 582.

Taberî'nin nesh konusundaki tavrını pek belli etmeyen ancak klasik nesh kitaplarında geçen ve nesh edilen ayetler arasında zikredilen,¹⁶⁵ “*Kadınlarınızdan fuhuş (zina) yapanlara karşı içinizden dört şahit getirin. Eğer onlar şahitlik ederlerse, o kadınları ölüm alıp götürünceye veya Allah onlar hakkında bir yol açıncaya kadar kendilerini evlerde tutun (dışarı çıkarmayın).*”¹⁶⁶ ayetiyle alakalı, Taberî'nin zikrettiği yorumlar dikkat çekicidir. Taberî, bu ayetin nesh edildiğini açıkça ifade etmemektedir.¹⁶⁷ Ona göre, bu ayetin “*Allah onlara bir yol açıncaya kadar*” ifadesi, aslında daha sonra beklenen bir hükme işaret etmektedir.¹⁶⁸ Buradan hareketle sonradan verilen hükmü açıklayan Taberî, ayetin son kısmından kastedilenin, evli olanların zina ettikleri zaman recm edilmeleri, bekâr olarak zina edenlere de yüz sopa vurulması ve bir yıl sürgün edilmeleri olduğunu ifade etmektedir. Bu meyandaki ifadelerini Nur suresindeki “*Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüzer değnek vurun*”¹⁶⁹ ayetinin tefsirinde de açıkça değinmektedir.¹⁷⁰ Taberî'ye göre bu hükmün şekillenmesindeki en önemli etki, Hz. Peygamber'den nakledilen sahih rivayetlerin olmasıdır. Zira Taberî'ye göre, Hz. Peygamber'den, evli olanlardan zina edenlere yüz sopa vurmadiğına sadece recm ettiğine, aynı şekilde bekar olanlara zina ettikleri zaman da yüzer sopa vurulmasına ve bir yıl sürgün edilmelerine dair nakledilen haberler sahih bir yolla bize ulaşmıştır.¹⁷¹ Taberî, Hz. Peygamber'den nakledilen bu rivayetlerden hareketle, ayetin son kısmında ifade edilen “*Allah'ın onlara bir çıkar yol buluncaya kadar*” ifadesini bu meyanda açıklamış olmaktadır. Ancak Taberî'nin bu ifadeleri dışında bu ayetle alakalı neshin var olduğuna ilişkin bir yorumda bulunmaması, özellikle Sünnetin Kur'an'ı nesh ettiğini belirtmemesi, bunun yerine Şafiî'nin

¹⁶⁵ Katade b. Diame es-Sedûsî, *Kitabu'n-Nâsîh ve'l-Mensuh fî Kitabillah*, (*Erba'a kutub fi'n-nasih ve'l-mensuh içinde*) s. 43; İbnu'l-Cevzî, *el-Musaffâ bi ekeffî ehli'r-rusûh min ilmi'n-nâsîh ve'l-mensûh* (*Erba'a kutub fi'n-nasih ve'l-mensuh içinde*) s. 22; ; İbnu'l-Bârizî, *Nâsihi'l-Kur'âni'l-Azîz ve Mensûhuhu* (*Erba'a kutub fi'n-nasih ve'l-mensuh içinde*), s. 29.

¹⁶⁶ Nisa, 4/15.

¹⁶⁷ et-Taberî, *a.g.e.*, c. III, s. 292, 294.

¹⁶⁸ et-Taberî, *a.g.e.*, c. III, s. 292.

¹⁶⁹ Nur, 24/2.

¹⁷⁰ et-Taberî, *a.g.e.*, c. X, s. 66, 67.

¹⁷¹ et-Taberî, *a.g.e.*, c. III, s. 294.

benimsediği gibi Hz. Peygamber'in Kur'an'ı beyan etme görevini dikkate alarak ayeti yorumlaması oldukça önemli görünmektedir.¹⁷²

Taberî, “*Ey iman edenler! Allah'ın (koyduğu din) nişanelerine, haram aya, hac kurbanına, (bu kurbanlıklara takılı) gerdanlıklara ve de Rab'lerinden bol nimet ve hoşnutluk isteyerek Kâ'be'ye gelenlere sakın saygısızlık etmeyin.*”¹⁷³ ayetinin nesh edildiğini ve âlimlerin bu konuda ittifak içinde olduklarını zikretmektedir.¹⁷⁴ Bununla birlikte Taberî, bu ayetin hangi kısmında neshin gerçekleştiğine dair bir ihtilafın bulunduğunu da ifade etmektedir. Bu görüş ayrılığının iki hususta olduğunu zikreden Taberî, birinci görüşte olanların bu ayet hakkındaki yorumlarını zikretmektedir. İlk görüşe göre, ayetin tamamı “*Haram aylar çıkınca bu Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün*”¹⁷⁵ ayetiyle nesh edilmiştir. Taberî, bu görüşte olanlardan nakledilen rivayetleri aktardıktan sonra, bu ayetin neshiyle alakalı başka bir görüşe de yer vermektedir.¹⁷⁶ İkinci görüşü benimseyenlere göre de ayetin “*Allah'ın (koyduğu din) nişanelerine saygısızlık etmeyin*” ifadesi dışında diğer kısımları nesh edilmiştir. Bu görüşte olanlara göre, Allah, “*Allah'ın mescitlerini, ancak Allah'a ve ahiret gününe inanan, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren ve Allah'tan başkasından korkmayan kimseler imar eder.*”¹⁷⁷ “*Ey iman edenler! Allah'a ortak koşanlar ancak bir pislikten ibarettir. Artık bu yıllarından sonra, Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar.*”¹⁷⁸ buyurmakta

¹⁷² Burada bir hususa dikkat çekmek faydalı olacaktır. Taberî tefsiri üzerinde yapılan bazı çalışmalarda, Taberî'nin bu ayetin nesh edildiğini kabul ettiği zikredilmektedir. Hatta bu ayetle Taberî'nin, sünnetin Kur'an'ı nesh ettiğine örnek verdiği zikredilmektedir. Ancak çalışmada zikri geçen bu ifadelerin, ayetin ilgili kısmında Taberî'nin yaptığı yorumlarla uyuşan bir tarafının olmadığı görülmektedir. Zira Taberî, bu ayetin açıkça nesh edildiğini ifade etmemektedir. Ona göre, Hz. Peygamber'den bu konuda nakledilen sahih haberler, zina edenler hakkındaki hükmü belirlemiştir. Bu durum ayetin son kısmının Hz. Peygamber'in uygulamasıyla açıklandığını göstermektedir. Bundan dolayı Taberî'nin bu ayet hakkında yaptığı yorumların, bu meseleyi daha farklı bir biçimde değerlendirdiği izlenimini vermektedir. Bu bakımdan Taberî'nin bu ayette sünnetin Kur'an'ı nesh ettiğini dile getirdiği tarzındaki ifadeler, sanki aceleci bir tavrın neticesinde ortaya çıkmış gibidir. Bu hususla alakalı ifadeler için bkz. Fatih Bayar, *Taberî'nin Tefsir Metodolojisi*, (Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2008, s. 271; Atik Aydın, *Taberî'nin Kur'an'ı Yorumlama Yöntemi*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2005, s. 40.

¹⁷³ Maide, 5/2

¹⁷⁴ et-Taberî, *a.g.e.*, c. IV, s. 59.

¹⁷⁵ Tevbe, 9/5.

¹⁷⁶ et-Taberî, *a.g.e.*, c. IV, s. 60.

¹⁷⁷ Tevbe, 9/18.

¹⁷⁸ Tevbe, 9/28.

ve böylece Mescid-i Haram'a, hac yapmak maksadıyla da olsa müşriklerin gelmesini yasaklamıştır. Diğer yandan müşriklerin kanlarının helal olduğunu beyan ederek "*Müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün.*"¹⁷⁹ buyurmuştur. İşte zikredilen bu ayetler, açıklanmakta olan ayetteki yasaklamaları nesh etmiştir.¹⁸⁰ Taberî, bu görüşlerden ikinci görüşün tercihe şayan olduğunu söylemiştir. Zira müşriklere karşı haram aylarında savaşmanın caiz olduğu, keza müşrikler boyunlarına veya kollarına ağaç kabuklarından gerdanlıklar taksalar dahi onlarla savaşabileceği hususunda âlimlerin görüş birliğinin bulunduğu ifade etmektedir. Bunun yanında Taberî, Mescid-i Haram'ı hac etmek için gelenlerin müşrik olanlarına karşı savaşılacağına caiz olmasının ise "*Müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün.*" ayetiyle beyan edildiğini dile getirmektedir.¹⁸¹

Taberî, "*Ey Muhammed! Sen, Rabbinden sana vahyedilene uy. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Allah'a ortak koşanlardan yüz çevir.*"¹⁸² ayetinin "*Müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün.*" ayetiyle nesh edildiğini de ifade etmektedir. Bu ayetin neshiyle alakalı İbn Abbas'tan bir rivayet aktaran Taberî, herhangi bir yoruma yer vermeksizin sadece ayetin nesh edildiğini söylemekle yetinir.¹⁸³

Taberî'nin nesh edildiğini zikrettiği bir başka ayet ise, "*O, çardaklı-çardaksız olarak bahçeleri, ürünleri, çeşit çeşit hurmalıkları ve ekinleri, zeytini ve narı (her biri) birbirine benzer ve (her biri) birbirinden farklı biçimde yaratandır. Bunlar meyve verince meyvelerinden yiyin. Hasat günü de hakkını verin, fakat israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez.*"¹⁸⁴ ayetidir. Bu ayetin "*Hasat günü de hakkını verin*" kısmının nesh edildiğini söylemektedir.¹⁸⁵ Bu neshin de Allah tarafından farz kılınan zekâtla gerçekleştiğini ifade etmektedir.¹⁸⁶ Ayetin zikredilen bu kısmının nesh edildiğiyle

¹⁷⁹ Tevbe, 9/5.

¹⁸⁰ et-Taberî, *a.g.e.*, c. IV, s. 61.

¹⁸¹ et-Taberî, *a.g.e.*, c. IV, s. 61-63.

¹⁸² En'am, 6/106.

¹⁸³ et-Taberî, *a.g.e.*, c. V, s. 308.

¹⁸⁴ En'am, 6/141.

¹⁸⁵ et-Taberî, *a.g.e.*, c. V, s. 59.

¹⁸⁶ et-Taberî, *a.g.e.*, c. V, s. 59.

alakalı bazı rivayetlere yer vermekte ve burada neshi kabul eden görüşlerin doğru olduğunu savunmaktadır.¹⁸⁷

Taberî'nin nesh olduğunu ifade ettiği bir başka ayet ise “*Ey Peygamber! Mü'minleri savaşa teşvik et. Eğer içinizde sabırlı yirmi kişi bulunursa, iki yüz kişiye galip gelirler. Eğer içinizde (sabırlı) yüz kişi bulunursa, inkâr edenlerden bin kişiye galip gelirler. Çünkü onlar anlamayan bir kavimdir.*”¹⁸⁸ ayetidir. Taberî'ye göre bu ayet, kendisinden sonra gelen, “*Şimdi ise, Allah yükünüzü hafifletti ve sizde muhakkak bir zaaf olduğunu bildi. Eğer içinizde sabırlı yüz kişi olursa iki yüz kişiye galip gelirler. Eğer içinizde (sabırlı) bin kişi olursa, Allah'ın izniyle iki bin kişiye galip gelirler. Allah, sabredenlerle beraberdir.*”¹⁸⁹ ayetiyle nesh edilmiştir.¹⁹⁰ Bu ayetin nesh edildiğine dair sahabe ve tabiundan aktarılan birçok rivayete¹⁹¹ yer veren Taberî, ayetin haber formunda geldiğini ancak emir anlamında olduğunu ifade etmektedir.¹⁹² Çünkü Abdullah b. Abbas'tan aktardığı bir nakle göre, bu ayet bundan önce gelen ayetin hükmünü nesh etmiş, artık bir müminin on kâfirle savaşma mecburiyeti kalmayıp ancak bir müminin iki kafire karşı savaşması farz kılınmıştır. Bundan dolayı Taberî'ye göre her ne kadar ayet haber kalıbında gelmiş ise de, zikri geçen bu emri ihtiva etmesi sebebiyle, ayetin emir manası taşıdığını söylemek mümkündür.¹⁹³

Taberî, “*İman edip hicret eden ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenler ve (muhacirleri) barındırıp (onlara) yardım edenler var ya, işte onlar birbirlerinin velileridir. İman edip hicret etmeyenlere gelince, hicret edinceye kadar, onların velayetleri size ait değildir. Eğer din konusunda sizden yardım isterlerse, sizinle aralarında sözleşme bulunan bir kavme karşı olmadıkça, yardım etmek üzerinize borçtur. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görendir.*”¹⁹⁴ ayetinin nesh edildiğine dair aktarılanları kabul etmektedir. Ayette zikredilen Muhacir ve Ensar'ın birbiriyle kardeş

¹⁸⁷ et-Taberî, *a.g.e.*, c. V, s. 58.

¹⁸⁸ Enfal, 8/65.

¹⁸⁹ Enfal, 8/66.

¹⁹⁰ et-Taberî, *a.g.e.*, c. VI, s. 41.

¹⁹¹ et-Taberî, *a.g.e.*, c. VI, s. 38-42.

¹⁹² et-Taberî, *a.g.e.*, c. VI, s. 41.

¹⁹³ et-Taberî, *a.g.e.*, c. VI, s. 39.

¹⁹⁴ Enfal, 8/72.

olması ve birbirine velayet meselesi gündeme getirilirken, buradan hareketle bazı âlimlerin ayetteki velayetin birbirine mirasçı olmaları anlamına geldiğine dair görüşleri de zikredilmektedir. Ancak daha sonra Muhacir ve Ensar'ın birbirine mirasçı olması "*Allah'ın kitabınca, kan akrabaları birbirlerine (varis olmaya) daha lâyıktırlar.*"¹⁹⁵ ayetiyle nesh edilmiştir. Taberî neshle alakalı görüşleri zikrederken, bu ayetin neshine dair ilave açıklamalarda da bulunmamaktadır.¹⁹⁶

Taberî'nin neshin vaki olduğunu kabul ettiği bir başka ayet de "*Ey Muhammed! Şimdi sen, sana emrolunanı açıkça ortaya koy ve Allah'a ortak koşanlardan yüz çevir*"¹⁹⁷ ayetidir. Bu ayetin "*Allah'a ortak koşanlardan yüz çevir*" kısmı "*Müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün.*"¹⁹⁸ ayetiyle nesh edilmiştir. Taberî bu ayetin nesh edilmesiyle alakalı İbn Abbas ve Dahhak'tan rivayet edilen nakilleri zikretmekte ve başka bir yorumda da bulunmamaktadır.

Taberî'nin neshin gerçekleştiğini düşündüğü bir başka ayet ise "*Ey iman edenler! Peygamber ile baş başa konuşacağınız zaman, baş başa konuşmanızdan önce bir sadaka verin.*"¹⁹⁹ ayetidir. Bu ayetin kendisinden sonra gelen "*Baş başa konuşmanızdan önce sadakalar vermekten çekindiniz mi? Bunu yapmadığınıza ve Allah da, sizi affettiğine göre artık namazı kılın, zekâtı verin, Allah'a ve Resûlüne itaat edin. Allah, bütün yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.*"²⁰⁰ ayetiyle nesh edildiğini kabul eden Taberî, Hz. Peygamber'le konuşmak için verilen sadakanın daha sonra nesh edildiğini ifaden eden pek çok rivayete yer vermekte ve bunun dışında başka bir yorumda bulunmamaktadır.²⁰¹

Taberî'nin bir ayetin neshi ile alakalı herhangi bir açıklamada bulunmayıp, o ayetle alakalı nesh rivayetlerine yer vermesi de dikkat çekicidir. Buna güzel bir örnek "*Ey örtünüp bürünen! Kalk, birazı hariç olmak üzere geceyi; yarısını ibadetle geçir.*

¹⁹⁵ Enfal, 8/58.

¹⁹⁶ et-Taberî, *a.g.e.*, c. VI, s. 51.

¹⁹⁷ Hicr, 15/94.

¹⁹⁸ Tevbe, 9/5.

¹⁹⁹ Mücadele, 58/12.

²⁰⁰ Mücadele, 58/13.

²⁰¹ et-Taberî, *a.g.e.*, c. XIV, s. 19-22.

Yahut bundan biraz eksilt!” ayetidir.²⁰² Bu ayetle alakalı nesh rivayetlerine atıfta bulunan Taberî, bu ayetlerin nesh edildiği ya da edilmediğine dair kendisi herhangi bir görüşte bulunmamaktadır.²⁰³

Taberî'nin neshi kabul ettiği ayet sayısına bakılırsa, kendisi yaklaşık 20 ayetin mensuh ve bu ayetleri nesh eden 20'ye yakın nasih ayetin olduğunu belirtmektedir. Taberî'nin kabul ettiği nasih ve mensuh ayetlerin sayısı, Suyutî'nin kabul ettiği nasih ve mensuh ayet sayısı ile paralellik arz etmektedir.²⁰⁴ Suyûtî'nin nesh edildiğini düşündüğü bazı ayetler Taberî'nin nesh edildiğini kabul ettiği ayetlerle aynı olmasa bile, özellikle oruç tutmama durumunda fidye verilmesi, vasiyet, haram aylarda savaşılması, Müslümanların müşriklere karşı kaç kişi olması, Hz. Peygamber'le konuşmadan önce sadaka verilmesi gibi hususlarda neshin gerçekleştiği hususlarda Taberî ve Suyutî'nin aynı kanaati paylaştıklarını dile getirmek mümkün görünmektedir. Bu duruma göre, Taberî özellikle nesh kitaplarında sayısı oldukça fazla gösterilen nasih ve mensuh ayetlerin sayısının, daha az olduğunu, neshi kabul etmediği yerler başlığı altında görüleceği üzere pek çok ayetin aslında nesh edilmediğini dile getirerek, nasih ve mensuh ayetlerin kapsamını bu şekilde belirlemiş olmaktadır.

2.2.Mâturîdî'nin Neshi Kabul Ettiği Ayetler ve Bu Ayetler Hakkındaki Yorumu

Mâturîdî'nin nesh meselesi üzerindeki görüşleri Taberî'de de geçtiği üzere, Bakara 106. ayetteki yorumlarından hareketle ele alınmıştı. Bu kısımda ise Mâturîdî'nin hangi ayetlerin nesh edildiğini kabul ettiği ve bu kabule dair getirdiği izahların neler olduğu tespit edilmeye çalışılacaktır.

Mâturîdî'nin nesh edildiğini düşündüğü ayetler arasında “*Hani Biz meleklere demiştik ki: «Âdem'e secde ediniz.» Onlar da hemen secde edivermişlerdi. Yalnız İblîs (Şeytan) kaçınmış, kibirlenmiş ve kâfirlerden olmuştu*”²⁰⁵ ayeti yer almaktadır.

²⁰² Müzemmil, 73/1-3.

²⁰³ et-Taberî, *a.g.e.*, c. XIV, s. 124-126.

²⁰⁴ es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulumi'l-Kur'ân*, c. II, s. 43-47.

²⁰⁵ Bakara, 2/34.

Mâturîdî, bu ayette zikredilen “secde” emrinin Hz. Peygamber’den nakledilen, “*Eğer bir kimsenin başka bir kimseye secde etmesi helal olsaydı, ben hanımın kocasına secde etmesini emrederdim*” hadisiyle nesh edildiğini ifade etmektedir.²⁰⁶ Mâturîdî’ye göre, bu ayetin Hz. Peygamber’in hadisi ile nesh edilmesi, sünnetin Kur’an’ın nesh ettiğine bir delildir. Zira Hz. Peygamber, bu ayette ve Hz. Yusuf kıssasında zikri geçen secdeyi yasaklamış ve bu yasaktan sonra Allah’tan başkasına secde edilmesi haram kılınmıştır. Mâturîdî’nin bazı ayetlerde sünnetin Kur’an’ı nesh ettiğine dair yorumlarda bulunmasında, kendisinin önemli bir Hanefî fakihi olması ve Hanefîlerin de Kitap ve Mütevatir sünnet arasında neshin cereyan edebileceği ilkesini dikkate almasının önemli bir etkisinin bulunduğu söylenebilir.²⁰⁷

Mâturîdî’nin neshe delil olarak gösterdiği başka bir ayet ise “*O dilediğini doğru yola iletir.*”²⁰⁸ Bu ayetin kıblenin değişmesi, bir başka ifadeyle kıblenin nesh edilmesi hadisesine delalet ettiğini ifade eden Mâturîdî, aynı zamanda ayetin sünnetin Kur’an tarafından nesh edilmesine de işaret ettiğini beyan etmektedir. Çünkü Mâturîdî’ye göre, önceden Hz. Peygamber’in Beyt-i Makdis’e yönelerek namaz kılması, Kitap tarafından emredilen bir husus olmayıp, önceki ümmetlerin yapageldiği bir uygulamaydı. Ancak bu hüküm daha sonra Allah tarafından Kur’an’da emredilmesiyle²⁰⁹ nesh edilmiştir. Ayrıca Mâturîdî Kur’an’ın sünneti nesh etmesine delil olarak ortaya koyduğu bu argümanlarla İmam Şafi’î’yi eleştirmektedir. Şafi’î’nin Kur’an’ın sünneti ve sünnetin de Kur’an’ı nesh edemeyeceği fikrini benimsemesi, Mâturîdî nazarında Allah’a tahakkümde bulunmak anlamına gelmektedir. Çünkü Mâturîdî’ye göre Allah, Hz. Peygamber’e bir şeyi yapmasını emrederse, Allah, Kitap’la emrettiği o hükmü nesh etme kudretine sahiptir. Bu sebeple, Kur’an’ın sünneti, sünnetin de Kur’an’ı nesh edemeyeceğini öne sürmek, fahiş bir hata ve çirkin bir anlayıştır.²¹⁰

²⁰⁶ el-Mâturîdî, *a.g.e.*, c. I, s. 88.

²⁰⁷ Hanefî usulcülerin nesh konusundaki görüşleri için bkz. Metin Yiğit, *İlk Dönem Hanefî Kaynaklarına Göre Usûl Anlayışında Sünnet*, İz Yay., İstanbul 2009, s. 440-450.

²⁰⁸ Bakara, 2/147.

²⁰⁹ İlgili ayet için bkz. Bakara, 2/144.

²¹⁰ el-Mâturîdî, *a.g.e.*, c. I, s. 259.

Mâturîdî tarafından nesh edildiği kabul edilen başka bir ayet ise “*Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı. Hüre karşı hür, köleye karşı köle, kadına karşı kadın kısas edilir. Ancak öldüren kimse, kardeşi (öldürülenin vârisi, velisi) tarafından affedilirse, aklın ve dinin gereklerine uygun yol izlemek ve güzellikle diyet ödemek gerekir. Bu, Rabbinizden bir hafifletme ve rahmettir. Bundan sonra tecavüzde bulunana elem dolu bir azap vardır.*”²¹¹ ayetidir. Mâturîdî, bu ayetin neshiyle alakalı hususlara değinmeden önce ayetin kimin hakkında indiğine dair bazı bilgilere yer vermektedir. Bu bilgilere göre iki Arap kabilesi arasında bir savaş meydana gelmiş, o iki kabileden biri soy ve şeref bakımından diğerine göre daha üstün olduğundan dolayı, öldürülen bir köleye karşılık bir hür, kendilerinden bir kadın öldürüldüğü zaman da karşı taraftan bir erkek istemişler ve bu olay üzerine bu ayet nazil olmuştur.²¹² Ancak bu ayet daha sonra nesh edilmiştir. Çünkü Mâturîdî’ye göre, bu ayetin içinde katil olmayanların da öldürülen kişiye karşılık kısas olarak öldürülebileceğine bir işaret bulunmaktadır. Bundan dolayı bu ayet “*Haklı bir sebep olmadıkça, Allah’ın, öldürülmesini haram kıldığı cana kıymayın. Kim haksız yere öldürülürse, biz onun velisine yetki vermişizdir. Ancak o da (kısas yoluyla) öldürmede meşru ölçüleri aşmasın. Çünkü kendisine yardım edilmiştir.*”²¹³ ayetiyle nesh edilmiştir.²¹⁴ Ayrıca Mâturîdî, katilden başka bir kimsenin kısas uğrunda öldürülemeyeceğine dair “*Ey akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır. Umulur ki (bu hükme uyarak) korunursunuz*”²¹⁵ ayetini delil olarak göstermek suretiyle görüşlerini kuvvetlendirmektedir.²¹⁶

Mâturîdî, “*Sizden birinize ölüm gelip çattığı zaman, eğer geride bir hayır (mal) bırakmışsa, anaya, babaya ve yakın akrabaya meşru bir tarzda vasiyette bulunması - Allah’a karşı gelmekten sakınanlar üzerinde bir hak olarak- size farz kılındı*”²¹⁷ ayetinin nesh edildiğini söylemektedir. Bu ayetle alakalı nesh görüşlerini aktaran

²¹¹ Bakara, 2/178.

²¹² el-Mâturîdî, *a.g.e.*, c. I, s. 319-321.

²¹³ İsra, 17/33.

²¹⁴ el-Mâturîdî, *a.g.e.*, c. I, s. 320.

²¹⁵ Bakara, 2/179.

²¹⁶ el-Mâturîdî, *a.g.e.*, c. I, s. 320.

²¹⁷ Bakara, 2/180.

Mâturîdî, bu ayetin miras ayetiyle²¹⁸ nesh edildiğini söyleyen ya da ayetinhiç bir şekilde mensuh olmadığını dile getirenlerin düşüncelerine itiraz etmektedir. Ona göre bu ayet Hz. Peygamber'in "*Allah her hak sahibine hakkını vermiştir. Varise vasiyet yoktur.*" hadisiyle nesh edildiğini ifade etmektedir.²¹⁹ Bunun yanında Mâturîdî bu ayetin Hz. Peygamber'in hadisiyle nesh edildiğini kabul etmeyenlere cevap vermektedir. Mâturîdî'nin benimsediği görüşe itiraz edenler, ahad haberlerle Kur'an'ın nesh edilemeyeceğini savunmaktadırlar.²²⁰ Ancak Mâturîdî yapılan bu itiraza bir cevap vermektedir. Ona göre, her ne kadar hadis ahad yolla ulaşmışsa da, insanların amel etmesiyle bu rivayet tevatür derecesine çıkmıştır. Çünkü Mâturîdîye göre -aynı zamanda Hanefî usulcüler de buna dâhildir- amelle tevatür seviyesine ulaşan bir rivayet, kendisiyle amel edilen ahad bir haberden derece bakımından daha üstündür.²²¹ Dolayısıyla, bu haber ahad olsa bile zikredilen ayeti nesh edebilir. Aynı zamanda bu durum Kur'an ayetinin sünnet tarafından nesh edilmesine de delil teşkil etmektedir.²²² Netice itibariyle Mâturîdî, Kur'an'ın sünnet tarafından nesh edilmesi fikrini daha önce zikri geçen ayette olduğu gibi bu ayette de açıkça savunmaktadır.

Mâturîdî nesh edildiğini zikrettiği bir başka ayet ise Bakara suresinde yer alan "*Oruç tutmaya gücü yettiği halde zorlanan kimseler ise her gün için bir fakiri doyuracak kadar fidye versin. Bununla birlikte, gönülden kim bir iyilik yaparsa (mesela fidyeyi fazla verirse) o kendisi için daha hayırlıdır. Eğer bilerseniz oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır.*"²²³ ayetidir. Mâturîdî bu ayetin nesh edilmesini açıklarken, Ramazan ayı orucunun farz kılınmadan önce Müslümanların oruç tutma konusunda muhayyer bırakıldıklarını ve oruç tutmayanların fidye vererek tutamadıkları orucun borcunu ödediklerini zikretmektedir. Ancak "*Öyle ise sizden ramazan ayını idrak edenler onda oruç tutsun.*"²²⁴ ayeti nazil olunca, Müslümanların oruç tutma

²¹⁸ "Ana, baba ve akrabaların (miras olarak) bıraktıklarından erkeklere bir pay vardır. Ana, baba ve akrabaların bıraktıklarından kadınlara da bir pay vardır. Allah, bırakılanın azından da çoğundan da bunları farz kılınmış birer hisse olarak belirlemiştir" Nisa, 4/7.

²¹⁹ el-Mâturîdî, *a.g.e*, c. I, s. 332.

²²⁰ el-Mâturîdî, *a.g.e*, c. I, s. 333.

²²¹ el-Mâturîdî, *a.g.e*, c. I, s. 333.

²²² el-Mâturîdî, *a.g.e*, c. I, s. 333-334.

²²³ Bakara, 2/184.

²²⁴ Bakara, 2/185.

konusundaki muhayyerlikleri nesh edilmiştir.²²⁵ Bu ayetin nesh edilmesine dair bazı yorumlarda bulunan Mâturîdî, bu ayetin nesh edilmesine dair hususlara yer vererek kendi görüşünü bu noktada temellendirmeye çalışmaktadır.

Mâturîdî'ye göre nesh edilen bir başka ayet ise, "...Yine sana Allah yolunda ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: "İhtiyaçtan arta kalanı." Allah, size ayetleri böyle açıklıyor ki düşünesiniz."²²⁶ ayetinin "ihtiyaçtan artan kalan" kısmıdır. Mâturîdî öncelikle ayetin bu kısmının ne manaya geldiğine dair bazı açıklamalarda bulunmaktadır. Ayette kastedilen "ihtiyaç fazlası" yenilen şeyleri ifade etmektedir. Ayrıca bu ayette bahsi geçen ihtiyaç fazlasının tasadduk edilmesinden anlaşılan, çiftçilerin bir yıllık mahsullerinden, gelir ehlinin aylık olarak elde ettiği kazançlarından, esnafın ve işçilerin günlük gelirden fazla olanını sadaka olarak vermesidir.²²⁷ Mâturîdî sadaka verme konusunda daha önce öngörülen bu uygulamanın Hz. Peygamber'den nakledilen bir hadisle nesh edildiğini belirtmektedir. Enes b. Malik'ten rivayet edilen bir hadiste Hz. Peygamber şöyle demektedir: "Zekât daha önce uygulanan her sadakayı, Ramazan ayı orucu daha önce tutulan oruçları ve kurban daha önce akıtılanları nesh etmiştir."²²⁸ Bununla birlikte Mâturîdî bu ayetle alakalı İbn Abbas'tan nakledilen bir bilgi de aktarmaktadır. İbn Abbas'a göre, bu ayet zekât farz kılınmadan önce nazil olmuştur. Dolayısıyla Mâturîdî bu ayetin Hz. Peygamber'den aktarılan bilgiler ve sahabenin de uygulamalarıyla mensuh olduğunu açıkça kabul etmektedir.²²⁹

Mâturîdî'nin nesh edildiğini düşündüğü bir başka ayet ise "İçinizden ölüp geriye dul eşler bırakan erkekler, eşleri için, evden çıkarılmaksızın bir yıla kadar geçimlerinin sağlanmasını vasiyet etsinler. Ama onlar (kendiliklerinden) çıkarlarsa, artık onların meşru biçimde kendileri ile ilgili olarak işlediklerinden dolayı size bir günah yoktur. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir." ayetidir.²³⁰ Mâturîdî bu ayetin nesh edilmesiyle alakalı iki ihtimale işaret edildiğini belirtmektedir. Birinci ihtimale

²²⁵ el-Mâturîdî, *a.g.e*, c. I, s. 352.

²²⁶ Bakara, 2/219.

²²⁷ el-Mâturîdî, *a.g.e*, c. II, s. 23-24.

²²⁸ el-Mâturîdî, *a.g.e*, c. II, s. 24.

²²⁹ el-Mâturîdî, *a.g.e*, c. II, s. 24.

²³⁰ Bakara, 2/240.

göre, bu ayette zikredilen bekleme süresi, “İçinizden ölenlerin geride bıraktıkları eşleri, kendi kendilerine dört ay on gün (iddet) beklerler.”²³¹ ayetiyle nesh edilmiştir. İkinci ihtimal ise, ayette zikredilen vasiyet konusu nesh edilmiştir. Mâturîdî, bahsettiği bu iki ihtimalden birini tercih etmektedir. Ona göre neshe konu olan ayetin vasiyetle alakalı kısmı üzerinde nesh gerçekleşmiştir. Hz. Peygamber’in “Varise vasiyet yoktur” hadisi ayette geçen eşlere (akrabaya) vasiyet hükmünü ortadan kaldırmıştır.²³² Mâturîdî, Hz. Peygamber’in bu hadisi ile ayette nesh edildiğini ifade etmesi, sünnetin Kur’an’ı nesh ettiğine dair bir örnek olarak zikretmektedir.

Mâturîdî’nin, sünnetin Kur’an’ı nesh ettiğini zikrettiği bir başka ayet ise, “Kadınlarınızdan fuhuş (zina) yapanlara karşı içinizden dört şahit getirin. Eğer onlar şahitlik ederlerse, o kadınları ölüm alıp götürünceye veya Allah onlar hakkında bir yol açıncaya kadar kendilerini evlerde tutun (dışarı çıkarmayın)”²³³ ayetidir. Mâturîdî bu ayetin Nur suresindeki “Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüzer değnek vurun.” ayetiyle nesh edildiği görüşüne karşı çıkmaktadır. Ona göre, aslında bu ayet her iki hükmü de bir araya getirmektedir. Dolayısıyla zikri geçen ayetin diğer ayeti nesh ettiği söylenemez.²³⁴ Mâturîdî’ye göre burada Kur’an’ın sünnetle neshi söz konusudur. Zira Hz. Peygamber’den nakledilen “Benden öğrenin! Benden öğrenin! Allah o kadınlara çıkar bir yol gösterdi. Bekârla bekâr zina ederse yüz bir sene sürgün; evli ile evliye yüz değnek ve recm var.”²³⁵ hadisiyle zikri geçen ayet nesh edilmiştir. Mâturîdî, ayette var olduğunu ifade ettiği nesh hadisesinin, Kur’an’ın sünnet tarafından nesh edilmesi prensibine bir delil olduğunu söylemektedir.²³⁶ Kendi görüşünü bu şekilde izhar eden Mâturîdî, bu ayet hakkında bahsedilen nesh görüşlerini ayrıntılı olarak zikretmekte²³⁷ ve sonunda Kur’an’ın sünnet tarafından nesh edilemeyeceğini savunanlara ağır eleştirilerde bulunmaktadır. Mâturîdî’ye göre, Kur’an’ın sünnet

²³¹ Bakara, 2/234.

²³² el-Mâturîdî, a.g.e, c. II, s. 128.

²³³ Nisa, 4/1/5.

²³⁴ el-Mâturîdî, a.g.e, c. III, s. 76.

²³⁵ Müslim, “Kitabu’l-Hudud” 3/12; Ebu Davud Süleyman b Eşas b. İshak es-Sicistânî, *Sünen-ü Ebi Davud*, Mektebet-ü İbn Hacer, Dimeşk 2003, “Kitabu’l-Hudud” Bab No: 23, Hadis No: 4413, 4414, 4415, 4416.

²³⁶ el-Mâturîdî, a.g.e, c. III, s. 76.

²³⁷ Bkz. Mâturîdî, a.g.e, c. III, s. 77-82.

tarafından nesh edilemeyeceğini savunanlar, bunu cehaletinden dolayı savunmakta ve Allah'a bu hususta tahakküm etmektedirler.²³⁸ *Te'vilât* şarihi es-Semerkandî, Mâturîdî'nin bu yorumunu şerh ederek şunları zikretmektedir:

“Şüphesiz neshi inkâr eden kimse, Kitap'ın sünnetle nesh edilmesini cehaletinden dolayı inkâr etmiştir. Nesh gerçekte beyandır. Neshi inkâr eden kişi Allah'a, Peygamber'i için Kitab'ı beyan eden iki yoldan birisini ki -bu tahsistir.- tercih etmesi ve diğer beyan türü olan neshi terk etmesi konusunda tahakküm etmiştir. Allah'a tahakkümde bulunmak ne kadar çirkin bir şeydir.”²³⁹

Zikri geçen bu ifadelerden anlaşılan odur ki, Mâturîdî Hanefilerin Kur'an'ın sünneti nesh edebileceği prensibine sıkı sıkıya bağlı gözükmekte ve ismini zikretmese bile İmam Şafi'î'nin Kur'an'ın sünnet tarafından nesh edilemeyeceği görüşüne ciddi bir biçimde itiraz etmektedir.

Mâturîdî “*Ey iman edenler! Allah'ın (koyduğu din) nişanelerine, haram aya, hac kurbanına, (bu kurbanlıklara takılı) gerdanlıklara ve de Rab'lerinden bol nimet ve hoşnutluk isteyerek Kâ'be'ye gelenlere sakın saygısızlık etmeyin. İhramdan çıktığınızda (isterseniz) avlanın. Sizi Mescid-i Haram'dan alıkoydular diye bir takımlarına beslediğiniz kin, sakın ha sizi, haddi aşmaya sürüklemesin. İyilik ve takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma) üzere yardımlaşın. Ama günah ve düşmanlık üzere yardımlaşmayın. Allah'a karşı gelmekten sakının. Çünkü Allah'ın cezası çok şiddetlidir.*”²⁴⁰ nesh edildiğini söylemektedir. Bu ayetin nesh edilmesiyle alakalı Şa'bî'den bir rivayet aktaran Mâturîdî, ayetin Tevbe suresindeki “*Müşrikleri nerede bulursanız öldürün*”²⁴¹ ayetiyle nesh edildiği görüşünü benimsemektedir. Bu ayetin neshiyle alakalı düşüncesini izhar eden Mâturîdî, ayetin tefsirine dair bazı yorumlarda bulunmakta ancak neshini kabul ettiği ayetin hangi sebeplerle nesh edildiği konusunda detaylı bir açıklamada bulunmamaktadır.²⁴²

²³⁸ el-Mâturîdî, *a.g.e*, c. III, s. 83.

²³⁹ el-Mâturîdî, *a.g.e*, c. III, s. 83, 13. dipnot.

²⁴⁰ Maide, 5/2.

²⁴¹ Tevbe, 9/5.

²⁴² el-Mâturîdî, *a.g.e*, c. IV, s. 134.

Mâturîdî “Ey Peygamber! Müminleri savaşa teşvik et. Eğer sizden sabırlı yirmi kişi bulunursa, iki yüze (kâfire) galip gelirler. Eğer sizden yüz kişi olursa, kâfir olanlardan bin kişiye galip gelirler. Çünkü onlar anlamayan bir topluluktur. Şimdi Allah, yükünüzü hafifletti; sizde zayıflık olduğunu bildi. O halde sizden sabırlı yüz kişi bulunursa, (onlardan) ikiyüz kişiye galip gelir. Ve eğer sizden bin kişi olursa, Allah'ın izniyle (onlardan) ikibin kişiye galip gelirler. Allah sabredenlerle beraberdir.”²⁴³ ayetleri arasındaki nesh kabul ettiği görülmektedir. Bu ayetlerin neshi konusundaki görüşlere değinmeden önce zikri geçen ayetlerle alakalı bazı yorumlara yer veren Mâturîdî, bu ayetlerden ilkinin iki manaya gelebileceğini belirtmektedir. Birinci anlama göre ayetlerde Müslümanların savaşa teşvik edildiği, Allah yolunda mücadele etmeleri sebebiyle hem bu dünyada hem de ahirette kendilerine büyük bir mükâfatın olduğu hususu işlenmektedir. İkinci anlama göre ise, Allah ayette Müslümanlara savaşmamaları durumunda kendilerinin karşılaşacakları zararları ifade ederek Allah yolunda mücadele etmenin ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır.²⁴⁴

Bu açıklamaların ardından diğer ayetle alakalı görüşlere yer veren Mâturîdî, Allah'ın Müslümanların zaaf göstereceğini bilmesine rağmen, Müslümanlara savaşmayı emrettiğini ancak daha sonra bunun hafiflettiğini dile getirmektedir. Bunun da Allah'ın müminler üzerindeki rahmeti ve Allah'ın insanları her şekilde imtihan edebileceğinden kaynaklandığını belirtmektedir. Bu açıklamaları dikkate alınırca, Mâturîdî'nin sonraki ayetin önceki ayeti nesh etmesini kabul ettiği söylenebilir. Bununla birlikte ayette ifade edilen rakamlar hususunda bir tartışma açan Mâturîdî, sonraki ayetin nasih önceki ayetin mensuh olduğunu açıkça ifade etmektedir. Bu ifadeler üzerinden bir Müslümanın savaş esnasında kaç kişiyle karşılaşması, hangi durumlarda savaştan kaçabilmesi gibi fikhî meseleler üzerinde durmak suretiyle konuyu farklı bir alana çekmektedir. Bunun yanında ayetin nesh edilip edilmediği tartışmasını gündeme getirmeden iki ayet arasındaki nesh ilişkisini peşinen kabul ettiği gözden kaçmamaktadır.²⁴⁵

²⁴³ Enfal, 8/65-66.

²⁴⁴ el-Mâturîdî, *a.g.e.*, c. V, s. 259, 260.

²⁴⁵ el-Mâturîdî, *a.g.e.*, c. VI, s. 261, 262.

Mâturîdî'nin neshin gerçekleştiğini kabul ettiği bir başka ayet ise, “*İman edip hicret eden ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenler ve (muhacirleri) barındırıp (onlara) yardım edenler var ya, işte onlar birbirlerinin velileridir. İman edip hicret etmeyenlere gelince, hicret edinceye kadar, onların velayetleri size ait değildir. Eğer din konusunda sizden yardım isterlerse, sizinle aralarında sözleşme bulunan bir kavme karşı olmadıkça, yardım etmek üzerinize borçtur. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görendir.*”²⁴⁶ ayetidir. Bu ayet hicretten sonra, Ensar ile muhacirlerin birbiriyle kardeş kılınıp birbirine mirasçı olduklarını ifade etmektedir.²⁴⁷ Ancak bu hüküm daha sonra nazil olan miras ayetleriyle²⁴⁸ nesh edilmiştir. Mâturîdî bu ayetin miras ayetleriyle nesh edildiğini kabul etmekte ve bu hususta tevil ehlinin zikrettiği yorumları, Hz. Peygamber ve sahabeden bu ayetle alakalı zikredilen rivayetleri aktarmaktadır.²⁴⁹ Mâturîdî ayette zikredilen *velayet*in ne anlama geldiği hususunda bazı açıklamalarda bulunarak, velayetin yardımlaşma, din uğrunda yardım etme, birbirini sevme, din ve hukuk bakımından kardeşliği ifade ettiğini belirtmektedir. Bununla birlikte Müslümanların zikredilen ayet kapsamında mirasçı olması da velayetin içeriğinden anlaşılmaktadır.²⁵⁰ Mâturîdî'nin bu ayetteki velayetin tamamının nesh edilmeyip sadece mirasla ilgili olan kısmının nesh edildiği fikrini benimsediği görülmektedir.²⁵¹

Mâturîdî'nin neshin vaki olduğunu zikrettiği başka bir ayet ise “*Ey iman edenler! Peygamber ile baş başa konuşacağınız zaman, baş başa konuşmanızdan önce bir sadaka verin. Bu, sizin için daha hayırlı ve daha temizdir.*”²⁵² ayetidir. Mâturîdî bu ayetin, müfessirlerin de belirttiği gibi kendisinden sonra gelen “*Baş başa konuşmanızdan önce sadakalar vermekten çekindiniz mi? Bunu yapmadığınıza ve Allah da, sizi affettiğine göre artık namazı kılın, zekâtı verin, Allah'a ve Resûlüne itaat edin. Allah, bütün yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.*”²⁵³ ayetiyle nesh edildiğini kabul

²⁴⁶ Enfal, 8/72.

²⁴⁷ Karaman, vd., *Kur'ân Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, c. II, s. 713

²⁴⁸ Bkz. Nisa, 4/33.

²⁴⁹ el-Mâturîdî, *a.g.e.*, c. VI, s. 273-275.

²⁵⁰ el-Mâturîdî, *a.g.e.*, c. VI, s. 275.

²⁵¹ el-Mâturîdî, *a.g.e.*, c. VI, s. 274.

²⁵² Mücadele, 58/12.

²⁵³ Mücadele, 58/13.

etmektedir. Hz. Peygamber’le konuşmak için önceden sadaka verildiği, ancak ayette geçtiği üzere müminlerin bu noktada zorlandığı ve Allah’ın sonradan indirdiği ayetle bu hükmü kaldırarak, Müslümanların Hz. Peygamber’e sadaka vermek yerine, mallarından belirli kişilere zekât verilmesinin kendilerine emredildiği belirtilmektedir. Mâturîdî de bu görüşü benimseyerek ayetin tefsiriyle alakalı bazı açıklamalarda bulunarak, ilave bir yorum yapmamaktadır.²⁵⁴

Mâturîdî, “*Sadakalar (zekâtlar), Allah’tan bir farz olarak ancak fakirler, düşkünler, zekât toplayan memurlar, kalpleri İslâm’a ısındırılacak olanlarla (özgürlüğüne kavuşturulacak) köleler, borçlular, Allah yolunda cihad edenler ve yolda kalmış yolcular içindir. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir*”²⁵⁵ ayetinin nesh edilmesiyle alakalı ilginç açıklamalarda bulunmaktadır. Mâturîdî’ye göre, ayetin “*kalpleri İslâm’a ısındırılacak olanlarla*” alakalı kısım Hz. Ömer’in içtihiyatıyla nesh edilmiştir.²⁵⁶ Çünkü Hz. Peygamber, vahyi tebliğ etme sürecinin başında inanmayanlara karşı yeterli güç sahibi değildi. Müslümanların sayısının artmasıyla ve Allah’ın İslam dinini daha güçlü ve şerefli kılmasıyla birlikte kâfirlere karşı üstünlük elde edildi. Dolayısıyla onların İslam’a ısındırmaları için, onlara zekât verilmesine ihtiyaç kalmadı. Bu uygulama da Hz. Ömer’in bu konudaki içtihiyatıyla ortadan kaldırılmış yani bir anlamda içtihatla nesh edilmiştir.²⁵⁷

Mâturîdî’nin İslam’a ısındırmak üzere inanmayanlara zekât verilme uygulamasının Hz. Ömer’in içtihiyatıyla nesh edildiği fikrini belirtmesi dikkat çekmektedir. Ayrıca neshle alakalı hususlarda böyle bir yaklaşımın olduğunu söylemek de pek mümkün gözükmemektedir. Çünkü Mâturîdî’nin zikrettiği içtihatla nesh tabiri neshe dair yazılan kitaplarda rastlanan bir ifade değildir. Hatta Maturidî dışında içtihatla neshi dile getiren kimsenin olmadığı da ifade edilmektedir. Burada Maturidî’nin içtihatla neshi kabul etmesinin, Kur’an’ı anlamada akla verdiği önemin etkili olduğu düşünülebilir. Zira neshe dair tanımları kısmında geçtiği üzere Maturidî, aklen neshin mümkün ve kaçınılmaz olduğu durumlarda neshi caiz görürken, aklın alamayacağı

²⁵⁴ el-Mâturîdî, *a.g.e*, c. XV, s. 50,51.

²⁵⁵ Tevbe, 9/60.

²⁵⁶ el-Mâturîdî, *a.g.e*, c. VI, s. 392.

²⁵⁷ el-Mâturîdî, *a.g.e*, c. VI, s. 392.

durumlarda ise neshi caiz görmemektedir.²⁵⁸ Maturidî'nin bu hususta akla verdiği önem, insana şeriatte tasarruf yetkisi vermesinden ileri geldiği düşünülebilir. Zira bazı tespitlere göre Maturidî, Allah'ın fiillerinin hikmete, şer'i hükümlerin ise, akla dayanması gerektiğini düşünmektedir.²⁵⁹ Zikri geçen içtihatla nesh hususunda, "Hükümün uygulandığı mananın/illetin ortadan kalkmasıyla içtihatla nesh olabilir."²⁶⁰ ifadesi bu konuda akla verdiği önemi gösterir niteliktedir. Bundan dolayı aklen uygun görülen durumlarda içtihadla neshe başvurmanın gereğini Maturidî'nin Hz. Ömer'in bu uygulamasından çıkardığı görülmektedir.²⁶¹

Mâturîdî'nin nesh konusundaki dikkat çekici başka bir tavrı da "Onlara harcadığımız mehri, (evlendikleri kâfir kocalarından) isteyin. Kâfirler de (İslâm'ı kabul eden ve sizinle evlenen eski hanımlarına) harcamış oldukları mehri (sizden) istesinler."²⁶² ayetinde görülmektedir. Mâturîdî bu ayetin, nesh edildiğini söyleyerek neshin nasıl gerçekleştiği üzerinde durmaktadır. Ona göre, bu ayette insanların bir hükümle amel etmeyi terk etmesiyle Kitab'ın nesh edilmesine delil vardır.²⁶³ Zikri geçen ayette insanlar, bu hükmü terk etme noktasında icma etmişlerdir. Mâturîdî bu ve buna benzer durumların olduğunu zikrederken, İslam'a ısındırmak için zekât verilen kimseler örneğini, zikri geçen ayetteki nesh durumuna misal olarak getirmektedir. Çünkü bunun gibi durumlar örfî hüküm kapsamına girmektedir. Ona göre böyle hükümler hususî bir illet sebebiyle ortaya çıkar ve bu illet ortadan kalkarsa hüküm de geçersiz olur.²⁶⁴ Bu bakımdan Mâturîdî'nin içtihatla nesh meselesinde olduğu gibi, bu ayette de insanların bir hükmü terk etmesiyle neshin gerçekleştiğini ifade etmesi daha önce zikri geçtiği üzere, insana şeriatte tasarruf yetkisi vermesinden kaynaklandığını

²⁵⁸ el-Mâturîdî, *a.g.e.*, c. VI, s. 465.

²⁵⁹ Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Sönmez Kutlu, "Mâturîdî Akılcılığı ve Günümüz Sorunlarını Çözmeye Katkısı" *e-Makalât Mezhep Araştırmaları*, c. II, sayı:1, Bahar 2009, s. 22.

²⁶⁰ el-Mâturîdî, *a.g.e.*, c. VI, s. 392.

²⁶¹ Bkz. Yüksel Macit " İmam Maturidî'ye göre Kur'an'dan Bir Hükümün İctihat İle Neshi" *Hikmet Yurdu, İmam Mâturîdî ve Mâturîdîlik Özel Sayısı* c. II, sayı: 4, 2009, s. 127-136; Kutlu, "Bilinen ve Bilinmeyen Yönleriyle İmam Mâturîdî" s. 53; Ali Karataş, *Mâturîdî'nin Te'vilâtü'l-Kur'an'ında Kur'an'ı Kur'an'la Tefsir*, (Doktora Tezi) Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010, s. 208-211. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Sönmez Kutlu, "Mâturîdî Akılcılığı ve Günümüz Sorunlarını Çözmeye Katkısı" s. 22-26.

²⁶² Mümtehine, 60/10.

²⁶³ el-Mâturîdî, *a.g.e.*, c. XV, s. 125.

²⁶⁴ el-Mâturîdî, *a.g.e.*, c. XV, s. 125.

gösterir niteliktedir. Maturidî'nin insan aklına böyle bir yetki tanınmasının, şeriatin mahiyeti üzerine değil, nitelik ve nicelik kapsamında tasarrufta bulunma yetkisini kabul etmesiyle ilişkili olduğu görülmektedir. Bu durum da, onun şeriatlerin oluşumunda toplumsal ve kültürel yapıyı dikkate aldığı tezini ileri sürmeyi mümkün kılmaktadır. Bundan dolayı Maturidî'ye göre, şeriatteki bir hükmün sebebi olan illetin ortadan kalkması ya da hükmünün sona ermesiyle, içtihatla neshin olması ya da insanların bir ameli terk etmesiyle neshin gerçekleşmesi caizdir.²⁶⁵

Mâturîdî'nin nesh edildiğini düşündüğü bir başka ayet ise *“Ey örtünüp bürünen! Birazı hariç, geceleri kalk namaz kıl. (Gecenin) yarısını (kıl). Yahut bunu biraz azalt, ya da çoğalt ve Kur'an'ı tane tane oku.”*²⁶⁶ ayetidir. Bu ayetin aynı sure içindeki *“(Resûlüm!) Senin, gecenin üçte ikisine yakın kısmını, (bazen) yarısını, (bazen de) üçte birini yatmadan (ibadetle) geçirdiğini ve beraberinde bulunanlardan bir topluluğun da (böyle yaptığını) Rabbin elbette biliyor. Gece ve gündüzü (içinde olup bitenleri iyiden iyiye) ölçüp biçen ancak Allah'tır. O sizin, bunu sayamayacağınızı bildiği için, sizi bağışladı. Artık, Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun.”*²⁶⁷ ayetiyle nesh edilmiştir. Mâturîdî, nesh edildiği söylenen ayette Müslümanların gece namazı noktasında önceleri zorlandıkları ve daha sonra Allah'ın gece namazını Hz. Peygamber'in dışında diğer müminlerden kaldırdığını ifade etmektedir. Bununla birlikte nasih olduğu zikredilen ayette *“Sizi bağışladı”* ifadesi Hz. Peygamber dışındaki Müslümanları belirtmektedir.²⁶⁸ Bu yorumların ardından Mâturîdî'ye göre, bazı müfessirler *“Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun”* ifadesinin gece namazının Müslümanlar için farzietini kaldırdığı zikretmektedirler. Mâturîdî ise *“Sizi bağışladı”* ve *“Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun”* ifadelerinin gece namazının nesh edilmesi açısından mana bakımından herhangi bir farklılık oluşturmayacağını belirtmektedir. Ona göre gece

²⁶⁵ Bkz. el-Mâturîdî, *a.g.e.*, c. XV, a.y.; Kutlu, “Mâturîdî Akılcılığı ve Günümüz Sorunlarını Çözmeye Katkısı”, s. 24, 25. İlk dönem Hanefi usulcülerin Maturidî'nin benimsediği bu nesh anlayışına benzer bazı görüşleri dile getirdiği söylenebilir. Örneğin İmam eş-Şeybani, bir hadisle sahabe tarafından amel edilmemesinin onun nesh edildiğine delil sayıldığını ifade etmektedir. Bkz. Mehmet Boynukalın, *İmam Muhammed b. Hasan eş-Şeybani'nin Kitabü'l-Asl Adlı Eserinin Tanıtımı ve Fıkıh Usulü Açısından Tahlili*, Ocak Yay., İstanbul 2009, s. 220.

²⁶⁶ Müzemmil, 73/1-4.

²⁶⁷ Müzemmil, 73/20.

²⁶⁸ el-Mâturîdî, *a.g.e.*, c.XVI, s. 219.

namazı Müslümanlar için farz olduğunda, onlar Kur'an'dan kendilerini zorlayacak kadar uzun ayetler okuyorlardı. Ancak Allah “*Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun*” ayetini indirince, artık gece namazının Müslümanlar için farz olması ortadan kaldırılmış oldu. Zira bu ifade, Müslümanların vakit namazlarından kısa ve kolay ayetleri okumalarını ifade etmektedir. Bundan dolayı Müslümanların bağışlanması ve Kur'an'dan kolaylarına gelen ayetleri okumaları, gece namazının Müslümanlara farz olması hükmünü nesh etmiştir.²⁶⁹

Maturidî'nin de neshi kabul ettiği ayet sayısına bakılırsa, Taberî'yle neredeyse aynı olduğu görülmektedir. Maturidî de yaklaşık 20 ayetin mensuh ve bu ayetleri nesh eden 20'ye yakın nasih ayetin ve bununla birlikte Hz. Peygamber'in sünnetinin olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Taberî'de zikri geçtiği üzere Suyutî'nin neshini kabul ettiği ayetlerin önemli bir kısmının Maturidî tarafından da neshi kabul edilen ayetler olması dikkat çekicidir. Bununla birlikte Maturidî ve Taberî'nin kabul ettiği nasih ve mensuh ayetlerin sayısının aynı civarda ve az olmasını, bu iki müfessirin nesh hakkında müstakil olarak eser verip, nasih ve mensuh ayet sayısının fazla olduğunu kabul eden âlimlerden farklı düşündüklerini gösteren veriler olarak değerlendirmek mümkün gözükmemektedir.

Netice olarak, bu kısımda Taberî ve Mâturîdî'nin hangi ayetlerin neshini kabul ettikleri ve bu kabulleri için yaptıkları yorumlar ortaya konmaya çalışıldı. Bundan sonraki kısımda ise Taberî ve Mâturîdî'nin hangi ayetlerin neshini kabul etmeyip bunun gerekçeleri üzerinde durulmaya çalışılacaktır.

3. NESHİ KABUL ETMEDİKLERİ YERLER

3.1.Taberî'nin Kabul Etmediği Yerler ve Gerekçeleri

Taberî'nin neshi kabul ettiği ayetler olduğu gibi, neshi kabul etmediği ayetler de bulunmaktadır. Özellikle nesh kitaplarında nesh edildiği ifade edilen pek çok ayetin Taberî tarafından nesh kapsamında değerlendirmediği görülmektedir. Bunun yanında

²⁶⁹ el-Mâturîdî, *a.g.e.*, c.XVI, s. 222, 223.

Taberî'nin neshini kabul etmediği ayet sayısının, neshini kabul ettiği ayet sayısından fazla olduğunu söylemek de mümkündür.

Taberî “Sizden birinize ölüm gelip çattığı zaman, eğer geride bir hayır (mal) bırakmışsa, anaya, babaya ve yakın akrabaya meşru bir tarzda vasiyette bulunması - Allah’a karşı gelmekten sakınanlar üzerinde bir hak olarak- size farz kılındı”²⁷⁰ ayetinin nesh edildiği görüşüne katılmamaktadır. Öncelikle Taberî, ilim ehli arasında nesh noktasında tartışma konusu olan bu ayetle alakalı görüşlere yer vermektedir. İlim ehlinden bir grubun bu ayetin miras ayetiyle nesh edildiğini benimserken, diğer grubun ise nesh edilmediği görüşünü savunduklarını beyan etmektedir.²⁷¹ Ancak Taberî, ilim ehli arasındaki bu tartışma sebebiyle, bu ayetin mensuh olduğuna dair bir görüş belirtmenin kendisi açısından mümkün olamayacağını ifade etmektedir.²⁷² Ona göre her ne kadar bu ayet ve miras ayetlerindeki hükümlerin bir araya gelmesi mümkün görünse de nasih ve mensuh olan ayetlerin hükmünün bir araya gelmesi imkân dâhilinde değildir. Dolayısıyla zikri geçen bu ayet Taberî’ye göre nesh edilmemiştir. Bu ayetin neshiyle alakalı görüşleri²⁷³ aktaran Taberî, en sonunda kabul ettiği görüşü açıkça dile getirmektedir. Taberî’ye göre bu görüşler içerisinde tercihe şayan olan görüşün, Zührî’nin benimsediği görüş olduğunu ifade etmektedir. Zühriye göre, ölenin malının azlığına veya çokluğuna bakılmaz. Mutlaka vasiyette bulunması gerekir. Dolayısıyla ayetin hükmü mutlak olup miras ayetiyle nesh edildiğini söylemek doğru bir görüş değildir.²⁷⁴

Taberî’nin nesh edilmediğini ifade ettiği bir başka ayet ise, “Oruç, sayılı günlerdedir. Sizden kim hasta, ya da yolculukta olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutar”²⁷⁵ ayetidir. Taberî ayette zikredilen “sayılı günlerdedir.” ifadesinin nesh edildiği görüşüne karşı çıkmaktadır. Bu kısmın nesh edildiği savunanlara göre, sayılı günlerden maksad Müslümanların Ramazan orucundan önce

²⁷⁰ Bakara, 2/180.

²⁷¹ et-Taberî, *a.g.e.*, c. II, s. 116.

²⁷² et-Taberî, *a.g.e.*, c. II, s. 116.

²⁷³ et-Taberî, *a.g.e.*, c. II, s. 117-121.

²⁷⁴ et-Taberî, *a.g.e.*, c. II, s. 121.

²⁷⁵ Bakara, 2/184.

oruç tuttıkları günler ya da aşure orucu tuttıkları günlerdir.²⁷⁶ Ancak Taberî aktardığı bu görüşe katılamayarak, ayette ifade edilen günlerden maksadın Ramazan ayındaki günler olduğunu belirtmektedir.²⁷⁷ Çünkü ona göre, ayette ifade edilen günlerin Ramazan ayı dışındaki başka günler olduğunu ifade eden herhangi bir haber nakledilmemiştir. Bunun yanı sıra ayetin siyakından anlaşıldığı üzere, Allah Ramazan ayı orucu dışında başka bir zaman için orucu farz kılmamıştır.²⁷⁸ Dolayısıyla ayette ifade edilen günlerin, Ramazan ayı dışındaki başka bir günü kastettiği söylenemez. Bu görüşten hareketle Taberî, bu ayet üzerinde neshin gerçekleştiği fikrini kabul etmediğini bu şekilde izah etmektedir.

Taberî'nin neshin gerçekleşmediğini düşündüğü başka bir ayet ise “*İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin. Allah'a ortak koşan kadın hoşunuza gitse de, mü'min bir cariye Allah'a ortak koşan bir kadından daha hayırlıdır. İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan erkeklerle, kadınlarınızı evlendirmeyin. Allah'a ortak koşan hür erkek hoşunuza gitse de; iman eden bir köle, Allah'a ortak koşan bir erkekten daha hayırlıdır. Onlar ateşe çağırırlar, Allah ise izniyle, cennete ve bağışlanmaya çağırır. O, insanlara âyetlerini açıklar ki, öğüt alıp düşünsünler.*”²⁷⁹ ayetidir. Taberî, bu ayetin tefsirine yer vermeden önce ayetin nesh edilip edilmediğine dair müfessirler arasındaki tartışmaya dikkat çekmektedir.²⁸⁰ Bazı müfessirler bu ayetin Maide suresindeki “*Mümin kadınlardan iffetli olanlar ile daha önce kendilerine kitap verilenlerden iffetli kadınlar da, mehirlerini vermeniz şartıyla, namuslu olmak, zina etmemek ve gizli dost tutmamak üzere size helâldir.*”²⁸¹ ayetiyle nesh edilmiştir. Bazıları da bu ayette kastedilenin sadece müşrikler olduğu Ehl-i Kitab'ın kastedilmediği bundan dolayı bu ayette neshi kabul eden görüşün doğru olmadığı dile getirmektedir.²⁸² Taberî, zikrettiği bu görüşlerin ardından kendisinin tercih ettiği görüşü beyan etmektedir. Ona göre, tercihe şayan olan görüş, ayetin her ne kadar

²⁷⁶ et-Taberî, *a.g.e.*, c. II, s. 131.

²⁷⁷ et-Taberî, *a.g.e.*, c. II, s. 132.

²⁷⁸ et-Taberî, *a.g.e.*, c. II, s. 132

²⁷⁹ Bakara, 2/221.

²⁸⁰ et-Taberî, *a.g.e.*, c. II, s. 376.

²⁸¹ Maide, 5/5.

²⁸² et-Taberî, *a.g.e.*, c. II, s. 377.

zahiri genel anlam içerse bile ayetten Ehl-i Kitap dışındaki müşrik kadınların kastedildiği, bu itibarla ayetin nesh edilmediğini söyleyen görüştür. Zira Allah, Müslüman erkeklere, Müslüman kadınlarla evlenebileceklerini beyan ettiği gibi, Ehl-i Kitap'ın iffetli kadınlarıyla da evlenebileceklerini, Maide suresindeki ayette²⁸³ zikretmiştir. Birbirlerine zıt gibi görünen her ayetten birinin diğerini nesh ettiğini söylemek, buna dair kesin bir delilin var oluşuna bağlıdır. Ancak böyle kesin bir delil olmadığına göre, Maide suresindeki ayetin, Ehl-i Kitap olan kadınlarla evlenmeyi beyan eden bölümün, müşrik kadınlarla evlenmeyi kesinlikle yasaklayan bu ayeti nesh ettiğini söylemek caiz değildir. Zira bu, delilsiz bir iddia olur.²⁸⁴

Taberî'ye göre nesh edilmeyen bir diğer ayet de *“Ey iman edenler! Belli bir süre için birbirinize borçlandığınız zaman bunu yazın. Aranızda bir yazıcı adaletle yazsın. Yazıcı, Allah'ın kendisine öğrettiği şekilde yazmaktan kaçınmasın (...)”*²⁸⁵ ayetidir. Taberî bu ayetin, *“Eğer yolculukta iseniz ve katip bulamazsanız alınan rehinler de yeter. Şayet birbirinize güveniyorsanız, güvenilen kimse emaneti yerine versin. Rabbi olan Allah'tan korksun. Şahitliği gizlemeyin. Kim onu gizlerse şüphesiz o, kalbi günahkar olan kimsedir. Allah, yaptıklarınızı çok iyi bilendir.”*²⁸⁶ ayeti ile nesh edildiği görüşüne karşı çıkmaktadır.²⁸⁷ Taberî'ye göre, bu ayette Allah'ın borcun yazılması dair emri farzdır ve mensuh da değildir. Zira nesh ettiği söylenen ayet, borcu yazdırmaya bir imkân olmadığı veya borcu yazacak bir kimse bulunmadığı durumları ifade etmektedir. Yazma işinin mümkün olduğu ve yazacak kimsenin de bulunduğu durumlarda borcu yazmanın farz olması hükmü geçerlidir. Bu itibarla bu son ayetin, birinci ayeti nesh ettiği söylenemez.²⁸⁸ Bununla birlikte Taberî, bir ayette neshin gerçekleşmesi için gereken bazı şartlara dair ipuçları da vermektedir. Ona göre, herhangi iki ayetin birbirini nesh ettiğini söyleyebilmek için ikisinin hükmünün bir mesele üzerinde aynı anda tearuz

²⁸³ İlgili ayet için bkz. Maide, 5/5.

²⁸⁴ et-Taberî, *a.g.e.*, c. II, s. 377, 378.

²⁸⁵ Bakara, 2/282.

²⁸⁶ Bakara, 2/283.

²⁸⁷ et-Taberî, *a.g.e.*, c. III, s. 120.

²⁸⁸ et-Taberî, *a.g.e.*, c. III, s. 120.

halinde bulunması gerekir. Şayet birinin hükmü uygulanmayıp ikincinin hükmü, uygulanacaksa, burada nasih ve mensuh söz konusu olmaz.²⁸⁹

Taberî'ye göre nesh edilmeyen bir diğer ayet de “(Mirastan payı olmayan) yakınlar, yetimler ve yoksullar miras taksiminde hazır bulunursa bundan, onları da rızıklandırın ve onlara güzel söz söyleyin.”²⁹⁰ ayetidir. Taberî bu ayetin yorumlarını zikretmeden önce ayetin nesh edilip edilmediğiyle alakalı tartışmalara yer vermektedir. Ona göre müfessirler bu ayetin neshi konusunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Müfessirlerin bir kısmı bu ayetin muhkem yani nesh edilmediğini ifade ederken, bazı müfessirler ise bu ayetin nesh edildiğini söylemektedirler.²⁹¹ Öncelikle Taberî sahabe ve tabiundan bu ayetin nesh edilmediğine dair rivayetlere, daha sonra da nesh edildiğini benimseyen âlimlerin görüşlerine yer vermektedir.²⁹² Bu görüşleri sıraladıktan sonra Taberî kendi fikrini açıkça izhar etmektedir. Taberî bu ayetin nesh edilmeyip muhkem olduğu kanaatini taşımaktadır.²⁹³ Ona göre bu ayette kastedilen, akrabalara vasiyet etmek, yetimlere ve miskinlere de güzel söz söylemektir. Zira bir ayetin mensuh olduğuna karar verebilmek için başka bir ayetle çelişmesi veya nesh edildiğine dair kesin bir delilin bulunması gerekir. Bu ayetten maksadın, vasiyet etmek olduğu söylenirse, miras âyetleriyle nesh edildiğini ifade etmek doğru olmaz. Çünkü bunlar arasında bir çelişki söz konusu değildir. Ayrıca bu ayetin nesh edildiğine dair ne kitapta ne de sünnette bir delil vardır.²⁹⁴

Taberî'nin neshin gerçekleşmediğini düşündüğü başka bir ayet ise “Hem, siz eşlerinizle birleşmiş ve onlar da sizden sağlam bir söz almış iken, onu nasıl (geri) alırsınız.”²⁹⁵ ayetidir. Taberî bu ayetin nesh edilemediğine dair görüşlerini açıklamadan önce, bu ayetin tefsiriyle alakalı bazı rivayetlere yer vermektedir.²⁹⁶ Bu meyanda aktardığı bilgilerden sonra bu ayetin nesh edildiğini zikreden görüşlere yer verirken,

²⁸⁹ et-Taberî, a.g.e., c. III, s. 120.

²⁹⁰ Nisa, 4/8.

²⁹¹ et-Taberî, a.g.e., c. III, s. 263.

²⁹² et-Taberî, a.g.e., c. III, s. 263-265.

²⁹³ et-Taberî, a.g.e., c. III, s. 265.

²⁹⁴ et-Taberî, a.g.e., c. III, s. 266.

²⁹⁵ Nisa, 4/21.

²⁹⁶ et-Taberî, a.g.e., c. III, s. 314-316.

ayette neshin gerçekleşmediğini ifade etmektedir. Zira Taberî'ye göre bu ayet muhkemdir. Ona göre bu ayette, kadınlara verilen mehrin boşanma halinde geri alınmayacağı ve karısını boşayan kocanın, karısına verdiği mehirden bir şeyi geri almasının caiz olmayacağı ancak karısının boşanmayı istemesi halde caiz olabileceğini kastedilmektedir.²⁹⁷ Bununla birlikte bu ayetin Bakara suresinde geçen “*Kadınlara verdiklerinizden (boşanma esnasında) bir şey almanız size helâl olmaz. Ancak erkek ve kadın Allah'ın sınırlarında kalıp evlilik haklarını tam tatbik edememekten korkarlarsa bu durum müstesna. (Ey müminler!) Siz de karı ile kocanın, Allah'ın sınırlarını, hakkıyla muhafaza etmelerinden kuşkuya düşerseniz, kadının (erkeğe) fidiye vermesinde her iki taraf için de sakınca yoktur.*”²⁹⁸ ayetiyle nesh edildiğini söyleyebilmek için her iki ayetin hükmünün birbirine muhalif olması ve bağdaştırmalarının imkânsız olması gerekir. Bu ayetler arasında da böyle bir durum söz konusu değildir. Zira nesh edildiği zikredilen ayet, erkeğin, kadını boşamayı istemesi halinde, ona verdiği mehirden bir şey alamayacağı ifade etmektedir. Bakara suresinde zikredilen ayette ise erkek istemediği halde kadının boşanmayı istemesi durumunda, erkeğin, kadından, boşanması karşılığında bir şeyler alabileceğini ifade etmektedir.²⁹⁹ Bundan dolayı Taberî, ayetlerin hükümlerinin birbirleriyle çelişmediğini zikretmekte ve bu ayetin nesh edildiğine dair kesin bir delil de bulunmadığını söyleyerek bahse konu ayetler arasındaki neshi reddetmektedir.

Taberî'ye göre nesh edilmeyen bir diğer ayet de “*Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka. Kendinizi helâk etmeyin. Şüphesiz Allah, size karşı çok merhametlidir.*”³⁰⁰ ayetidir. Taberî bu ayetin Nur suresindeki “*Köre güçlük yoktur, topala güçlük yoktur, hastaya da güçlük yoktur. Kendi evlerinizde veya babalarınızın evlerinde veya annelerinizin evlerinde veya erkek kardeşlerinizin evlerinde veya kız kardeşlerinizin evlerinde veya amcalarınızın evlerinde veya halalarınızın evlerinde veya dayılarınızın evlerinde veya teyzelerinizin evlerinde veya anahtarlarına sahip olduğunuz evlerde ya da dostlarınızın*

²⁹⁷ et-Taberî, *a.g.e.*, c. III, s. 317.

²⁹⁸ Bakara, 2/229.

²⁹⁹ et-Taberî, *a.g.e.*, c. III, s. 317.

³⁰⁰ Nisa, 4/29.

evlerinde yemek yemenizde de bir sakınca yoktur. Bir arada veya ayrı ayrı olarak yemek yemenizde de bir sakınca yoktur.” ayetiyle nesh edildiği fikrini zikretmekte ve ardından bunun doğru olmadığını ifade etmektedir.³⁰¹ Çünkü Taberî nesh edildiği söylenen ayette Allah’ın müminlere haram kıldığı şekilde birbirlerinin mallarını yemesini yasakladığını ve ayetin bu manada olduğu ifade etmektedir. Şayet ayetin manası bu olmasına rağmen onun aksini iddia ederek ayetin, kişinin mümin kardeşi tarafından ikram edilen yemeği yasaklamak olduğunu ve daha sonra da nesh edildiğini söylemenin bir anlamı olmaz. Zira Taberî’ye göre, yemek yedirmek, misafirlere ikramda bulunmak, İslam öncesi dönemde de müşriklerin övdüğü ameller arasında yer alıyordu. İslam’ın gelmesiyle birlikte bu gelenek devam etti. Allah hiçbir zaman bunları yasaklamadı. Dolayısıyla ayetin manasının bu gibi ikram ve ihsanlarda bulunmayı yasaklamak olduğunu söylemek yersizdir.³⁰²

Taberî, “*(Erkek ve kadından) her biri için ana-babanın ve akrabasının bıraktıklarından (pay alan) varisler kıldık. Yeminlerinizin bağladığı (ahitleştığınız) kimselere de kendi hisselerini verin. Şüphesiz Allah her şeye şahittir.*”³⁰³ ayetinin de nesh edilmediğini belirtmektedir. Taberî bu ayetin neshi ile alakalı görüşünü zikretmeden önce ayet hakkındaki yorumlara yer vermektedir. Bazı sahabe ve tabiun âlimlerinden aktarılanlara göre ayette zikredilen “*Yeminlerle bağlanan kimseler*”den maksat, cahiliye döneminde, birbirlerine mirasçı olma hususunda yeminleşerek antlaşma yapan insanlardır. Bu ayetin, bunlara verilmesini emrettiği paylardan maksat ise bu antlaşma gereği kendilerine mirastan verilmesi gereken paylardır. Bu ayet, cahiliye döneminde birbirleriyle bu gibi antlaşma yapanlara, İslam geldikten sonra mirastan paylarını vermelerini emretmektedir. Ancak daha sonra gelen ve sadece akrabaların birbirlerine mirasçı olacaklarını beyan eden şu ayetle bu ayetin hükmü nesh edilmiştir:³⁰⁴“*Aralarında akrabalık bağı olanlar, Allah’ın Kitab’ına göre, (miras konusunda) birbirleri için (diğer) mü’minlerden ve muhacirlerden daha*

³⁰¹ et-Taberî, *a.g.e.*, c. IV, s. 31.

³⁰² et-Taberî, *a.g.e.*, c. IV, s. 31.

³⁰³ Nisa, 4/33.

³⁰⁴ et-Taberî, *a.g.e.*, c. IV, s. 52.

önceliklidirler.”³⁰⁵ Bununla birlikte Taberî, “*Yeminlerle bağlanan kimseler*” kısmıyla alakalı zikredilen başka görüşleri de aktarmaktadır. Bu görüşler arasında, zikredilen kısmın Mekke’den Medine’ye hicret eden muhacirler olduğu da yer almaktadır. Bunlara verilmesi emredilen paylardan maksat da mirastan verilecek paydır. Ancak daha sonra Allah miras hükümlerini belirten ayeti indirerek bu hükmü nesh etmiştir.³⁰⁶ Taberî bu yorumlara ilaveten “*Yeminlerle bağlanan kimseler*” ifadesiyle alakalı kendisinin benimsediği görüşü de aktarmaktadır. Taberî’ye göre burada kastedilen, kendileriyle yardım antlaşması yapılan kimselerdir. Onlara verilmesi gereken paydan maksat ise mirasın dışında, yardımda bulunma, öğüt verme ve buna benzer şeylerdir.³⁰⁷ Buradan hareketle Taberî ayetin nesh edildiği görüşüne katılmamaktadır. Zira ona göre bu ayetin mensuh olması noktasında âlimler arasında görüş ayrılığı bulunmaktadır. Hz. Peygamber’den nakledilen hadislere bakıldığı zaman ayetin nesh edilmediğini görülecektir. O halde buradaki “*Yeminlerle bağlanan kimseler*”den maksat, kendileriyle yardımlaşma, öğüt verme ve istişarede bulunma hususunda antlaşma yapılan kimselerdir. İslam geldikten sonra da bu tür antlaşmaların gereğinin yapılması emredilmiştir. Dolayısıyla bu ayet mensuh değil muhkemdir.³⁰⁸

Taberî’ye göre nesh edilmeyen bir diğer ayet de “*Üzerine Allah adı anılmayan (hayvan)lardan yemeyin. Çünkü bu şekilde davranış fasıklıktır. Bir de şeytanlar kendi dostlarına sizinle mücadele etmeleri için mutlaka fısıldarlar. Onlara boyun eğerseniz şüphesiz siz de Allah’a ortak koşmuş olursunuz.*”³⁰⁹ ayetidir. Taberî bu ayetin nesh edilmediği görüşünü temellendirmeden önce ayet hakkındaki bazı yorumlara yer vermektedir. Sahabe ve tabiundan bu hususla alakalı görüşler aktaran Taberî ayette geçen “*Üzerine Allah adı anılmayan (hayvan)lardan yemeyin.*” ifadesinin, müşriklerin putlar adına kestiği hayvanlardan yenilmemesi anlamına geldiği, dolayısıyla Hasan Basrî ve İkrime’den nakledilen rivayete göre ayetin mensuh olduğu yönündeki yaklaşım doğru değildir. Onlara göre bu ayet, “*Kendilerine kitap verilenlerin yiyecekleri size*

³⁰⁵ Ahzab, 33/6,

³⁰⁶ et-Taberî, *a.g.e.*, c. IV, s. 53.

³⁰⁷ et-Taberî, *a.g.e.*, c. IV, s. 55.

³⁰⁸ et-Taberî, *a.g.e.*, c. IV, s. 56, 57.

³⁰⁹ En’am, 6/121.

helâl, sizin yiyecekleriniz de onlara helâldir.”³¹⁰ ayetiyle nesh edilmiştir. Taberî ise bu görüşü reddetmektedir. Taberî, Ehl-i Kitab’ın kestiğinin yenileceğini beyan eden ayetle bu ayet arasında herhangi bir çelişki olmadığını zikretmektedir. Çünkü Taberî’ye göre Allah bu ayetle bizlere leş ve putlar için kesilenlerin yenilemeyeceklerini bildirmiştir. Ehl-i kitap ise, kendilerine kitap verilen kimselerdir. Onlar bu kitapların hükümleriyle amel ederler. Müslümanlar hayvanları kendi dinlerine göre kestikleri gibi onlar da kendi dinlerine göre keserler. Kestikleri hayvanların üzerine besmele çekip çekmemeleri önemli değildir. Ancak, hayvanı kesen kimse, kestiği hayvanın üzerine besmele çekmeyi, Allah’ın sıfatlarının bulunmadığını düşünerek veya Allah’tan başka bir şeye taptığından dolayı terk edecek olursa böyle bir kimsenin kestiğini yemek haramdır. Böyle bir kimse besmele çekse bile kestiği yenmez.³¹¹

Taberî, “*Şu dinlerini parça parça edenler ve kendileri de grup grup ayrılmış olanlar var ya, (senin) onlarla hiçbir ilişik yoktur. Onların işi ancak Allah’a kalmıştır. Sonra (O), yapmakta olduklarını kendilerine haber verecektir.*”³¹² ayetinin de nesh kapsamında değerlendirmeyeceğini belirtmektedir. Öncelikle bu ayeti yorumlayan Taberî, sahabe ve tabiundan ayetle alakalı bazı değerlendirmeler aktarmakta ve ayetin ne manaya geldiğine yönelik kendi yorumunu zikretmektedir. Ona göre ayette “*dinlerini parça parça eden*” kimselerden maksat, bu işi yapan bütün insanlardır. Hz. Peygamber’in üzerinde bulunduğu Hanif dinini benimseyip sonra putlara tapanlar, Yahudiler, Hristiyanlar, Hanif dininde olup da bidatler icat ederek insanları doğru yoldan saptıranlar da bu ayetin kapsamı dâhilindedir.³¹³ Bu açıklamanın ardından Taberî bu ayetin “*Müşrikleri nerde bulursanız öldürün*” ayetiyle nesh edildiği görüşünü vermekte³¹⁴ ama bunu kabul etmemektedir. Taberî’ye göre bu ayette Allah Hz. Peygamber’in ümmetin bidatçıları ve inkârcılarından, kavminin müşriklerinden, Yahudi ve Hristiyanlardan beri olduğunu bildirmektedir. Allah’ın bunu bildirmesi, Hz. Peygamber’in, onlarla savaşmalarını yasaklamış olduğu anlamına gelmemektedir.

³¹⁰ Maide, 5/5.

³¹¹ et-Taberî, *a.g.e.*, c. V, s. 21.

³¹² En’am, 6/159.

³¹³ et-Taberî, *a.g.e.*, c. V, s. 106.

³¹⁴ et-Taberî, *a.g.e.*, c. V, s. 106.

Dolayısıyla ayetin mensuh olduğunu söylemek doğru değildir. Çünkü bir ayetin mensuh olduğunu söyleyebilmek için ona dair sahih delillerin bulunması gerekir.³¹⁵

Taberî'ye göre nesh edilmeyen bir diğer ayet de “*Sen af yolunu tut, iyiliği emret, cahillerden yüz çevir.*”³¹⁶ ayetidir. Nesh meselesine değinmeden önce Taberî, bu ayetin tefsiriyle ilgili nakledilen rivayetlere yer vermekte ve kendisi bu ayetin ne manaya geldiğini ifade etmektedir. Ona göre Allah Hz. Peygamber'e İnsanların ahlakından dolayı af yolunu tutmasını ve onlara sert davranmamasını istemektedir. Çünkü Taberî Allah'ın Hz. Peygamber'e “*De ki: “Haydi, çağırın ortaklarınızı, sonra bana tuzak kurun da bana göz açtırmayın bakalım!*”³¹⁷ emriyle müşriklere karşı sözle nasıl mücadele edeceğini öğretmiştir. Bu yorumun ardından Taberî, bu ayetin nesh edilip edilmediğiyle alakalı tartışmalara yer vermektedir. Ona göre bu ayetin mensuh olduğunu gösterecek herhangi bir işaret yoktur. Her ne kadar, Allah bu ayeti peygamberine, kendileriyle henüz savaşması emredilmeyen müşriklere karşı nasıl davranacağını öğretmek için indirmişse de bu ayet, Hz. Peygamber'e ve bütün Müslüman insanlara karşı nasıl davranmasını ve onların ahlaklarından dolayı af yolunu tutmasını emretmektedir. Bu bakımdan ayetin, Allah'ın yarattıklarına karşı nasıl davranacaklarını emrettiği de ortaya çıkmaktadır. Bu durumda kendilerine karşı sert davranılması gerekmeyen ve şiddet kullanılması icab etmeyen kimseler için söz konusudur. Kendilerine karşı sert davranılması ve güç kullanılması gerekenlere ise gereken yapılır. Bu durumda bu ayetin mensuh olduğuna hüküm verilemez.³¹⁸

Taberî'nin neshin gerçekleşmediğini düşündüğü başka bir ayet ise, “*(Ey Muhammed!) Sana ganimetler hakkında soruyorlar. De ki: “Ganimetler, Allah'a ve Resûlüne aittir. O hâlde, eğer mü'minler iseniz Allah'a karşı gelmekten sakının, aranızı düzeltin, Allah ve Rasûlüne itaat edin.*”³¹⁹ ayetidir. Taberî bu ayetin nesh edilmesiyle alakalı hususlara geçmeden önce ayetin ihtiva ettiği hususlara temas etmektedir. Ayette bahsedilen hususlar arasında, Müslümanların elde ettiği ganimetlerin paylaşılması ve

³¹⁵ et-Taberî, *a.g.e.*, c. V, s. 106, 107.

³¹⁶ Araf, 7/199.

³¹⁷ Araf, 7/195.

³¹⁸ et-Taberî, *a.g.e.*, c. VI, s. 155.

³¹⁹ Enfal, 8/1.

dağıtılması gibi hususlar yer almaktadır.³²⁰ Bunun ardından Taberî bu ayetin neshiyle alakalı görüşlere yer vermektedir. Bir kısım âlimler, bu âyetin mensuh olduğunu söylemişlerdir. Ganimetlerin önce, sadece Hz. Peygamber'e ait olduğunu ve bunlarda dilediği gibi tasarrufta bulunduğunu ancak daha sonra "*Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah'a, Peygamber'e, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolculara aittir.*"³²¹ ayetiyle zikri geçen ayetin nesh edildiğini söylemişlerdir.³²² Diğer bir kısım âlimler ise bu ayette geçen "*Enfal*" kelimesinin anlamının "*ganimetleri toplamak*" olduğunu, daha sonra gelen ayetin ise toplanılan ganimet mallarının, nasıl taksim edileceğini belirttiğini, bu sebeple bu âyetin mensuh olmadığını söylemişlerdir.³²³

Taberi de ayetin mensuh olduğuna dair herhangi bir işaret bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir delile dayanmaksızın ayetin mensuh olduğunu söylemenin doğru olmayacağını ifade etmektedir. Zira Allah bu ayette ganimetlerin, Hz. Peygamber'e ait olduğunu ve bu ganimetlerden dilediğine pay vereceğini bildirmektedir. Bu durum da göstermektedir ki Allah, ganimetler hakkında nasıl davranılacağını Hz. Peygamber'e bırakmıştır. Bunun sebebi Hz. Peygamber'in Müslümanların maslahatlarını gözeterek ganimetler konusunda tasarrufta bulunmasıdır.³²⁴

Taberî'nin nesh konusunda farklı bir tavır takındığı bir başka ayet ise, "*Haram aylar çıkınca bu Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün, onları yakalayıp hapsedin ve her gözetleme yerine oturup onları gözetleyin. Eğer tövbe ederler, namazı kılıp zekâtı da verirlerse, kendilerini serbest bırakın. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.*"³²⁵ ayetidir. Bu ayetin tefsirine dair bazı bilgiler³²⁶ veren Taberî, bu ayetle alakalı zikredilen nesh tartışmalarına

³²⁰ et-Taberî, *a.g.e.*, c. VI, s. 168-175.

³²¹ Enfal, 8/41.

³²² et-Taberî, *a.g.e.*, c. VI, s. 176.

³²³ et-Taberî, *a.g.e.*, c. VI, s. 176.

³²⁴ et-Taberî, *a.g.e.*, c. VI, s. 176.

³²⁵ Tevbe, 9/5.

³²⁶ et-Taberî, *a.g.e.*, c. VI, s. 79, 80.

değınmektedir.³²⁷ Aslında bu ayet kılıç ayeti olarak nitelendirilmekte ve Kur'an'daki barışla alakalı pek çok ayeti nesh ettiği zikredilmektedir.³²⁸ Ancak Taberî'nin bu hususa dair herhangi bir izah da bulunmaması da oldukça dikkat çekicidir. Bununla birlikte Taberî, bazı âlimlerin bu ayetteki neshi kabul ettikleri, bazılarının ise neshin gerçekleşmediğini ifade ettiklerine dair bazı bilgiler aktarılmaktadır. Söz konusu ayette nesh var diyenlere göre, “(Savaşta) inkâr edenlerle karşılaştığınız zaman boyunlarını vurun. Nihayet onları çökertip etkisiz hâle getirdiğinizde bağı sıkı bağlayın (sağ kalanlarını esir alın). Artık bundan sonra (esirleri) ya karşılıksız ya da fidye karşılığı salıverin. Savaş sona erinceye kadar hüküm budur.”³²⁹ ayetiyle bu ayet nesh edilmiştir.³³⁰ Bazıları ise, mensuh olduğu söylenen ayetin, aslında diğer ayeti nesh ettiğini belirtmektedirler.³³¹ Ancak Taberî zikredilen ayetin nesh edilmesi fikrine karşı çıkmaktadır. Ona göre nesh, sabit olan bir hükmün başka bir hükümlle ortadan kaldırılmasıdır. Bundan dolayı, Allah'ın müşriklerin her durumda öldürülmesi emrinin daha sonra müşriklerden alınan fidye ile terk edilmesine işaret eden herhangi bir delil sahih değildir. Zira Hz. Peygamber'in müşriklerle savaştığı ilk günden beri, müşriklerden fidye alınması, onlara bir şeyler verilmesi veya öldürülmesi zaten mevcuttu. Bu sebeple, söz konusu ayetin neshini gerektirecek herhangi bir durum bulunmamaktadır.³³²

Taberî'nin nesh edildiğini düşünmediği ayetlerden birisi de “Eğer Allah, yolunda sefere çıkmazsanız, sizi elem dolu bir azap ile cezalandırır ve yerinize sizden başka bir toplum getirir. Siz ise O'na hiçbir zarar veremezsiniz. Allah, her şeye hakkıyla gücü yetendir.”³³³ ayetidir. Bu ayetin neshiyle alakalı tartışmalara değınmeden önce ayetle ilgili açıklamalara yer veren Taberî, daha sonra bazı âlimlerin bu ayet üzerindeki nesih iddialarına değınmektedir. Hasan Basrî'den bu ayetin nesh edildiğine dair bir rivayet aktaran Taberî, rivayete göre ayetin “(Ne var ki)

³²⁷ et-Taberî, *a.g.e.*, c. VI, s. 80.

³²⁸ Bkz. İbnu'l-Bârizî, *Nâsihi'l-Kur'âni'l-Azîz ve Mensûhuhu* (Erba'a kutub fi'n-nasih ve'l-mensuh içinde), s. 22.

³²⁹ Muhaemmed, 47/4.

³³⁰ et-Taberî, *a.g.e.*, c. VI, s. 80.

³³¹ et-Taberî, *a.g.e.*, c. VI, s. 81.

³³² et-Taberî, *a.g.e.*, c. VI, s. 81.

³³³ Tevbe, 9/39.

mü'minlerin hepsi toptan seferber olacak değillerdir.”³³⁴ ayetiyle nesh edildiğini zikretmektedir. Ancak Taberî bu ayet hakkında aktarılan nesh görüşüne katılmamaktadır. Bu ayetin neshine dair aktarılan sahih bir rivayetin olmadığını ifade eden Taberî, Hasan Basrî’den böyle bir rivayetin nakledilmediğini beyan etmektedir. Bununla birlikte nesh edildiği ileri sürülen ayet insanlardan belirli kimseler işaret etmektedir.³³⁵ Bundan dolayı Taberî, nesh edildiği rivayet edilen bu ayetin neshini kabul etmemiş olmaktadır.

Taberî’ye göre nesh edilmeyen bir diğer ayet de “*Ancak Allah’a ve ahiret gününe inanmayan, kalpleri şüpheye düşüp kendileri de o şüphelerinin içinde bocalayan kimseler senden izin isterler.*”³³⁶ ayetidir. Bu ayetin kısa bir açıklamasını veren Taberî, bu ayet hakkında zikredilen nesh rivayetini vermektedir. Bu rivayete göre İkrime ve Hasan-ı Basrî, bu ayetin, Nur suresindeki “*Müminler, ancak Allah'a ve Resûlüne gönülden inanmış kimselerdir. Onlar, o Peygamber ile ortak bir iş üzerindeyken ondan izin istemedikçe bırakıp gitmezler. (Resûlüm!) Şu senden izin isteyenler, hakikaten Allah'a ve Resûlüne iman etmiş kimselerdir. Öyle ise, bazı işleri için senden izin istediklerinde, sen de onlardan dilediğine izin ver; onlar için Allah'tan bağış dile; Allah mağfiret edicidir, merhametlidir.*”³³⁷ ayetiyle nesh edildiği görüşünü savunmuşlardır. Ancak Taberî herhangi bir açıklamada bulunmadan ayetlerin birbirini nesh ettiği görüşüne katılmadığına işaret etmektedir.³³⁸

Taberî, “*Medine halkı ve onların çevresinde bulunan bedevîlere, Allah'ın Resûlünden geri kalmak, kendi canlarını onun canından üstün tutmak yaraşmaz. Çünkü onların, Allah yolunda çektikleri susuzluk, yorgunluk, açlık, kâfirleri öfkeliendirmek üzere bir yere adım atmaları ve düşmana karşı herhangi bir başarı kazanmaları gibi hiçbir olay yoktur ki karşılığında kendilerine iyi bir amel(in sevabı) yazılmış olmasın. Şüphesiz Allah, iyilik yapanların mükâfatını elbette zayi etmez.*”³³⁹ ayeti hakkında

³³⁴ Tevbe, 9/122.

³³⁵ et-Taberî, *a.g.e.*, c. VI, s. 135.

³³⁶ Tevbe, 9/45.

³³⁷ Nur, 24/62.

³³⁸ et-Taberî, *a.g.e.*, c. VI, s. 143.

³³⁹ Tevbe, 9/120.

zikredilen mensuh olduğu görüşünü kabul etmemektedir. Bu noktadaki görüşünü açıklamadan önce ayetin tefsirine dair açıklamalarda bulunan Taberî, bu ayetin, Medine halkı ve Medine çevresinde bulunan bedevîlerin mümin oldukları halde Tebük seferinde peygamberle birlikte savaşa gitmeyip yerlerinde kalmaları, yolculuk ve cihatta kendi canlarını Hz. Peygamber'in canından üstün tutmalarının onlara yakışmayan bir tutum olduğunu kastettiğini belirtmektedir.³⁴⁰ Bununla birlikte ayetin nesh edildiği hakkındaki görüşlere yer veren Taberî, sahabe ve tabiundan bazı kimselerin bu ayetin neshini kabul etmeyip, bazılarının ise kabul ettiğini ifade etmektedir.³⁴¹ Taberî ise bu ayetin mensuh olduğu konusundaki yaklaşımın doğru olmadığını savunarak, ayetin Hz. Peygamber'in herkesin katılmasını istediği Tebük seferinde ona katılmayanlar hakkında nazil olduğunu ve onları kınadığını belirtmektedir. Bunun yanı sıra Taberî'ye göre, Hz. Peygamber'in, herkesin katılmasını istediği savaşlarda, müminlerin savaşa katılmamaları yasaklanmıştır. Buna mukabil, Hz. Peygamber'in, herkesin katılmasını gerekli görmediği savaşlarda, savaşa katılmak mecburi değildir. Dileyen savaştan geri kalabilir. Bugün Müslümanların, Halifesinin durumu da böyledir. Bütün Müslümanların, Halifenin yaptığı bir savaşa katılmaları gerekli değildir. Sadece Halifenin herkesin katılmasını gerekli gördüğü savaşlara katılmaları mecburidir.³⁴²

Taberî'nin neshin gerçekleşmediğini düşündüğü başka bir ayet ise "*Hurma ağaçlarının meyvelerinden ve üzümlerden hem içki, hem de güzel bir rızık edirsiniz. Elbette bunda aklını kullanan bir toplum için bir ibret vardır.*"³⁴³ ayetidir. Bu ayette zikri geçen üzüm ve hurmalardan elde edilen içecekler hakkında çeşitli yorumlar yapılmış ve bu yorumlar üzerinden de nesh meselesi ilişkilendirilmek istenmiştir. Taberî'ye göre bu ayetin neshini kabul edenler, ayette geçen üzüm ve hurmalardan elde edilen içeceğin sarhoşluk veren içecekleri kastettiğini, daha sonra sarhoşluk veren içkinin haram kılınmasıyla bu ayetin de nesh edildiğini savunmaktadırlar.³⁴⁴ Bu görüşte olanların düşüncelerini rivayetler üzerinden veren ³⁴⁵ Taberî, ayette ifade edilen

³⁴⁰ et-Taberî, *a.g.e.*, c. VII, s. 64.

³⁴¹ et-Taberî, *a.g.e.*, c. VII, s. 64, 65.

³⁴² et-Taberî, *a.g.e.*, c. VII, s. 65.

³⁴³ Nahl, 16/67.

³⁴⁴ et-Taberî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 134.

³⁴⁵ et-Taberî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 134-136.

içeceklerden maksadın sarhoşluk veren şeyler olmadığı dolayısıyla bu ayette neshin gerçekleşmediğini savunanların görüşlerine de atıfta bulunmaktadır.³⁴⁶ Bu ayetin neshini kabul etmeyenlere göre, ayette hurma ve üzümde elde edilen içecekler, sarhoşluk veren içecekler olmayıp, şerbet, şıra gibi içeceklerdir. Bundan dolayı bu ayetin sarhoşluk veren içeceklerin yasaklanmasını bildiren ayetle nesh edildiği görüşü doğru değildir. Taberî de, bu ayetin neshini kabul etmeyenlerin görüşünün doğru olduğunu ifade ederek, ayette neshin olmadığı, Hz. Peygamber'den bu hususta herhangi bir haberin aktarılmadığı ya da Kur'an'ın kendisinde bizzat bu ayetin nesh edildiğine dair herhangi bir hükmün bulunmadığını beyan etmektedir.³⁴⁷

Taberî, “Eğer ceza verecekseniz, size yapılanın misliyle cezalandırın. Eğer sabrederseniz, elbette bu, sabredenler için daha hayırlıdır.”³⁴⁸ ayetinin mensuh olduğuna dair aktarılan görüşe de katılmamaktadır. Taberî bu görüşünü açıklamadan önce ayetin tefsirine dair bazı noktalara temas etmekte ve ayetin özellikle Uhud savaşında şehit olan Müslümanların bedeninin müşrikler tarafından işkenceye maruz kalması, bunun akabinde ise Müslümanların zafer kazandıkları zaman müşriklere Müslümanlara uyguladıkları işkencenin aynısını yapacaklarına dair yemin etmesi üzerine nazil olduğuna dair bazı rivayetlere yer vermektedir.³⁴⁹ Bununla birlikte âlimlerin bu ayetin neshi konusunda ihtilafa düştüklerini belirten Taberî, bazılarının bu ayetin kendinden sonra gelen ayetle nesh edildiğini savundukları, bazılarının ise bu görüşe karşı durduklarını dile getirmektedir.³⁵⁰ Bu ayetin neshini kabul edenlerin bir kısmı, ayetin düşmanlar tarafından Müslümanlara işkence yapılarak öldürülmeleri halinde onların da düşmanlarına aynı işkenceleri yaparak öldürebileceklerine izin vermekte, bundan sonra gelen ayet ise, işkence yaparak öldürmeyi yasaklamakta ve bu ayeti nesh ettiğini ifade etmektedirler.³⁵¹ Bazıları ise ayetin, savaşı ilk olarak Müslümanların başlatmamasını, ancak kendilerine savaş açıldığı takdirde aynıyla mukabele etmelerini emrettiğini ancak “Haram aylar çıkınca müşrikleri nerede

³⁴⁶ et-Taberî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 136-138.

³⁴⁷ et-Taberî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 138.

³⁴⁸ Nahl, 16/126.

³⁴⁹ et-Taberî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 195.

³⁵⁰ et-Taberî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 195-197.

³⁵¹ et-Taberî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 195.

bulursanız öldürün”³⁵² ayetinin Müslümanların savaşı başlatmalarına izin verdiği ve bu ayetin hükmünü nesh ettiğini dile getirmektedirler. Ancak Taberî zikri geçen bu görüşlere katılmayarak bu ve bundan sonra gelen ayetlerin, herhangi bir zulme uğrayanın, kendisine haksızlık yapan kimseyi zulmettiği kadarıyla cezalandırabileceği ve intikam duygusuyla hareket ederek cezalandırmada ileri gidemeyeceğini açıklayan ayetler olduğunu belirterek, ayetin nesh edilmediğini savunmaktadır.³⁵³

Taberî'nin nesh edildiğini kabul etmediği bir diğer ayet de “*İçlerinden zulmedenler hariç, Kitap ehli ile ancak en güzel bir yolla mücadele edin ve (onlara) şöyle deyin: “Biz, bize indirilene de, size indirilene de inandık. Bizim ilâhımız ve sizin ilâhımız birdir (aynı ilâhtır). Biz sadece O’na teslim olmuş kimseleriz.”*”³⁵⁴ ayetidir. Bu ayetin neshiyle alakalı görüşlere geçmeden önce ayetle alakalı kısa açıklamalarda bulunan Taberî, ayette Müslümanlara Ehl-i Kitap’la güzel sözlerle mücadele edilmesi, onları Allah’a, ilahi delilleri ortaya koyarak davet edilmesinin tavsiye edilip, Ehl-i Kitap’tan zulmedenlere ise bu şekilde davranılmamasının emredildiğini söylemektedir.³⁵⁵ Taberî yaptığı bu tefsirden sonra ayetin “*Kendilerine kitap verilenlerden Allah’a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah’ın ve Resûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslâm’ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın.*”³⁵⁶ ayetiyle nesh edildiğini iddia edenlerin bu konuda aktardıkları rivayetlere yer vermektedir.³⁵⁷ Ancak Taberî bu görüşe karşı çıkararak, ayette kastedilenin cizyelerini veren ve Müslümanlara boyun eğen Ehl-i Kitap’ın kastedildiği, Müslümanlara cizye vermeyi kabul etmeyen ve onlara karşı savaşanların bu ayette söz konusu edilmediğini, dolayısıyla ayetin neshini gerektirecek herhangi bir durumun olmadığını belirterek, ayetin nesh edildiği fikrini kabul etmemektedir.³⁵⁸

³⁵² Tevbe, 9/5.

³⁵³ et-Taberî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 197.

³⁵⁴ Ankebut, 29/46.

³⁵⁵ et-Taberî, *a.g.e.*, c. XI, s. 1.

³⁵⁶ Tevbe, 9/29.

³⁵⁷ et-Taberî, *a.g.e.*, c. XI, s. 2.

³⁵⁸ et-Taberî, *a.g.e.*, c. XI, s. 2.

Taberî, *“Bundan sonra, güzellikleri hoşuna gitse bile başka kadınlarla evlenmek, eşlerini boşayıp başka eşler almak sana helâl değildir. Ancak sahip olduğun cariyeler başka. Şüphesiz Allah, her şeyi gözetleyendir.”*³⁵⁹ ayeti hakkında öne sürülen nesh edildiği görüşüne karşı çıkmaktadır. Taberî bu görüşünü açıklamadan önce müfessirlerin bu ayet hakkındaki yorumlarına yer vermektedir. Bir yoruma göre ayet, Hz. Peygamber’in serbest bıraktığı, Allah’ı, Resulünü, ve ahireti seçen kadınların tekrar Hz. Peygamber’le evlenmesinin helal olmadığını ifade etmektedir.³⁶⁰ Başka bir yoruma göre de, *“Ey Peygamber! Biz sana mehirlerini verdiğin eşlerini, Allah’ın sana ganimet olarak verdiklerinden elinin altında bulunan kadınları; seninle beraber hicret eden, amcanın kızlarını, halalarının kızlarını, dayının kızlarını ve teyzelerinin kızlarını sana helâl kıldık. Ayrıca, diğer mü’minlere değil de, sana has olmak üzere, mehirsiz olarak kendini Peygamber’e bağışlayan, Peygamber’in de kendisini nikâhlamak istediği herhangi bir mü’min kadını da (sana helâl kıldık.) Mü’minlere eşleri ve sahip oldukları cariyeleeri hakkında farz kıldığımız şeyleri elbette bilmekteyiz. Bütün bunlar, sana herhangi bir zorluk olmaması içindir. Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.”*³⁶¹ ayetinde zikredilen hanımların dışında başka hanımlarla Hz. Peygamber’in evlenmesi yasaklanmıştır.³⁶² Taberî bu görüşlerden ikincisini tercih ederek, bu ayetin kendinden önceki ayetlerle nesh edildiğine dair aktarılan rivayetlerin doğru olmadığını, ayetler arasında birbirini nesh eden herhangi bir delilin bulunmadığı ve nesh edilenin önce nesh edenin ise sonra nazil olduğuna dair herhangi bir bilgi olmadığını söylemekte ve ayetlerin aslında birbirleriyle uyum içinde bulunduğunu dolayısıyla neshi iddia etmenin doğru bir yaklaşım olmayacağını dile getirmektedir.³⁶³

Taberî’nin neshin gerçekleşmediğini düşündüğü başka bir ayet ise *“Kim zulme uğradıktan sonra hakkını alırsa, artık onlara yapılacak bir şey yoktur.”*³⁶⁴ ayetidir. Taberî bu ayetin neshiyle alakalı görüşleri zikretmeden önce, ayetin ifade ettiği kimseler hakkında müfessirler arasında ortaya çıkan görüş farklılıklarına işaret etmektedir. Bazı

³⁵⁹ Ahzap, 33/52.

³⁶⁰ et-Taberî, *a.g.e.*, c. XII, s. 28.

³⁶¹ Ahzap, 33/50.

³⁶² et-Taberî, *a.g.e.*, c. XII, s. 29.

³⁶³ et-Taberî, *a.g.e.*, c. XII, s. 30.

³⁶⁴ Şura, 42/41.

müfessirlere göre bu ayette kastedilen kimseler, ister kafir ister Müslüman olsun kendisine kötülük yapıldıktan sonra hakkını alan herkeştir.³⁶⁵ Bunun yanında ayette kastedilen kimselerin müşrikler olduğu daha sonra bu ayetin “*İyilikle kötülük bir olmaz. Sen (kötülüğü) en güzel bir şekilde önle. O zaman seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, sanki candan bir dost olur.*”³⁶⁶ ayetiyle nesh edildiğini söyleyenler de bulunmaktadır.³⁶⁷ Taberî, ayetin nesh edildiği fikrine karşı çıkmaktadır. Ona göre ayette kastedilen, kendine zulüm edildikten sonra hakkını alan herkeştir. Bundan dolayı Taberî ayetin muhkem ve mensuh olmadığı görüşünü tercihe şayan görmektedir.³⁶⁸

Taberî, “(Savaşta) inkâr edenlerle karşılaştığınız zaman boyunlarınızı vurun. Nihayet onları çökertip etkisiz hâle getirdiğinizde bağı sıkı bağlayın (sağ kalanlarını esir alın). Artık bundan sonra (esirleri) ya karşılıksız ya da fidye karşılığı salıverin. Savaş sona erinceye kadar hüküm budur. Eğer Allah dileseydi, onlardan oç alırdı. Fakat sizi birbirinizle denemek için böyle yapıyor. Allah yolunda öldürülenlere gelince, Allah onların amellerini asla boşa çıkarmayacaktır.”³⁶⁹ ayeti hakkındaki nesh görüşüne katılmamaktadır. Neshe dair görüşlerini zikretmeden önce bu ayetle alakalı bazı tartışmalara yer veren Taberî, bazı müfessirlerin bu ayetin “*Müşrikleri nerde bulursanız öldürün*”³⁷⁰ ayetiyle nesh edildiği fikrini benimsedikleri³⁷¹, bazılarının ise bu ayetin mensuh olmadığı yönünde görüş belirttiklerini dile getirmektedir.³⁷² Taberî ise bu ayetin nesh edilmediği fikrini isabetli bularak, bu ayetin neden mensuh olmadığına dair bazı açıklamalarda bulunmaktadır. Ona göre, ayette Hz. Peygamber’e düşmanın ordusundan asker esir alabileceği ve bu esirleri dilerse öldürebileceği dilerse karşılık veya fidye olarak serbest bırakacağını beyan etmektedir. Zira Hz. Peygamber, Bedir savaşından sonra bazı düşman askerlerini esir almış, Ukbe b. Ebi Muayt ve Kureyza oğullarından esir alınan bazı kimseleri öldürmüştür. Hanif oğullarının heyetinden olan ve

³⁶⁵ et-Taberî, *a.g.e.*, c. XIII, s. 39.

³⁶⁶ Fussilet, 41/34.

³⁶⁷ et-Taberî, *a.g.e.*, c. XIII, s. 39.

³⁶⁸ et-Taberî, *a.g.e.*, c. XIII, s. 40.

³⁶⁹ Muhammed, 47/4.

³⁷⁰ Tevbe, 9/5.

³⁷¹ et-Taberî, *a.g.e.*, c. XIII, s. 40.

³⁷² et-Taberî, *a.g.e.*, c. XIII, s. 41.

Müslümanlara esir düşen Sümame b. Usal gibi bazılarını da fidye almadan serbest bırakmış, diğer bir kısım esirleri ise fidye olarak serbest bırakmıştır. Bu âyette üç şıktan sadece ikisi zikredilmiş ancak öldürülme zikredilmemiştir. Zira müşrik esirlerin öldürülebilecekleri başka ayetlerde beyan edilmiştir.³⁷³

Taberî'nin nesh edilmediğini zikrettiği bir başka ayet ise “*Allah, sizi, din konusunda sizinle savaşmamış, sizi yurtlarınızdan da çıkarmamış kimselere iyilik etmekten, onlara âdil davranmaktan men etmez. Şüphesiz Allah, âdil davrananları sever.*”³⁷⁴ ayetidir. Taberî bu ayetin nesh edilmediğine dair görüşünü izhar etmeden önce müfessirlerin yorumlarına yer vermektedir. Müfessirlerin bir kısmı kendilerine iyilik yapılmasına ve adaletli davranılmasına izin verilenlerin Mekke’den hicret etmeyen müminler olduğunu belirtirken, bazı müfessirlerin ise burada zikredilen kimselerin, Mekke müşrikleri dışındaki insanların olduğunu ifade etmektedirler.³⁷⁵ Bu ayetin nesh edildiğini savunan müfessirlere göre ise, ayette Mekkeli müşriklerden Müslümanlara karşı savaşmayan kimselerin kastedildiği ancak daha sonra gelen “*Müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün*”³⁷⁶ ayetiyle bu ayetin hükmünün ortadan kaldırıldığı zikredilmektedir.³⁷⁷ Taberî ise bu yoruma karşı çıkararak ayetin nesh edilmediğini ifade etmektedir. Zira ona göre burada zikredilen insanlardan maksad herhangi bir dinden olan insanlar olabileceği ve ayetin herhangi bir insanı özellikle kastetmediğidir. Bundan dolayı bu ayetin nesh edildiğini söylemenin de bir manası bulunmamaktadır. Çünkü mümin bir insanın, kendisine karşı savaşmayan ve kendisine karşı savaşanlara da yardım etmeyen bir kâfire, ister akrabası ister yabancı olsun, iyilikte bulunması ne haramdır ne de yasak kılınmıştır.³⁷⁸

Taberî, “*O hâlde, gücünüz yettiği kadar Allah’a karşı gelmekten sakının. Dinleyin, itaat edin, kendi iyiliğiniz için harcayın. Kim nefsinin cimriliğinden*

³⁷³ et-Taberî, *a.g.e.*, c. XIII, s. 42.

³⁷⁴ Mümtetine, 60/8.

³⁷⁵ et-Taberî, *a.g.e.*, c. XIV, s. 65,66.

³⁷⁶ Tevbe, 9/5.

³⁷⁷ et-Taberî, *a.g.e.*, c. XIV, s. 66.

³⁷⁸ et-Taberî, *a.g.e.*, c. XIV, s. 66.

*korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.*³⁷⁹ ayetinin nesh edildiği fikrini reddetmektedir. Bu ayetin bazı müfessirlerin görüşüne göre “*Ey iman edenler! Allah'tan, O'na yaraşır şekilde korkun*”³⁸⁰ ayetiyle nesh edildiğini zikrederken, Taberî bu görüşe katılmamaktadır. Zira ona göre ayetin söz konusu ayetle neshine dair açık bir delil ya da işaret yoktur. Bu hususta Hz. Peygamber'den nakledilen sahih bir bilgi de olmadığına göre, ayetin nesh edildiğini söylemek mümkün değildir.³⁸¹

Taberî'nin nesh edilmediğini zikrettiği bir başka ayet de “*Şüphesiz cehennem, bir gözetleme yeridir; azgınlık için, içinde çağlar boyu kalacakları bir dönüş yeridir.*”³⁸² ayetidir. Taberî bu ayetle alakalı nesh meselesi üzerinden görüşüne yer vermeden önce ayetle alakalı bazı yorumlara atıfta bulunmaktadır.³⁸³ Bu ayetin neshine dair Mukatil b. Hayyan'dan aktarılan bir rivayete göre, söz konusu ayet, “*Artık tadınız, şimdi size azaptan başkasını artırmayacağız.*”³⁸⁴ ayetiyle nesh edilmiştir. Taberî ise nesh edildiği söylenen söz konusu ayetin geleceğe ait bir haberi bildirdiğini, haberlerin ise nesh edilmelerinin mümkün olmadığını bu sebeple bu görüşe itibar edilemeyeceğini söyleyerek, ayetin nesh edilmesi fikrine karşı çıkmaktadır.

Buraya kadar Taberî'nin nesh konusunda kendi tavrını belli ettiği ayetleri ve bu ayetlerin neshiyle alakalı hususlara dair yaklaşımları incelenmeye çalışıldı. Görünen ve verilen örneklerden anlaşılan o ki, Taberî mensuh oluşunda ihtilaf bulunan pek çok ayet hakkında nesh edilmedikleri görüşünü benimsemektedir. Taberî'nin özellikle seyf ayetinin barışla alakalı birçok ayeti nesh ettiği görüşünü açıkça kabul etmediği görülmektedir. Bununla birlikte Taberî'nin mensuh kabule ettiği ayet sayısı, nesh kitaplarında zikredilen sayıya göre daha azdır. Bu durumda Taberî'nin mensuh ayet sayısını azaltmaya çalıştığını söylemek mümkün görünmektedir.

³⁷⁹ Teğabun, 64/16.

³⁸⁰ Al-i İmran, 3/102.

³⁸¹ et-Taberî, *a.g.e.*, c. XIV, s. 137.

³⁸² Nebe, 78/23.

³⁸³ et-Taberî, *a.g.e.*, c. XV, s. 9-12.

³⁸⁴ Nebe, 78/30.

Bundan sonraki kısımda Taberî'nin çağdaşı olan Mâturîdî'nin hangi ayetlerin neshini kabul etmeyip ve bu ayetler hakkındaki yorumları üzerinden ortaya koymaya çalıştığı gerekçeler izah edilmeye gayret edilecektir.

3.2.Mâturîdî'nin Neshi Kabul Etmediği Yerler ve Gerekçeleri

Bundan önceki Mâturîdî'yle alakalı kısımda Mâturîdî'nin neshi kabul ettiği ayetler üzerinde durulmuş ve hangi ayetlerin neshini nasıl kabul ettiği, bu noktadaki düşüncelerinin ne olduğuna dair kendi yorumlarına yer verilmişti. Bu kısımda ise Mâturîdî'nin hangi ayetlerin neshini kabul etmeyip buna dair gerekçelerinin neler olduğu hususu üzerinde durulacak ve Mâturîdî'nin nesh konusundaki yaklaşımlarına dair bir çerçeve oluşturulmaya gayret edilecektir.

Mâturîdî' *“İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin.”*³⁸⁵ ayetinin nesh edildiği fikrine katılmamaktadır. Mâturîdî bu ayetin tefsirine geçmeden ayetin nesh edilip edilmediği noktasındaki tartışmalara yer vermektedir. Mâturîdî'ye göre bazı müfessirler bu ayette hem müşriklerin hem de Ehl-i Kitab'ın kastedildiğini ancak daha sonra nazil olan *“Kendilerine kitap verilenlerin yiyecekleri size helâl, sizin yiyecekleriniz de onlara helâldir. Mü'min kadınlardan iffetli olanlarla, daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da, mehirlerini vermeniz kaydıyla; evlenmek, zina etmemek ve gizli dost tutmamak üzere size helâldir.”*³⁸⁶ ayetiyle bu ayet nesh edilmiştir.³⁸⁷ Ancak Mâturîdî bu yorumun doğru olmadığını düşünmektedir. Ayette kastedilenin sadece müşrikler olduğunu, nitekim Allah'ın *“Ne Kitab ehlinden inkâr edenler ve ne de Allah'a ortak koşanlar, Rabbinizden size bir iyilik gelmesini isterler.”*³⁸⁸ ayetinde müşriklerle kendilerine kitap verilenleri ayırdığını belirterek, ayette gerçekleştiği öne sürülen neshi kabul etmemektedir.³⁸⁹

Mâturîdî *“Göklerdeki her şey, yerdeki her şey Allah'ındır. İçinizdekini açığa vursanız da, gizleseniz de Allah sizi, onunla sorguya çeker de dilediğini bağışlar,*

³⁸⁵ Bakara, 2/221.

³⁸⁶ Maide, 5/5.

³⁸⁷ el-Mâturîdî, a.g.e, c. II, s. 29.

³⁸⁸ Bakara, 2/105.

³⁸⁹ el-Mâturîdî, a.g.e, c. II, s. 36.

dilediğine azap eder. Allah'ın gücü her şeye hakkıyla yeter."³⁹⁰ ayetinin de neshine dair aktarılan görüşü kabul etmemektedir. Bazı tevil ehlinin bu ayetin son kısmının ilk kısmını nesh ettiğine dair delil getirmesini Mâturîdî anlamsız bulmaktadır. Çünkü ona göre ayet haber ve vaîd içermektedir. Vad ve vaîd konularında nesh söz konusu değildir. Eğer haberde neshin olduğu söylenirse bu bedâ olur. Böyle bir düşünceye sahip olan bir kimse de cahil kimselerden birisidir.³⁹¹

Mâturîdî'nin neshini kabul etmediği başka bir ayet ise, *"Ey iman edenler! Allah'tan, O'na yaraşır şekilde korkun ve ancak Müslümanlar olarak can verin."*³⁹² ayetidir. Mâturîdî ayetin nesh edildiğini kabul eden görüşü zikretmeden önce, İbn Mesud'tan bu ayetle alakalı aktarılan rivayetle ayeti yorumlamaya gayret etmektedir. İbn Mesud *"Allah'tan O'na yaraşır bir şekilde korkmak"* ifadesinin, kendisine itaat edilip isyan edilmemesi, kendisine verdiği nimetlerden dolayı şükredip nankörlük edilmemesi anlamına geldiğini ifade etmektedir.³⁹³ Mâturîdî de bu rivayeti ayetin tefsirine uygun bulmakta ve bu ayetin nesh edildiği görüşüne katılmamaktadır. Mâturîdî'ye göre bu ayetin nesh edildiğini savunanlar, söz konusu ayetin *"O hâlde, gücünüz yettiği kadar Allah'a karşı gelmekten sakının."*³⁹⁴ ayetiyle nesh edildiğini ifade etmektedirler. Ancak Mâturîdî burada zikredilen neshi kabul etmeyip, Allah'ın kullarına önce güç yetiremeyeceği bir şeyi emredip daha sonra güç yetirebilecekleri bir şeyi emrederek önceki hükmünü nesh etmesini düşünmenin pek mümkün olamayacağını beyan etmektedir.³⁹⁵ Buradan hareketle Mâturîdî ayetin daha da anlaşılmasına dair Hz. Peygamber'den nakledilen bir rivayet de aktarmaktadır. Hz. Peygamber *"Allah'ın kulu üzerinde, kulun da Allah'ın üzerinde hakkı vardır. Allah'ın kulu üzerindeki hakkı, Allah'a ibadet etmesi, O'na kendisinden başka hiçbir şeyi ortak koşmamasıdır. Kulun*

³⁹⁰ Bakara, 2/284.

³⁹¹ el-Mâturîdî, *a.g.e.*, c. II, s. 223.

³⁹² Al-i İmran, 3/102.

³⁹³ el-Mâturîdî, *a.g.e.*, c. II, s. 376.

³⁹⁴ Teğabun, 64/16.

³⁹⁵ el-Mâturîdî, *a.g.e.*, c. II, s. 376.

Allah üzerindeki hakkı ise, Allah'a kulluk edip O'na hiçbir kimseyi şirk koşmadığı vakit Allah'ın onu cennetine koymasındır."³⁹⁶

Mâturîdî “(Mirastan payı olmayan) yakınlar, yetimler ve yoksullar miras taksiminde hazır bulunursa bundan, onları da rızıklandırın ve onlara güzel söz söyleyin.”³⁹⁷ ayeti hakkında ileri sürülen nesh iddialarına katılmamaktadır. Bu ayetin tefsirine dair bazı yorumlarda bulunduktan sonra ayetin neshiyle alakalı görüşlere yer veren Mâturîdî, bazı müfessirlerin bu ayetin nesh edildiğini, bazılarının ise nesh edilmediği düşüncesini benimsediğini belirtmektedir. Bu ayetin neshini kabul edenler, miras ayetiyle³⁹⁸ bu ayetin nesh edildiğini ifade etmektedirler.³⁹⁹ Ancak Mâturîdî bu görüşe karşı çıkararak ayetin neden nesh edilemediğine dair bazı açıklamalar yapmaktadır. Çünkü ona göre ayetin muhtevasında yer alan iyilikte ve ihsanda bulunma gibi fiiller nesh kapsamında değerlendirilmemektedir. Bu sebeple Mâturîdî'nin ayetin nesh edildiği fikrine karşı çıktığı görülmektedir.⁴⁰⁰

Mâturîdî'nin nesh edildiğini düşünmediği bir başka ayet ise, “Yine de sen onları affet ve aldırış etme.”⁴⁰¹ ayetidir. Bu ayetin nesh edildiği fikrine katılmayan Mâturîdî, bu ayetin “Müşrikleri nerede bulursanız öldürün!”⁴⁰² ayetiyle nesh edilmesine sıcak bakmamaktadır. Çünkü ona göre nesh edildiği söylenen ayet, Hz. Peygamber'e savaş emri gelinceye kadar düşmanlarına karşı aldırış etmemesini tavsiye etmektedir. Bundan dolayı Mâturîdî, ayetin nesh edildiği fikrini pek benimsemediği müşahede edilmektedir.⁴⁰³

Mâturîdî “Onlar, yalanı çok dinleyen, haramı çok yiyenlerdir. Eğer sana gelirlerse, ister aralarında hüküm ver, ister onlardan yüz çevir. Onlardan yüz çevirecek olursan, sana asla hiçbir zarar veremezler. Eğer hükmedecek olursan, aralarında

³⁹⁶ el-Buhârî, *Sahihu'l-Buhârî*, “Kitabu't-Tevhîd” 1/7373; Müslim, *Sahihu'l-Müslim*, “Kitabu'l-Îmân” 10/30.

³⁹⁷ Nisa, 4/8.

³⁹⁸ Nisa, 4/11.

³⁹⁹ el-Mâturîdî, *a.g.e*, c. III, s. 35.

⁴⁰⁰ el-Mâturîdî, *a.g.e*, c. III, s. 36.

⁴⁰¹ Maide, 5/14.

⁴⁰² Tevbe, 9/5.

⁴⁰³ el-Mâturîdî, *a.g.e*, c. IV, s. 182.

adaletle hükmet. Çünkü Allah, âdil davrananları sever."⁴⁰⁴ ayetinin nesh edildiği düşüncesini kabul etmemektedir. Mâturîdî'ye göre bu ayetin neshini savunanlar, ayetin "*Aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet ve onların arzularına uyma...*"⁴⁰⁵ ayetiyle nesh edildiğini ifade etmektedirler. Ancak Mâturîdî bu görüşe katılmamaktadır. Çünkü kendisi nasih ve mensuh olduğu söylenen ayetlerin aralarını cem etmenin mümkün olduğunu belirtmektedir.⁴⁰⁶ Ayrıca nesh edildiği iddia edilen ayet, İslam ülkesine giren ve emân isteyen düşman ehli hakkında olduğu ve halifenin bu kimselerden yüz çevirme ya da aralarında hükmetmek konusunda muhayyer bırakıldığı hususlarını ihtiva etmektedir.⁴⁰⁷ Nasih olduğu söylenen ayet ise, İslam ülkesinde yaşayıp, İslam'ın hükmüne razı olmuş zimmet ehli kimseler hakkındadır. Dolayısıyla Mâturîdî'ye göre, zikri geçen ayetler arasında nesh ilişkisinden bahsetmek pek mümkün değildir.⁴⁰⁸

Mâturîdî'nin nesh edildiği konusunda farklı düşündüğü bir başka ayet ise, "*De ki: Bana vahyolunanda, leş veya akıtılmış kan yahut domuz eti -ki pisliğin kendisidir- ya da günah işlenerek Allah'tan başkası adına kesilmiş bir hayvandan başka, yiyecek kimseye haram kılınmış bir şey bulamıyorum.*"⁴⁰⁹ ayetidir. Mâturîdî, bu ayetin Hz. Peygamber'den azı dişli her hayvanın ve pençeli her kuşun etinin yenmesini yasakladığına dair aktarılan bir hadis ile nesh edildiğini düşünenlerin olduğunu belirtmekte ancak bu görüşü benimsememektedir. Ona göre sadece ayette zikredilen leş, akıtılan kan ve domuz eti haram kapsamındadır. Bununla birlikte Mâturîdî Hz. Peygamber'den aktarılan söz konusu hadisin ise, ahad yolla gelen bir haber olduğunu zikretmektedir. Ona göre ahad bir haberle Kitap'ın nesh edilmesi mümkün değildir.⁴¹⁰ Buna ilaveten Mâturîdî, zikri geçen hadiste yasaklanan şeylerin, mekruh olduklarının ifade edildiği, mutlak manada haram kılınmasının söz konusu olmayıp ancak yenilemez

⁴⁰⁴ Maide, 5/42.

⁴⁰⁵ Maide, 5/49.

⁴⁰⁶ el-Mâturîdî, *a.g.e.*, c. IV, s. 233.

⁴⁰⁷ el-Mâturîdî, *a.g.e.*, c. IV, s. 234.

⁴⁰⁸ el-Mâturîdî, *a.g.e.*, c. IV, s. 234.

⁴⁰⁹ Enam, 6/145.

⁴¹⁰ el-Mâturîdî, *a.g.e.*, c. V, s. 240.

olduğunun söyleneceğini ifade ederek, ayetin ahad haberle neshine bu ayette karşı çıktığını ifade etmektedir.⁴¹¹

Mâturîdî'nin nesh edildiğini düşünmediği başka bir ayet ise “(Resûlüm!) *Sen af yolunu tut, iyiliği emret ve cahillerden yüz çevir.*”⁴¹² ayetidir. Mâturîdî bu ayetin neshiyle alakalı kendi görüşlerine yer vermeden önce, ayetle alakalı bazı yorumlarda bulunmaktadır.⁴¹³ Yaptığı yorumların ardından ayetin neshiyle alakalı görüşlere atıfta bulunan Mâturîdî, ayette geçen “*af*” ifadesinin bazı müfessirler tarafından sadaka olarak algılanıp, zekât ayetiyle nesh edildiğini zikretmektedir. Ancak Mâturîdî'nin bu görüşe bir itirazı vardır. Ona göre, ayette sadaka ile ilgili hiçbir durumdan bahsedilmemektedir. Bu ayet emr-i bi'l-maruf, nehy-i ani'l-münker hususunu işlemekte, zülüm yerine af yolunun tercih edilmesinin daha uygun olacağı belirtilmektedir. Bu sebeple Mâturîdî 'ye göre ayetin nesh edilmesi gibi bir yaklaşım doğru değildir.⁴¹⁴

Mâturîdî'nin nesh edildiğini düşünmediği bir başka ayet ise, “*Eğer onlar barışa yanaşırlarsa sen de ona yaş ve Allah'a tevekkül et, çünkü O işitendir, bilendir.*”⁴¹⁵ ayetidir. Bu ayetin nesh edilmediği hususunda görüşünü zikretmeden önce ayetle ilgili birtakım açıklamalarda⁴¹⁶ bulunan Mâturîdî, Hasan Basrî'den bu ayetin “... *Allah ve Resûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hak dini kendine din edinmeyen kimselerle, küçülerek elleriyle cizye verinceye kadar savaşın.*”⁴¹⁷ ayetiyle nesh edildiğine dair bir rivayet aktarmaktadır. Bunun yanında bazı müfessirlerin bu ayetin “*Müşrikleri nerede bulursanız öldürün*”⁴¹⁸ ayetiyle nesh edildiğine dair kanaatleri de Mâturîdî tarafından dile getirilmektedir. Ancak Mâturîdî bu ayetin nesh edildiği fikrini benimsemeyerek, ayetin içerdiği manaya yönelik bazı yorumlarda bulunmaktadır. Ona göre ayet, Halife'nin Müslümanlar adına düşmanlarla barış yapmayı uygun görürse bunu yapabileceği ancak düşmanlar barış isterse ve Müslümanlar da kuvvet bakımından

⁴¹¹ el-Mâturîdî, *a.g.e.*, c. V, s. 241.

⁴¹² Araf, 7/199.

⁴¹³ el-Mâturîdî, *a.g.e.*, c. VI, s. 145,146.

⁴¹⁴ el-Mâturîdî, *a.g.e.*, c. VI, s. 146.

⁴¹⁵ Enfal, 8/61.

⁴¹⁶ el-Mâturîdî, *a.g.e.*, c. VI, s. 255-257.

⁴¹⁷ Tevbe, 9/29.

⁴¹⁸ Tevbe, 9/5.

üstün ise, halifenin o zaman barış antlaşması yapamayacağını ifade etmektedir. Bununla birlikte Mâturîdî bu ayetin nesh edildiğine dair kendisine herhangi bir bilginin ulaşmadığını söyleyerek, ayetin neshi konusundaki tavrını da ortaya koymuş olmaktadır.⁴¹⁹

Mâturîdî'nin nesh edildiğine karşı çıktığı bir başka ayet ise, “*Onlar için ister bağışlanma dile, ister dileme (fark etmez.) Onlar için yetmiş kez bağışlanma dilesen de, Allah onları asla affetmeyecektir. Bu, onların Allah ve Resûlünü inkâr etmiş olmaları sebebiyledir. Allah, fasık topluluğu doğru yola iletmez.*”⁴²⁰ ayetidir. Bu ayetle alakalı nesh görüşüne yer vermeden önce ayetin sebab-i nüzulüne dair bir rivayet akrotan Mâturîdî, Hz. Peygamber'in Abdullah b. Übeyy'in cenaze namazını kıldırmasını istediğı, bunun üzerine Hz. Ömer'in zikri geçen ayeti okuduğı, Hz. Peygamber'in de kendisinin bu noktada muhayyer bırakıldığını ifade ettiğı, daha sonra “*Onlara bağışlama dilesen de, dilemesen de onlar için birdir. Allah, onları asla bağışlamayacaktır. Çünkü Allah, fasıklar topluluğunu doğru yola iletmez.*”⁴²¹ ayetiyle söz konusu ayetin nesh edildiğini aktarmaktadır.⁴²² Ancak Mâturîdî böyle bir durumun yaşanması ihtimalini uzak bulmaktadır. Çünkü ayetten Hz. Peygamber'in bu hususta muhayyer bırakılması gibi bir sonucun çıkarılamayacağı ve nesh ihtimalinin olmayacağını belirtmektedir. Bununla birlikte Mâturîdî'ye göre, va'd ve va'id konuları nesh kapsamında değerlendirilmemektedir. Bu prensip dikkate alınırsa ayetin nesh edildiğini söylemek doğru bir yaklaşım değildir.⁴²³

Mâturîdî “*Ben sizin üzerinize vekil değilim.*”⁴²⁴ ayetinin nesh edildiğine dair aktarılan bilgilere katılmamaktadır. Mâturîdî'ye göre bazı müfessirler bu ayetin kıtal ayetiyle⁴²⁵ nesh edildiğini söylemektedirler. Ancak Mâturîdî bu ayette nesh olduğu görüşe karşı çıkarak, ayette Hz. Peygamber'in görevine atıfta bulunulduğu, Hz.

⁴¹⁹ el-Mâturîdî, *a.g.e.*, c. VI, s. 257.

⁴²⁰ Tevbe, 9/80.

⁴²¹ Münafikun, 63/6.

⁴²² el-Mâturîdî, *a.g.e.*, c. VI, s. 420, 421.

⁴²³ el-Mâturîdî, *a.g.e.*, c. VI, s. 421.

⁴²⁴ Yunus, 10/108.

⁴²⁵ Tevbe, 9/29.

Peygamber'in inananları zorla hidayete erdirmek gibi bir görevinin olmadığı ve onun görevinin yalnızca tebliğ olduğu hususunun vurgulandığını ifade etmektedir.⁴²⁶

Mâturîdî'nin nesh edilmediğini düşündüğü bir başka ayet ise, “*Andolsun senden önce de peygamberler gönderdik ve onlara da eşler ve çocuklar verdik. Allah'ın izni olmadan hiçbir peygamber için mucize getirme imkânı yoktur. Her müddetin (yazıldığı) bir kitap vardır.*”⁴²⁷ ayetidir. Bu ayetin son kısmı olan “*Her müddetin (yazıldığı) bir kitap vardır.*” kısmının nesh edildiğine dair bazı müfessirlerin görüşleri aktarılmaktadır. Onlara göre ayetin son kısmı, Hz. Peygamber'den önce diğer peygamberlere nazil olan kitaplara işaret etmekte ve Hz. Peygamber'in gelmesiyle birlikte ilahi kitapların hem kendilerinin hem de içinde ihtiva ettikleri hükümlerinin nesh edildiğine delalet etmektedir.⁴²⁸ Ancak Mâturîdî zikredilen bu görüşe pek katılmamaktadır. Çünkü ona göre ayette işaret edilen “*ecel*” ifadesi Allah'ın tayin ettiği bir oluşuma ya da bir değişime işaret etmektedir. Bu ayetin şeriatler arasındaki neshin gerçekleşmesine işaret ettiğini iddia edenlerin söyledikleri, ayetin anlamıyla paralellik arz etmemektedir. Dolayısıyla ayetin Hz. Peygamber'in gelmesiyle önceki peygamberlerin şeriatlerini nesh ettiğine delalet ettiği görüşü Mâturîdî tarafından kabul edilmemektedir.⁴²⁹

Mâturîdî'nin nesh edildiğine karşı çıktığı bir başka ayet ise, “*Sana emrolunanı açıkça söyle ve ortak koşanlardan yüz çevir!*”⁴³⁰ ayetidir. Bu ayetin son kısmının nesh edildiğini savunanlar, ayetin seyf ayetiyle⁴³¹ nesh edildiğini dile getirmektedirler. Ancak Mâturîdî bu görüşü benimsemeyerek, ayette nesh ihtimalinin olmadığını söylemektedir. Zira ona göre Allah Hz. Peygamber'e savaşı ve insanları tevhide çağırmasını herhangi bir vakitte isteyebilir. Bununla birlikte Allah müşriklerin iman etmeyeceğini ve Hz. Peygamber'in de bundan dolayı üzüntü duyacağını bildiği için, Hz. Peygamber'e

⁴²⁶ el-Mâturîdî, *a.g.e.*, c. VII, s. 122, 123.

⁴²⁷ Rad, 13/38.

⁴²⁸ el-Mâturîdî, *a.g.e.*, c. VII, s. 444.

⁴²⁹ el-Mâturîdî, *a.g.e.*, c. VII, s. 445.

⁴³⁰ Hicr, 15/94.

⁴³¹ Tevbe, 9/5.

müşriklerden yüz çevirip onlarla meşgul olmaması, onları Allah'a iman etmeye davet etmemesini emrederek onlardan uzak durmasını istemektedir.⁴³²

Mâturîdî “*Onları esirgeyerek alçakgönüllülükle üzerlerine kanat ger ve: «Rabbim! Küçüklüğümde onlar beni nasıl yetiştirmişlerse, şimdi de sen onlara (öyle) rahmet et!» diyerek dua et.*”⁴³³ ayetinin nesh edildiği fikrine karşı çıkmaktadır. Bu ayetin nesh edildiğini savunanlara göre ayet, “*(Kâfir olarak ölüp) cehennem ehli oldukları onlara açıkça belli olduktan sonra, akraba dahi olsalar, (Allah'a) ortak koşanlar için af dilemek ne peygambere yaraşır ne de inananlara.*”⁴³⁴ ayetiyle nesh edilmiştir. Fakat bu görüş Mâturîdî' ye göre, kabul edilebilir bir görüş değildir.⁴³⁵ Çünkü ayet hem Müslümanları hem de kafirleri kapsamına alabilmektedir. Mâturîdî' ye göre ayette geçen rahmet, kafir ebeveynler için hidayet Müslüman ebeveynler için ise bağışlanma ve rahmet anlamında zikredilmektedir. Nitekim Hz. Nuh'un kavmi ve Hz. İbrahim'in de babası için mağfiret dilemesi bu kabildendir.⁴³⁶

Mâturîdî'nin nesh edildiğini düşünmediği bir başka ayet ise “*Eğer seninle münakaşa ve mücadeleye girişirlerse: «Allah yaptığınızı çok iyi bilmektedir» de.*”⁴³⁷ ayetidir. Bu ayetin neshine dair görüşlerine geçmeden önce ayetin tefsirine yönelik kısa açıklamalarda⁴³⁸ bulunan Mâturîdî, ayetin neshini savunanların görüşlerine de yer vermektedir. Nesh olduğunu iddia edenlere göre söz konusu ayet, seyf ayetiyle⁴³⁹ nesh edilmiştir. Zira mensuh olduğu söylenen ayet, neshi iddia edenlere göre, Hz. Peygamber'i savaştan sakındırma, kâfirleri buldukları durum üzere bırakma ve Allah'ın onlar hakkında kıyamet günü vereceği hükme teslim olma anlamını taşımaktadır. Ancak Mâturîdî bu yaklaşıma pek sıcak bakmamaktadır. Çünkü daha önce

⁴³² el-Mâturîdî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 65.

⁴³³ İsra, 17/24.

⁴³⁴ Tevbe, 9/113.

⁴³⁵ el-Mâturîdî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 257.

⁴³⁶ el-Mâturîdî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 258.

⁴³⁷ Hac, 22/68.

⁴³⁸ el-Mâturîdî, *a.g.e.*, c. IX, s. 406.

⁴³⁹ Tevbe, 9/5.

geçtiği üzere⁴⁴⁰ ayette kâfirlerin iman etmeyeceğinin Allah tarafından bilindiği için Hz. Peygamber'e kafirlerle münakaşa edilmemesi tavsiye edilmektedir.⁴⁴¹

Mâturîdî'nin nesh edildiğine karşı çıktığı başka bir ayet ise *"Zina eden erkek, zina eden veya müşrik olan bir kadından başkası ile evlenmez; zina eden kadınla da ancak zina eden veya müşrik olan erkek evlenir. Bu, müminlere haram kılınmıştır."*⁴⁴² ayetidir. Mâturîdî bu ayetin neshine dair görüşlerini zikretmeden önce ayetin tefsiriyle alakalı bazı açıklamalarda bulunmaktadır.⁴⁴³ Daha sonra ayetin nesh edildiğine dair Said b. Müseyyeb'ten aktarılan bir rivayete yer veren Mâturîdî, söz konusu ayetin *"Aranızdaki bekârları, kölelerinizden ve cariyelerinizden elverişli olanları evlendirin. Eğer bunlar fakir iseler, Allah kendi lütfu ile onları zenginleştirir. Allah, (lütfu) geniş olan ve (her şeyi) bilendir."*⁴⁴⁴ ayetiyle nesh edildiği bilgisini vermektedir. Ancak Mâturîdî bu rivayette dile getirilen neshi kabul etmemektedir. Çünkü mensuh olduğu iddia edilen ayette, yasaklanan husus nikâh değil, bizzat zina fiilinin kendisidir. Nitekim, *"Ey iman edenler! Siz sarhoş iken -ne söylediğinizi bilinceye kadar- cünüp iken de -yolcu olan müstesna- gusül edinceye kadar namaza yaklaşmayın."*⁴⁴⁵ ayetinde olduğu gibi, orada yasaklanan namaza yaklaşmama değil, sarhoşluktan ve içki içmekten dolayı bir yasaklama vardır. Bunun birlikte zina eden bir kimse ancak zina eden bir eş bulabilir. Bu da şu anlama gelmektedir: İffetli bir kadın zina eden bir erkeği, iffetli bir erkek ise zina eden bir kadını kabul etmek istemez ve onlara yaklaşmazlar. Ayetin içerdiği bu anlamdan dolayı bu ayetin nesh edildiğini söylemek pek uygun gözükmemektedir.⁴⁴⁶

Mâturîdî'nin nesh edilmediğini düşündüğü bir başka ayet ise, *"İçlerinden zulmedenleri bir yana, Ehl-i kitapla ancak en güzel yoldan mücadele edin ve deyin ki: Bize indirilene de, size indirilene de iman ettik. Bizim Tanrımız da sizin Tanrınız da*

⁴⁴⁰ Bkz. el-Mâturîdî, a.g.e, c. VIII, s. 65.

⁴⁴¹ el-Mâturîdî, a.g.e, c. IX, s. 407.

⁴⁴² Nur, 24/3.

⁴⁴³ el-Mâturîdî, a.g.e, c. X, s. 85-87.

⁴⁴⁴ Nur, 24/32.

⁴⁴⁵ Nisa, 4/43.

⁴⁴⁶ el-Mâturîdî, a.g.e, c. X, s. 87.

birdir ve biz O'na teslim olmuşuzdur."⁴⁴⁷ ayetidir. Bu ayetin "*Kendilerine Kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe inanmayan, Allah ve Resûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hak dini kendine din edinmeyen kimselerle, küçülerek elleriyle cizye verinceye kadar savaşın.*"⁴⁴⁸ ayetiyle nesh edildiğini savunanlara Mâturîdî itiraz etmekte ve yaptığı izahlarla nesh fikrine katılmadığını ima etmektedir. Zira Ona göre ayette Ehl-i Kitap'la din hususunda münazara ve mücadeleye cevaz verilmektedir. Söz konusu ayette geçen "*en güzel yolla mücadele edin*" ifadesi buna işaret etmektedir. Durum böyleyken, bazı insanların Ehl-i Kitap ya da kâfirlerle münazara ve mücadele etmenin caiz olmadığını savunması, İslam'ın delillerini ve burhanlarını bilmemesinden ileri gelmektedir.⁴⁴⁹

Mâturîdî'nin nesh konusunda farklı bir tutum sergilediği bir başka ayet ise "*Ey iman edenler! Mümin kadınları nikâhlayıp da kendilerini, onlara dokunmadan boşarsanız, sizin belirleyeceğiniz bir iddet boyunca onları bekletme hakkınız yoktur. O halde, böyle durumlarda onları nimetlendirin ve kendilerini güzelce serbest bırakın.*"⁴⁵⁰ Mâturîdî bu ayetin nesh edildiğine dair görüşleri açıklamadan önce ayette geçen evlenme ve boşanmayla alakalı fikhî birtakım hükümlere değinmektedir.⁴⁵¹ Bu hususların ardından bu ayetin nesh edildiğini savunların görüşlerine yer veren Mâturîdî, bu görüşü ortaya atanların ayetin "*Eğer onlara mehir tespit eder de kendilerine el sürmeden boşarsanız, tespit ettiğiniz mehrin yarısı onlarındır.*"⁴⁵² ayetiyle nesh edildiğini savunduklarını dile getirmektedir. Mâturîdî ise ayetin nesh edildiği fikrine pek yanaşmamaktadır. Ona göre iki ayetin ihtiva ettiği hükümler birbirinden farklıdır. Zira mensuh olduğu söylenen ayette kadınların cinsî münasebet olmadan ve mehir belirlenmeden kocaları tarafından boşanmaları durumunda, kocaların boşadıkları kadınları, maddi olarak gücü nispetlerinde nimetlendirmelerinin gerekli olduğu ifade edilmektedir. Nasih olduğu söylenen ayette ise, mehrin belirlendiği ancak cinsî münasebet bulunmadan boşanmanın gerçekleşmesi neticesinde, kocanın boşadığı

⁴⁴⁷ Ankebût, 29/46.

⁴⁴⁸ Tevbe, 9/29.

⁴⁴⁹ el-Mâturîdî, *a.g.e*, c. XI, s. 130.

⁴⁵⁰ Ahzab, 33/49.

⁴⁵¹ el-Mâturîdî, *a.g.e*, c. XI, s. 365.

⁴⁵² Bakara, 2/237.

kadına mehrin yarısını vermesinin gerekli olduğu dile getirilmektedir. Bundan dolayı Mâturîdî'ye göre, iki ayet arasında nesh ilişkisinin kurulması, bu izahlardan da anlaşıldığı üzere pek mümkün gözükmemektedir.⁴⁵³

Mâturîdî'nin neshi konusunda farklı düşündüğü başka bir ayet ise “*Sen sadece bir uyarıcısın.*”⁴⁵⁴ ayetidir. Mâturîdî bu ayetin neshiyle alakalı görüşlerini zikretmeden önce, bu ayetin anlam itibariyle iki yöne sahip olduğunu söylemektedir. Birinci veçhe göre, ayet Hz. Peygamber'e sadece sözlü olarak insanları uyarmasını emretmektedir.⁴⁵⁵ İkinci veçhe göre ise ayet, Hz. Peygamber'e iman edinceye kadar düşmanlarına karşı savaşarak uyarmasını emretmiş olabilir. Mâturîdî bu ihtimalin ayetin anlamında olduğunu düşünmenin neshi ortaya çıkaracağını belirtmektedir. Bu da bir zamanda savaşın emredilip başka bir zamanda ise savaşın emredilemeyeceği durumunu gündeme getirmektedir. Ancak Hz. Peygamber'in insanları sözlü olarak uyarma ihtimali ayetin anlamından çıkarılırsa o zaman asla bu ayette nesh söz konusu olmaz. Bu yorumu tercih ettiği görülen Mâturîdî'nin, daha önceki ayetler hakkındaki yorumları da dikkate alınırsa, ayetin neshe ihtimali olmadığına işaret ettiği daha iyi anlaşılmış olacaktır.⁴⁵⁶

Mâturîdî, “*Çağırının görülmemiş bir şeye çağırdığı gün, sen de onlardan yüz çevir.*”⁴⁵⁷ ayetinin nesh edilmesinin imkan dahilinde olmadığına atıfta bulunur. Bu ayetin anlamının iki yönlü olduğunu belirten Mâturîdî, birinci yöne göre ayet Hz. Peygamber'e kâfirlerden yüz çevirmesi ve onların yaptığı kötülöklere karşılık vermemesini emretmiş olabilir. İkinci yöne göre ise, ayet Hz. Peygamber'e kâfirlerle savaşmamayı ve mücadele etmemeyi emretmiş olabilir. Eğer ikinci ihtimal kabul edilirse o zaman müfessirlerin dediği gibi ayetin mensuh olması gerekir. Eğer birinci anlam göz önüne alınırsa, o zaman da nesh ihtimali ortadan kalkmaktadır. Bununla birlikte Mâturîdî, üçüncü ihtimali de gündeme getirerek, ayetin Hz. Peygamber'e kâfirlerle meşgul olmamasını emrettiği söylenebilir. Çünkü Allah onların iman etmeyeceğini ve Hz. Peygamber'in de bu yüzden ümitsizliğe düşeceğini bilmektedir.

⁴⁵³ el-Mâturîdî, *a.g.e.*, c. XI, s. 366.

⁴⁵⁴ Fâtır, 35/23.

⁴⁵⁵ el-Mâturîdî, *a.g.e.*, c. XII, s. 31

⁴⁵⁶ el-Mâturîdî, *a.g.e.*, c. XII, s. 32.

⁴⁵⁷ Kamer, 54/6.

Önceki ayetlerdeki yorumları da dikkate alınırsa Mâturîdî, bu ayetin nesh edildiği düşüncesini pek benimsemediği görülmektedir.⁴⁵⁸

Mâturîdî'nin nesh ihtimali görmediği bir başka ayet ise *“Onların) çoğu önceki ümmetlerden, Birazı da sonrakilerdendir.”*⁴⁵⁹ ayetidir. Mâturîdî bu ayetin nesh edilmediğine dair görüşlerini aktarmadan önce, ayetin sebab-i nüzulüne dair bazı bilgiler vermektedir. Bu ayet indiği zaman, Hz. Peygamber'in ashabı korkuya kapılmış ve kendi içlerinden az bir kimse hariç cennete giremeyeceğini düşünmüşlerdi. Daha sonra aynı surenin *“Bunların birçoğu önceki ümmetlerdendir. Birçoğu da sonrakilerdendir.”* ayeti inince önceki ayeti nesh etmiş oldu. Ancak Mâturîdî söz konusu ayetin neshini kabul etmemektedir. Zikri geçen ayetlerin haber niteliğinde olması ve haber niteliği taşıyan ayetlerin de neshe konu olmaması sebebiyle ayetin nesh edildiğinin söylenmesi doğru bir yaklaşım olarak görünmemektedir.⁴⁶⁰

Mâturîdî'nin nesh edildiği konusunda farklı düşündüğü başka bir ayet ise, *“Onların söylediklerine sabret ve onlardan güzellikle ayrıl.”*⁴⁶¹ ayetidir. Bu ayetin neshine dair görüşlerini beyan etmeden önce ayetin nesh edilip edilmemesiyle alakalı bazı görüşlere yer veren Mâturîdî, bazı kimselerin bu ayetin mensuh olduğu, bazılarının ise mensuh olmadığı yönünde görüşler ortaya koyduklarını dile getirmektedir. Ancak Mâturîdî, ayetin seyf ayetiyle nesh edilmesine dair söylenen görüşe pek katılmamaktadır. Çünkü ona göre seyf ayeti söz konusu ayetin nesh edilmesini gerektirmemektedir. Zira savaşın yapılmasından maksat, kafirlerden intikam almak değildir. Bilakis onları Allah'a ve Resulüne iman etmeye davet etmektir. Eğer kafirler iman ederlerse, cezadan kurtulmuş ve büyük bir sevaba kavuşmuş olurlar. Bundan dolayı da savaş onlara rahmet olur. Bu yorumlardan anlaşılan şudur ki Mâturîdî, söz konusu ayetin neshini kabul etmeyip gerekçelerini bu şekilde izah etmektedir.⁴⁶²

⁴⁵⁸ el-Mâturîdî, *a.g.e.*, c. XIV, s. 229.

⁴⁵⁹ Vakıa, 56/13-14.

⁴⁶⁰ el-Mâturîdî, *a.g.e.*, c. XIV, s. 297.

⁴⁶¹ Müzzemmil, 73/10.

⁴⁶² el-Mâturîdî, *a.g.e.*, c.XVI, s. 208.

Netice itibariyle bu kısımda, Mâtûrîdî'nin neshi kabul etmediği ayetler ve bu ayetler üzerindeki neshi hangi gerekçelerle kabul etmediği üzerinde duruldu. Taberî'de görüldüğü gibi, Maturidî'nin de özellikle seyf ayetinin barışla alakalı birçok ayeti nesh ettiği görüşünü açıkça kabul etmediği ve mensuh ayet sayısını azalttığı onun yaptığı yorumlardan anlaşılabilir. Bununla birlikte Maturidî'nin haber içeren ayetler hakkındaki nesh iddialarını kabul etmediği ve kalamî yönden değerlendirdiği de dikkat çeken başka bir husus olarak görünmektedir. Çalışmamızın bundan sonraki bölümünde, Taberî ve Mâtûrîdî'nin nesh meselesine yaklaşımlarının mukayesesi ele alınıp, çeşitli örnekler üzerinden onların genel olarak meseleye bakış açıları incelenmiş olacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TABERÎ VE MATURÎDÎ’NİN NESH ANLAYIŞ VE UYGULAMALARININ MUKAYESESİ

Çalışmamızın son bölümünü oluşturan bu kısımda, Taberî ve Mâturîdî’nin nesh meselesindeki yaklaşımları, aralarındaki benzerlikler, farklılıklar, düşünce yapıları gibi hususlar üzerinden değerlendirilmeye çalışılarak, bu iki müellif söz konusu açılardan mukayese edilmeye gayret edilecektir.

1. DÜŞÜNCE BİÇİMLERİ VE NESH MESELESİNE ETKİSİ

Taberî ve Mâturîdî’nin benimsedikleri çizginin ve yöntemin nesh meselesiyle yakından ilişkili olduğu görülmektedir. Bu iki müellifin düşünce dünyalarına dair bazı hususların izah edilmesi, nesh meselesindeki tavırlarının anlaşılmasına katkı sağlayabilir. Bundan dolayı Taberî ve Mâturîdî’nin bağlı olup, kendilerinin bir tarz olarak içselleştirdiği düşünce dünyalarına dair ana hatlarıyla bazı bilgiler aktarılacaktır.

1.1. Taberî’nin Düşünce Yapısı

Rivayet tefsirinin en önde gelen simalarından biri olan Taberî’nin nesh konusunda benimsediği yaklaşımların kendi düşünce çizgisiyle yakından alakalı olduğu tezi öne sürülebilir. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, Taberî tefsirinde malzeme olarak sahabe ve tabiundan aktarılan rivayetleri kullanmasına rağmen, bu rivayetler arasından kendi tercihini aklî gerekçelere dayandırarak yapabilmektedir. Bunun yanında Taberî aktardığı rivayetlerden yaptığı tercihleri belirtirken de belli bir sistem içerisinde bunu yapamaya özen göstermektedir. Bu da aslında tefsirinde rivayet metodunu takip ettiği gibi dirayete de ağırlık verdiğini göstermektedir.⁴⁶³

Taberî’nin neshini kabul ettiği veya etmediği ayetler üzerinde de aynı metodu uyguladığı göze çarpmaktadır. Öncelikle Taberî neshe konu olan ayetler üzerinden

⁴⁶³ Aydın, *Taberî’nin Kur’an’ı Yorumlama Yöntemi*, s. 167; Bayar, *Taberî’nin Tefsir Metodolojisi*, s. 395.

sahabe ve tabiundan pek çok rivayet aktarmaktadır. Aktardığı bu rivayetlerin bir kısmının neshe konu ayet hakkında kendi görüşünü yansıtırken, diğer kısmının ise aksi yönde olduğu görülmektedir. Taberî, kendi tercihlerini yaparken aktardığı rivayet malzemesini dikkate almaktadır. Çünkü yaptığı tercihler naklettiği rivayetler arasından olmaktadır. Pek çok ayetin neshini kabul ederken veya aksini düşünürken, sahabe ve tabiundan aktarılan rivayete dayanmakta ve buna dair aklî birtakım gerekçeler öne sürmektedir. Bunun yanında, neshe dair yaptığı tanımlamalar, tabiun ve sonrası dönemde şekillenen nesh tanımlarıyla paralellik göstermektedir. Neshe dair verdiği pek çok tanımın tabiun ve sonrası döneme ait olması da oldukça dikkat çekicidir. Özellikle neshi amelî hükümler ihtiva eden ayetlerle sınır tutması, haberlerde neshin olamayacağını benimsemesi, tabiun dönemi ve sonrası oluşan nesh algısıyla benzerlik göstermektedir. Dolayısıyla Taberî her ne kadar kendi tercihlerini ön plana çıkarmış olsa da, nesh meselesinde kendinden önceki dönemin paradigmasını benimsediği ve neshe dair görüşlerini bu paradigma üzerinden şekillendirdiği görülmektedir.

Taberî'nin nesh konusundaki tavrını belirleyen başka bir etkinin İmam Şafi'î olduğu söylenebilir. Taberî'nin bu tavrını özellikle Kur'an'la sünnet arasındaki nesh ilişkisine bakış açısından anlamak mümkün görünmektedir. Zira Taberî sünnetin Kur'an'ı ya da Kur'an'ın sünneti nesh ettiği fikrini benimsemediği izlenimini vermektedir. Taberî'nin bu noktada Şafi'î'nin görüş ve düşüncelerini dikkate aldığını, bazı ayetlerin neshi konusunda yaptığı yorumlardan anlamak mümkün gözükmektedir. Zira Şafi'î sünnetin Kur'an'ın nesh edemeyeceğini belirtip, Hz. Peygamber'in Kur'an'daki amm, hass mücmel gibi, kapalı olan ifadeleri beyan etmekle görevlendirildiği ifade etmektedir. Bu sebeple Şafi'î sünnetin Kur'an'ı nesh edemeyeceğini ancak onun Kur'an'ın bir beyanı olacağını dile getirmektedir.⁴⁶⁴ Buna benzer bir yaklaşımın Taberî'de de olduğunu söylemek imkân dâhilindedir. Özellikle Maturidî'nin sünnetin Kur'an'ı nesh etmesini açıkça dillendirmesi de göz önüne alınacak olursa, Taberî'nin sünnetin Kur'an'ı ya da Kur'an'ın Sünneti nesh edebileceğine dair herhangi bir açıklamada bulunamaması oldukça dikkat çekici gözükmektedir. Bununla birlikte Taberî "*Kadınlarınızdan fuhuş (zina) yapanlara karşı içinizden dört şahit getirin. Eğer onlar şahitlik ederlerse, o kadınları ölüm alıp*

⁴⁶⁴ eş-Şafi'î, *er Risâle*, s. 110-113.

*götürünceye veya Allah onlar hakkında bir yol açınca kadar kendilerini evlerde tutun (dışarı çıkarmayın).*⁴⁶⁵ ayetindeki “Allah onlar hakkında bir yol açınca kadar” kısmını Hz. Peygamber’in beyan edip evli kimseler hakkında recm cezasına hükmettiğini belirtmektedir.⁴⁶⁶ Bu izahların Şafî’yle paralellik gösterdiği görülürken, aynı zamanda sünnetin Kur’an’ı nesh ettiğine dair herhangi bir açıklama getirmemesi de Taberî’nin Kur’an’ın sünnet ile ya da sünnetin Kur’an ile nesh edilmesi meselesinde Şafî’yle aynı çizgide bulunduğu dillendirmeye imkân vermektedir.⁴⁶⁷ Ayrıca hayatının ilk dönemlerinde Şafî’î olması ve Kur’an’ın anlaşılmasında Şafî’î’nin belirlediği zahir kavramını esas alması gibi bazı tespitlerin, nesh meselesinde zikri geçen husustaki tavrının Şafî’î’yle paralellik arz etmesinde etkili olduğu zikredilebilir.⁴⁶⁸

Netice olarak Taberî’nin tabiun ve sonrası dönemde şekillenen nesh algısıyla Şafî’î’nin neshe bakış açısını içine alan bir nesh yaklaşımını benimsediği söylenebilir. Ayetlerin nesh edilip edilmediğine dair yaklaşımlarında rivayet malzemesini kullanarak kendi argümanlarıyla dirayet metodunu öne çıkarması, Kur’an’ın sünnetle nesh ilişkisine Şafî’î’nin baktığı çerçeveden bakmaya çalışması, Taberî’nin nesh meselesindeki yönteminin ana çatısını oluşturmaktadır.

1.2.Mâturîdî’nin Düşünce Yapısı

Mâturîdî’nin itikatta yeni bir ekolün öncüsü, amelde ise önemli bir Hanefî fakihi olması nesh meselesindeki yaklaşımlarını etkilediği söylenebilir. Özellikle neshe dair yaptığı tanımlar, Kur’an’la sünnet arasındaki nesh ilişkisine dair savunuları Hanefî mezhebinin Mâturîdî üzerindeki etkisini göstermesi açısından oldukça önemli görünmektedir. Zira Mâturîdî’nin nesh meselesine bakışı Hanefî usulcülerin benimsediği bakış açısıyla uyduğu söylenebilir. Bunun yanında Mâturîdî’nin nesh

⁴⁶⁵ Bkz. Nisa, 4/15;

⁴⁶⁶ et-Taberî, *a.g.e.*, c. III, s. 294.

⁴⁶⁷ Bkz. et-Taberî, *a.g.e.*, c. III, s. 294.

⁴⁶⁸ Öztürk, “Bir Müfessir Olarak Muhammed b. Cerîr et-Taberî” s. 38-45; Bayar, *Taberî’nin Tefsir Metodolojisi*, s. 395; Aydın, *Taberî’nin Kur’an’ı Yorumlama Yöntemi*, s. 168.

meselesiyle alakalı zikrettiği pek çok hususu aynı şekilde kendisinden sonraki Hanefilerde de görmek mümkündür.⁴⁶⁹

Mâturîdî neshi, bir hükmün müdetinin sona ermesinin beyanı olarak tanımlamaktadır. Şunu belirtmek gerekir ki, bu tanımın Maturidî'den önce yapıp yapılmadığına dair elde kesin bir bilgi bulunmamaktadır. İlk dönem Hanefî âlimlerinin, neshe dair görüşleri, genellikle Ebu Hanife'den nesh meselesi hakkında aktarılan rivayetler üzerinden şekillenmiştir. Zira nesh konusunun Ebû Hanîfe açısından önemli olduğu zikredilmektedir. Fıkıh âlimleri arasında nesh konusunda kendisine en fazla atıfta bulunulan kimsenin Ebû Hanîfe olduğuna dair önemli tespitler bulunmaktadır.⁴⁷⁰ Bununla birlikte Ebû Hanîfe'nin neshin mahiyetine dair görüşlerinin Maturidî'yle paralellik arz ettiği söylenebilir. Ebû Hanîfe, bütün Peygamberler nezdinde dinin bir ve değişmez olduğunu ama şeriatlerin Peygamber'den Peygamber'e değişkenlik gösterdiğini, haberi sıfatların neshe konu olamayacağını, neshin ancak emir ve nehiyer konusunda olabileceğini belirtmektedir.⁴⁷¹ Ebû Hanife'nin neshe dair bu yaklaşımının bir benzerini Maturîdî de görmek mümkündür. Daha önce bahsi geçtiği üzere Maturidî, neshin haberlerde olamayacağını bunun Allah'ın ilminde değişiklik manasına gelen bedâ düşüncesine yol açabileceğini, neshin amelî hükümlerle sınırlı olduğunu zikretmektedir.⁴⁷² Ancak Maturidî'nin neshe dair yaptığı "bir hükmün müddetinin sona ermesinin beyanı" tanımının Ebû Hanîfe ve ondan sonraki dönemde- Maturidî dönemine kadar- yaygın bir tanım olduğu ya da kaynaklarda zikredildiğine dair herhangi bir veri de mevcut değildir.

Söz konusu bu duruma karşılık, Maturidî'nin neshe dair yaptığı bu tanımın kendisiyle ve sonrası dönemde yaşayan Hanefilerde yaygın bir tanım olduğu dikkatten kaçmamaktadır. Maturidî'yle aynı dönemi paylaşan önemli bir Hanefî fakihi olan ve Hanefilerin fıkıh usulünün teşekkülünde önemli rol oynayan Cessas (ö.370/980) Maturidî'nin neshe dair yaptığı tanımın aynısını zikretmektedir. Ona göre de şeriatte

⁴⁶⁹ Yiğit, *İlk Dönem Hanefî Kaynaklarına Göre Usûl Anlayışında Sünnet*, s. 440-450.

⁴⁷⁰ Yiğit, *a.g.e.*, s. 440.

⁴⁷¹ Ebû Hanîfe, *el-Âlim ve'l-Müteallim*, çev. Mustafa Öz, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1992, s. 11.

⁴⁷² Bkz. el-Mâturîdî, *a.g.e.*, c. I, s. 199-201.

nesh, bir hükmün müddetinin beyanı anlamına gelmektedir. Ayrıca bu beyan sayesinde önceki hükmün müddetinin sona erdiği, artık hükmün uygulanmasının istenmediği açığa çıkmaktadır.⁴⁷³ Önemli bir Hanefî fakihî olan Serahsî'nin (ö. 483/1090) de Maturidî ve Cessas'ın neshe dair yaptıkları tanıma benzer tanımlamalar yaptığı görülmektedir. Serahsî'ye göre şâri' açısından nesh, mensûh hükmün kalıcılık süresinin dolduğunun beyanı; bizim açımızdan da mensûh hükmün başka bir hükümlerle değiştirilmesi anlamındadır.⁴⁷⁴ Hanefî usulcülerin önemli simalarından Fâhru'l-İslâm el-Pezdevî (ö.482/1089) de neshi, "hakikatte, bir hükmün müddetini beyandan ibarettir" şeklinde tanımlamaktadır.⁴⁷⁵ Buradaki tanımlardan da anlaşıldığı üzere, Mâturîdî'nin nesh meselesinde Hanefî çizgiyi takip ettiğini söylemek mümkün gözükmemektedir. Mâturîdî'nin neshe dair yaptığı bu tanımın kendisinden sonraki pek çok Hanefî âliminde görülmesi, söz konusu tanımın Mâturîdî'ye özgü bir tanım olduğu düşüncesini uyandırır da, bunu tesbit edebilmek zor görünmektedir. Ayrıca böyle bir tanımın Mâturîdî öncesinde var olup olmadığını ortaya koymak tam anlamıyla mümkün değildir.

Bununla birlikte Maturidî dışında zikri geçen Hanefî âlimlerinin ekseriyeti Maturidî'nin yaşadığı bölgede yaşamayıp, Irak bölgesinde yaşayan Hanefî âlimleri olarak bilinmektedir. Bu Hanefî âlimleri'nin belirlediği usûl anlayışının Maturidî ve onun bölgesindeki âlimlerin geliştirdikleri usûl anlayışından bazı noktalarda farklılık arz ettiği zikredilmektedir. Hatta Maturidî dışındaki Hanefî âlimleri Maturidî'ye usûl konusunda herhangi bir atıfta bulunmamaktadırlar.⁴⁷⁶ Dolayısıyla Maturidî'nin neshe

⁴⁷³ Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessâs, *el-Fusûl fi'l-Usûl*, Mektebetu'l-İrşâd, yy., 1994, c. II, s. 199. Cessas'ın bu konudaki ayrıntılı görüşleri için bkz. Merve Özdemir, *Cessâs'ın Nesih Anlayışı*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010, s. 7-13.

⁴⁷⁴ Ebu Bekir Muhammed b. Ahmed b. Ebi Sehl es-Serahsî, *Usûlu's-Serahsî*, tahk. Ebu'l -Vefâ el-Efgânî, Daru'l-Kütübi'l İlmiyye, Beyrut 1994, s. 54. Serahsî'nin bu konudaki ayrıntılı görüşleri için bkz. Hüseyin Esen, "Serahsî'nin Nesih Anlayışı", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXXII/2010, s. 12.15.

⁴⁷⁵ Fâhru'l-İslâm Ali b. Muhammed el- Pezdevî, *Keşfu'l-Esrâr*, yy., h. 1307, c. III, s. 877; Koçyiğit, "Kitap ve Sünnette Nesh Meselesi" s. 107.

⁴⁷⁶ Bu konudaki tespitler için bkz. Murtaza Bedir, "Maturidî Fıkıh Usûlü: Gerçek mi Kurgu mu?" *Büyük Türk Bilgini İmam Mâturîdî ve Mâturîdilik-Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., İstanbul 2012, s. 413; Şükrü Özen, "İmam Ebû Mansûr el-Mâturîdî'nin Fıkıh Usûlünün İnşası" *İmam Mâturîdî ve Mâturîdilik-Tarihî Arka Plan, Hayatı, Eserleri, Fikirleri ve Maturidilik Mezhebi*, haz. Sönmez Kutlu, Otto Yay., Ankara 2011, s. 252 vd; W. Montgomery Watt, "Mâturîdî Problemi" çev. İbrahim Hakkı İnal, *İmam Mâturîdî ve*

dair tanımlamaları ilk defa dile getiren Hanefî âlimi olduğunu söylemek mümkün görülmüşse, Maturidî'nin diğer Hanefî âlimleri etkilediği yorumunu yapmak bu açıdan pek mümkün gözükmemektedir. Ancak Maturidî'nin neshe dair genel olarak Hanefîlerin bakış açısını ilk kez dillendiren Hanefî âlimi olması, onun diğer Hanefî âlimleriyle bu konuda birçok noktada benzer görüşlere sahip olduğunu gösterir niteliktedir. Bu durum da Hanefîlerin nesh konusundaki görüşlerini aynı kaynaktan aldığına önemli bir işaret olarak değerlendirilebilir. Bunun yanında Hanefî usulcülerin dışında bazı âlimlerin de neshi tanımlarken, Mâturîdî'nin zikrettiği tanıma benzer bir tanım getirdiği görülmektedir. Örneğin Seyyid Şerif Cürcanî (ö. 816/1413), nesh ile ilgili yaptığı tanımlardan birisinde “Hükmün müddetinin beyanıdır” şeklinde bir tanıma yer vermekte ve Maturidî'nin yaptığı tanıma benzer bir tanım zikretmektedir.⁴⁷⁷

Mâturîdî, neshe dair tanımlarının yanında kendisi Hanefîler'in nesh meselesi üzerinde durduğu sünnetin Kur'an'ı nesh etmesi hususunu⁴⁷⁸ da gündeme getirdiği ve bu fikre sıkı sıkıya bağlı olduğu gözükmemektedir. Hanefî usulcülerin sünnetin Kur'an'ı nesh edebilmesi için sünnetin mütevatir ya da meşhur olması şartını koyup, ahad haberlerle neshin caiz olmadığını ifade ederlerken⁴⁷⁹, Maturidî'nin de bu şartları benimsediğini söylemek mümkündür. Mâturîdî, Nisa suresindeki 15. ayeti sünnetin Kur'an'ı nesh ettiğine muhim bir örnek olarak zikretmektedir. Ayette geçen zina edenlerle ilgili hükmün Hz. Peygamber'in sünnetiyle nesh edildiğini beyan etmektedir.⁴⁸⁰ Bu görüşlerinin yanında sünnetin Kur'an'ı nesh etmesini özellikle İmam Şafi'î'yi ciddi bir şekilde eleştirerek savunmakta ve sünnetin Kur'an'ın neshini benimsemeyen kimselere de ağır eleştirilerde bulunmaktadır. Kendisinin Hanefî olmasının etkisiyle benimsenen bu prensibe aykırı görüş beyan edenlere mezhebini savunmak adına tenkitlerini zikri geçen örnekler üzerinden sıralamaktadır. Mâturîdî'ye göre sünnetin Kur'an'ı nesh etmesine karşı çıkanlar, cehaletinden dolayı buna itiraz

Mâturîdîlik-Tarihî Arka Plan, Hayatı, Eserleri, Fikirleri ve Maturîdîlik Mezhebi, haz. Sönmez Kutlu, Otto Yay., Ankara 2011, s. 161-169.

⁴⁷⁷ Cürcanî, *et-Ta'rifât*, s. 296; Özdeş, *Kur'an ve Nesh Problemi*, s. 18.

⁴⁷⁸ Yiğit, *a.g.e.*, s. 442-450.

⁴⁷⁹ Bkz. Osman Öksüz, *Klasik Hanefî Usûlünde Nesih Anlayışı*, (Yüksek Lisans Tezi) Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2004, s. 61; Esen, “Serahsî'nin Nesih Anlayışı”, s. 22; Özdemir, *Cessâs'ın Nesih Anlayışı*, s. 122.

⁴⁸⁰ el-Mâturîdî, *a.g.e.*, c. III, s. 76.

etmektedirler. Bir kimse sünnetin Kur'an'ı nesh edemeyeceğini söylüyorsa, o kişi Allah'a tahakkümde bulunuyor demektir.⁴⁸¹

Bunula birlikte Maturidî, sünnetin Kur'an'ı nesh edebileceği düşüncesine bağlılığı sebebiyle, neshin gerçekleşip gerçekleşmediği hususunda herhangi bir bilginin bulunmadığı bazı ayetlerde bile kendisine göre mütevatir ya da meşhur olan bir takım haberlerin, söz konusu ayetleri nesh ettiğini kabul etmektedir. Örneğin, Bakara 34. ayette geçen Hz. Âdem'e secde edilmesi hususundan hareketle ayetin nesh edildiğini düşünmektedir. Ona göre bu ayet Hz. Peygamber'in "*Ben sizden birine secde etmenizi emretseydim, hanımın kocasına secde etmesini emredirdim.*" hadisiyle nesh edildiğini söyleyerek sünnetin Kur'an'ı nesh ettiğine delil olarak göstermektedir.⁴⁸²

Maturidî'nin nesh meselesinde genel olarak Hanefî mezhebinin çizgisini benimsediği görülse bile, Hanefî ve Şaf'î'lerden ayrılan yönlerinin bulunduğunu da zikretmek gerekir. Mâturîdî'nin İslam'a ısrırdırmak üzere inanmayanlara zekât verilme uygulamasının Hz. Ömer'in içtihadıyla ve mümin kadınların hicreti esnasında uygulanan mehrin, insanların bu uygulamayı terk etmesiyle nesh edildiği fikrini dile getirmesi oldukça dikkat çekicidir. Maturidî dışında nesh meselesinde bu hususları dile getiren herhangi bir âlimin olduğunu söylemek pek mümkün gözükmemektedir. Zira Mâturîdî'nin zikrettiği içtihadla ya da insanların ameli terk etmesiyle neshin gerçekleşeceği fikri neshe dair yazılan kitaplarda ele alınan veya tartışılan bir mesele olarak görülmemektedir. Hatta Maturidî dışında içtihatla neshi dile getiren başka kimsenin olmadığını dile getirmek de mümkündür. Maturidî'nin şeriatteki bir hükmün sebebi olan illetin ortadan kalkması ya da hükmünün sona ermesiyle, içtihatla ya da insanların bir ameli terk etmesiyle neshin gerçekleşmesini caiz görmesinin, Allah'ın fiillerinin hikmete, şer'i hükümlerin ise, akla dayanması gerektiğini düşünmesinden ileri geldiği söylenebilir. Zikri geçen içtihatla ya da insanların ameli terk etmesiyle nesin vaki olacağı hususunda, "*Hükümün uygulandığı mananın/illetin ortadan kalkmasıyla*

⁴⁸¹ el-Mâturîdî, *a.g.e*, c. III, a.y.

⁴⁸² el-Mâturîdî, *a.g.e*, c. I, s. 88.

*ı̇tihatla*⁴⁸³ *ya da insanların ameli terk etmesiyle*⁴⁸⁴ *nesh olabilir.*” ifadeleri Maturidî’nin nesh meselesinde bu görüşlerini açık bir şekilde ortaya koyduğunu gösterir niteliktedir.

Netice olarak Mâturîdî’nin mezhebine bağılılığının nesh meselesi üzerinde ciddi bir etkisi olduğu yapılan izahlar ve verilen örneklerden açığa çıkmaktadır. Hanefî kimliğini ön planda tutarak, Hanefîlerin benimsemiş olduğu usulü her fırsatta koruduğu dikkatten kaçmamaktadır. Bununla birlikte mezhebinin dile getirmeyip kendisinin ifade ettiği neshe dair zikri geçen hususlar, Maturidî’nin nesh meselesindeki fikir yapısının bu bağlamda özgün olduğu düşüncesini söylemeye imkân vermektedir. Ancak kendine özgü bazı görüşleri bir kenara bırakılacak olursa, genel olarak Mâturîdî’nin nesh anlayışının şekillenmesinde Hanefî mezhebine müntesip olmasının önemli bir rolü olduğu tezini ileri sürmek mümkün görünmektedir.

⁴⁸³ el-Mâturîdî, *a.g.e.*, c. VI, s. 392, c. XV, s. 125;

⁴⁸⁴ el-Mâturîdî, *a.g.e.*, c. XV, s. 125.

2. NESH MESELESİNE YAKLAŞIMLARI

2.1 Benzerlik Gösteren Yaklaşımları

Taberî ve Maturîdî'nin nesh meselesindeki ortak yaklaşımlarından ilki ve belki de en önemlisi, nesh kitaplarında zikredilen nasih ve mensuh ayetlerin tamamının Taberî ve Mâturîdî tarafından ele alınmamış olmasıdır. Nasih ve Mensuh türü eserler ile Taberî ve Mâturîdî tefsir eserleri mukayese edildiği vakit, bu bakımdan aralarında ilginç bir farklılık göze çarpmaktadır. Neshe dair kaleme alınan eserler, nasih ve mensuh ayetlerin sayısını oldukça fazla gösterirken, Taberî ve Mâturîdî'nin tefsir eserlerinde ise bunu görmek oldukça güçtür. Özellikle rivayet tefsirinde önemli bir yeri bulunan Taberî'nin nesh hakkında yazılmış eserlerdeki rivayetleri veya buradaki nasih ve mensuh ayetleri dikkate almaması ya da dikkate alarak birçoğunu reddetmesi, aynı şekilde Maturîdî'nin de Hanefî düşüncesini temsil eden bir müfessir olmasının da etkisiyle nesh konusunda mütalaa edilmeyen pek çok ayeti nesh kategorisinde değerlendirmesi ya da nesh kitaplarında zikri geçen pek çok ayeti nesh kapsamında ele almaması oldukça dikkat çekicidir. Bu konudaki farklılığın sebebine dair bazı ihtimaller öne sürülebilir. Şöyle ki, nesh türünde yazılan eserlerin birbirini aynı şekilde takip etmesi, tefsir eserlerinin nesh kapsamındaki eserlerden yöntem açısından farklılık arz etmesi veya tefsir eseri yazan müellifin kendi mezhebinin görüşlerini savunma yoluna gitmesi gibi gerekçeler bu ihtimaller içerisinde değerlendirilebilir. Örneğin Mâturîdî'nin nesh kapsamında ele alınmayıp da Hanefîlerin bu noktadaki düşüncelerini Şafiî'lere karşı savunma adına bazı ayetleri nesh kapsamında değerlendirmesi bunun açık bir örneği olarak nitelendirilebilir.⁴⁸⁵ Bununla birlikte Taberî'nin de tefsir eserinde kendine özgü izlemiş olduğu yöntem veya nesh meselesini kendinden önceki dönemde belirli alanda sınırlanan şekliyle ele alması, nesh kitaplarında geçen nasih ve mensuh ayetlerin hepsinin Taberî tarafından ele alınıp işlenmediğine yönelik bir ipucu olarak değerlendirilebilir.

⁴⁸⁵ Bu konuda Mâturîdî'nin tavrı için bkz. el-Mâturîdî, *a.g.e.*, c. I, s. 88. Bununla alakalı örnekler için çalışmanın ikinci kısmında yer alan "Mâturîdî'nin Neshi Kabul Ettiği ve Etmediği Yerler" başlığına bakılabilir.

Taberî ve Mâturîdî'nin nesh meselesinde benzerlik gösteren yaklaşımlarından biri de neshin haber ya da haber formunda olan ya da vad ve vâid konularını ihtiva eden ayetlerde gerçekleşmeyip, hüküm ihtiva eden ve amelî konuları içeren ayetlerde gerçekleştiğidir. Bu ortak yönü, müelliflerin bazı ayetler hakkında yaptığı yorumların satır aralarından ya da bizzat bu hususa dair beyan ettikleri açık ifadelerden anlamak mümkün görünmektedir. Örneğin Taberî, nesh meselesinde referans olarak gösterilen Bakara 106. ayetin tefsirinde neshe dair benimsediği teorik izahları açıklarken söz konusu yöne atıfta bulunmaktadır. Ona göre, neshin gerçekleştiği yerler emirler, nehiyeler, mübahlar, men edilen şeyler ve mutlak hükümlerdir. Haber bildiren ayetlerde nesh gerçekleşmez.⁴⁸⁶ Benimsenen benzer yaklaşımın Mâturîdî de görüldüğü söylenebilir. Çünkü kendisi neshi, hükmün vaktinin sona erdiği zamanı beyan etmek olarak tanımlamaktadır.⁴⁸⁷ Yani Allah koyduğu bir hükmün geçerlilik süresinin sona erdiğini sonradan koyduğu hükümle belirtmektedir. Bu beyanı Allah yaptığı gibi, aynı zamanda Kur'an'ın beyanı görevini kendisine verdiği Hz. Peygamber de yapabilmektedir. Bununla birlikte neshin Yahudilerin söylediği gibi bedâ manasına gelemeyeceğini de belirtmektedir. Mâturîdî'nin bu tanımlamaları dikkatlice incelenirse, neshi hükümler alanına irca etmekte ve dolayısıyla haber içerikli ayetlerin nesh kapsamında değerlendirmeyeceğini zımnen kabul ettiğini göstermektedir. Ayrıca önceki bölümlerde zikri geçtiği üzere, Mâturîdî'nin neshi kabul ettiği ya da etmediği başlıkları altında kendisinin hangi ayetlerin neshini kabul edip hangilerini kabul etmediğine bakılırsa, Mâturîdî'nin bu konudaki tavrı daha net görülecektir. Bunun yanı sıra, neshin bedâ olamayacağı düşüncesini dillendirmesi, bir anlamda haberlerin neshinin mümkün olamayacağını benimsediğine bir işarettir. Zira bedâ fikri Allah'ın herhangi bir konuda fikir değiştirmesi anlamına gelmektedir. Haberlerde nesh söz konusu olursa bu Allah'ın fikrini değiştirmek manasına gelir ki bu da Allah için söz konusu değildir.⁴⁸⁸

Taberî ve Mâturîdî'nin neshi amelî hükümler alanında değerlendirmelerinin, kendilerinden önceki dönemlerde şekillenmiş olan nesh algısıyla yakından ilgi olduğu

⁴⁸⁶ et-Taberî, *a.g.e.*, c. I, s. 475.

⁴⁸⁷ el-Mâturîdî, *a.g.e.*, c. I, s. 199.

⁴⁸⁸ Ayrıntılı bilgi için, ilk bölümdeki “*Kelamî Tartışmalar ve Nesh Meselesine Etkisi*” bölümüne bakılabilir.

gözükmektedir. Zira kendi dönemlerine kadarki süreçte nesh meselesinin belirli noktalarda bazı değişimler geçirdiğine dair bilgiler ana hatlarıyla ilk bölümde zikredilmişti. Bu iki âlimin nesh konusu üzerinde benimsedikleri bu ortak yaklaşımın oluşmasında, yaşadıkları dönemden önceki süreçte özellikle tabiun dönemi ve sonrasında neshin amelî hükümler ihtiva eden ayetlerle sınırlanmasının etkili olduğu söylenebilir. Ayrıca Taberî ve Mâturîdî'nin bu yöndeki benzer düşünceleri, kendi dönemlerinde nesh meselesinin söz konusu algı üzerinden değerlendirilmesi anlamına da gelebilir. Yaşadıkları dönemde nesh meselesinin hükümlerle alakalı yönünün ön plana çıkarıldığını söylemek mümkündür. Zira çalışmanın ilk bölümünde geçtiği üzere nesh, belirli bir dönemden sonra kabaca, bir hükmün kendisinden sonra gelen başka bir hükümle ortadan kaldırılması şeklinde tanımlanmıştır. Neshe dair genel anlamda yapılan bu tanımın, Taberî ve Mâturîdî'de anlam bakımından – zira tanımları bazı noktalarda farklılık arz etmektedir- benzer olduğu müşahade edildiği gibi, yaşadıkları dönem için de böyle bir tanımın benimsendiğinden bahsetmek mümkün görünmektedir. Zira bu iki müfessirle neredeyse aynı dönemleri paylaşan Nehhas, Mekkî b. Tâlib gibi âlimlerin nesh tanımlarının zikri geçtiği üzere amelî kapsamı içine alan tanımlar olduğu görülmektedir.⁴⁸⁹

Bazı ayetlerin nesh edilip edilmediği noktasında Taberî ve Mâturîdî'nin ortak kanaate sahip olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin bazı ayetlerde Taberî ve Mâturîdî neshin gerçekleştiğini kabul ederken, bazı ayetlerde ise neshin gerçekleşmediği fikrini benimsedikleri görülmektedir. Müşrik kadınlarla evlenmenin haramlığı, Ehl-i Kitap kadınlarıyla evlemenin caiz oluşu, akrabaya ve yetime mirastan pay verme hükmü, Hz. Peygamber'in müşriklerle barış yapması gibi hususlarda neshin gerçekleşmediği fikri Taberî ve Mâturîdî tarafından dile getirilmektedir. Bunun yanında oruç tutma konusunda Müslümanların muhayyer bırakılması daha sonra bunun kaldırılması, savaş esnasında kaç Müslümanın kaç kâfire karşı savaşılabileceği gibi hususlarda neshin var olduğu düşüncesi Taberî ve Mâturîdî tarafından benimsenmektedir. Taberî ve Mâturîdî'nin bazı ayetler üzerinde nesh bağlamında aynı kanaati taşımasına dair bazı gerekçeler zikredilebilir. Bu iki âlimin bu ayetler üzerinde

⁴⁸⁹ Bkz. en-Nehhas, *en-Nâsîh ve'l Mensûh*, c.II, s. 428; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-İzâh linâsihi'l-Kur'ânî ve mensûhihi ve ma'rifeti usûlihi ve ihtilâfi'n-nâsî fihi*, s. 49-51.

benimsediği ortak tavrın, ayetin neshe ihtimal verecek ya da vermeyecek şekilde anlaşılması ve yorumlanmasından kaynaklandığı düşünülebilir. Bununla birlikte nesh konusunda herkesin aynı fikri benimsediği ayetlerin olması, Taberî ve Mâturîdî'nin benzer düşünceleri paylaşmasına ön ayak olduğu da söylenebilir. Zira Taberî ve Maturidî'nin Kur'an'ın zahiri neshi gerektirmedikçe ahad haberlerle-alternatif bir görüş de nakledildi ise- neshe hükmetmemeyi tercih ettikleri, ayrıca kendi hassasiyetleri gereğince Kur'an'ı neshten uzak tutmaya çalıştıkları dile getirilebilir. Dolayısıyla nesh konusu üzerinden ayetler hakkında yaptıkları izahlar ve yaşadıkları dönemde bu meseleye dair yaklaşımların, Taberî ve Mâturîdî'nin söz konusu noktalarda benzer düşünceleri paylaşmasına vesile olduğunu söylemek mümkündür.

2.2. Ayrıştıkları Noktalar ve Çözüm Önerileri

Taberî ve Mâturîdî'nin nesh meselesindeki ortak yaklaşımları ve benzer görüşlerinin yanında, farklı görüşleri ve önemli noktalarda aynı fikre sahip olmadıkları da görülmektedir. Bu farklılıklara işaret edilmeden önce şunu belirtmek gerekir ki; Taberî ve Mâturîdî'nin nesh meselesindeki farklı tavırlara sahip olmasının düşünce yapılarıyla yakından alakalı olduğu söylenebilir. Bundan önceki kısımda işlendiği üzere, Taberî'nin düşünce yapısı ve nesh meselesine yaklaşımıyla ve Mâturîdî'nin Hanefî mezhebine bağlılığı ve bu bağlılığın kendi düşüncesine etkisi, bu iki müfessirin nesh meselesinde kendini açıkça göstermektedir.

Taberî ve Mâturîdî'nin nesh meselesinde farklı düşündükleri hususların başında, mensuh kabul edip etmedikleri ayetlerin farklılığıdır. Şöyle ki, Taberî'nin neshini kabul ettiği birçok ayeti, Mâturîdî kabul etmemekte ya da Taberî'nin mensuh olduğunu düşünmediği bazı ayetleri de Maturidî mensuh olarak kabul edebilmektedir. Aynı şekilde Mâturîdî'nin neshini kabul ettiği bazı ayetleri, Taberî mensuh olarak kabul etmemekte veyahut Maturidî'nin mensuh olduğuna itiraz ettiği bazı ayetleri ise Taberî mensuh olarak değerlendirmektedir. Örneğin Mâturîdî, "*Hani Biz meleklerle demiştik ki: «Âdem'e secde ediniz.» Onlar da hemen secde edivermişlerdi. Yanlız İblîs (Şeytan) kaçınmış, kibirlenmiş ve kâfirlerden olmuştu.*"⁴⁹⁰ ayetinin nesh edildiği fikrini

⁴⁹⁰ Bakara, 2/34.

benimserken, Taberî'nin ise bu ayetin neshiyle alakalı herhangi bir yoruma yer vermediği görülmektedir.⁴⁹¹ Bunun dışında, Taberî ve Mâturîdî'nin mensuh olduklarını kabul ettikleri ancak hangi ayetin nasih olduğu konusunda farklı düşündükleri ayetler de bulunmaktadır. Örneğin “- *İçinizden ölüp geriye dul eşler bırakan erkekler, eşleri için, evden çıkarılmaksızın bir yıla kadar geçimlerinin sağlanmasını vasiyet etsinler. Ama onlar (kendiliklerinden) çıkarlarsa, artık onların meşru biçimde kendileri ile ilgili olarak işlediklerinden dolayı size bir günah yoktur. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir*”⁴⁹² ayeti Taberî'ye göre miras ayetiyle,⁴⁹³ Maturidî'ye göre ise “*Varise vasiyet yoktur*” hadisiyle nesh edilmiştir.⁴⁹⁴ Burada Taberî ve Maturidî her ne kadar aynı ayetin mensuh olduğu fikrini kabul etseler de, neshe dair yaklaşım biçimlerinin farklılık arz ettiği gözden kaçmamaktadır. Bu durumun Taberî'nin Şafî'nin benimsediği Kur'an'ın Kur'an'la, Maturidî'nin ise Hanefî mezhebinin kabul ettiği Kur'an'ın sünnetle nesh edilmesi anlayışına bağlı olduklarını gösteren bir örnek olması dikkat çekicidir.

Taberî ve Mâturîdî'nin nesh meselesinde farklı düşündüğü bir başka husus ise, sünnetin Kur'an'ı nesh etmesidir. Mâturîdî, önemli bir Hanefî âlimi olmasının da etkisiyle sünnetin Kur'an'ı nesh edebileceği fikrini savunmakta ve pek çok ayeti bu meyanda değerlendirmektedir.⁴⁹⁵ Ancak Taberî'nin böyle bir tavır içinde olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Zira Taberî'nin nesh edildiğini düşündüğü ayetlere bakıldığı zaman, sünnetin Kur'an'ı nesh edebileceğine dair herhangi bir ifadeye yer verdiği görülmemektedir. Bununla birlikte Nisa suresi 15. ayetin tefsirinde bu hususa dair bir ipucu varsa bile, Taberî sünnetin Kur'an'ı nesh ettiği fikrini dile getirmemektedir. O ayetin son kısmından hareket ederek, zina edenlere Allah'ın bir yol açtığını ve bu yolu da Hz. Peygamber'den nakledilen sahih rivayetlerden anlaşıldığını ifade etmektedir.⁴⁹⁶ Ancak dikkat çeken bir husus, bu ayetin tefsirinde Taberî'nin neshe dair hiçbir atıfta bulunmamasıdır. Ayrıca ayetin son kısmından hareketle, ayette ifade

⁴⁹¹ et-Taberî, *a.g.e.*, c. I, s. 224-229.

⁴⁹² Bakara, 2/240.

⁴⁹³ Nisa, 4/12.

⁴⁹⁴ Bkz. et-Taberî, *a.g.e.*, c. II, s. 582; el-Mâturîdî, *a.g.e.*, c. I, s. 333.

⁴⁹⁵ Bu hususla alakalı Mâturîdî'nin neshi kabul ettiği ayetler kısmına bakılabilir.

⁴⁹⁶ et-Taberî, *a.g.e.*, c. III, s. 294.

edilen hükümleri açıklaması, Hz. Peygamber'in Kur'an'daki bazı ifadeleri açıklamasındaki yani beyan görevine rolüne işarette bulunduğunu gösterir niteliktedir.

Bunun aksine bir tavır ise Mâturîdî de kendini göstermektedir. Ona göre Nisa suresi 15. ayet Hz. Peygamber'in hadisiyle nesh edilmiştir. Hz. Peygamber'den zina eden kimseler hakkında nakledilen hadis ayetin hükmünü ortadan kaldırmış ve bu da sünnetin Kur'an'ı neshine önemli bir delil teşkil etmiştir.⁴⁹⁷ Buradan hareketle sünnetin Kur'an'ı nesh edemeyeceği fikrini benimsemeyen kimseleri de ağır biçimde eleştiren Mâturîdî, bu fikri Taberî'nin aksine ciddi bir biçimde savunarak, birçok ayetin neshiyle alakalı hususlarda bu prensibi gündeme getirmektedir.⁴⁹⁸

Taberî'nin neshe dair yaklaşımları arasında görülmeyen ancak Maturidî'nin benimsediği bazı hususlar bulunmaktadır. Örneğin Maturidî, Taberî'nin değinmediği içtihadla nesh şeklinde bir nesh türü olduğunu öne sürmektedir. Hz. Ömer'in kendi içtihadıyla kalplerini İslam'a ısındırmak için Müslüman olmayanlara artık zekâtın düşmeyeceğine hükmetmesi ve bu uygulamayı kaldırması Maturidî'ye göre içtihadla nesh kapsamına girmektedir.⁴⁹⁹ Bunun yanısıra Maturidî insanların bir hükümlerle amel etmeyi terk edip Kur'an'ın nesh edilebileceğini zikretmektedir. Bu fikre göre, "*Onlara harcadığınız mehri, (evlendikleri kâfir kocalarından) isteyin. Kâfirler de (İslâm'ı kabul eden ve sizinle evlenen eski hanımlarına) harcamış oldukları mehri (sizden) istesinler.*"⁵⁰⁰ ayeti bu kapsama girmektedir. İnsanlar ayette zikredilen hükümü zamanla terk etmiş ve mezkûr hüküm bu şekilde nesh edilmiştir.⁵⁰¹ Maturidî'nin böyle bir yaklaşımını Taberî'de görmek mümkün değildir. Maturidî'nin nesh meselesinde benimsediği bu dikkat çekici hususların, Taberî'de görülmemesi, bu iki müfessiri nesh meselesinde birbirinden ayıran dikkat çekici noktalar olduğu göze çarpmaktadır. Ayrıca Maturidî'nin nesh konusunda bu dikkat çekici yaklaşımları dile getirmesinin, neshe dair kendisinin ve Hanefîlerin belirlediği "*hükümün müddetinin sona erdiğinin beyanı*" tanımının imkânlarını sonuna kadar zorlamasından ileri geldiği düşünülebilir. Hükümün

⁴⁹⁷ Bkz. el-Mâturîdî, *a.g.e*, c. III, s. 77-82.

⁴⁹⁸ Bkz. Mâturîdî, *a.g.e*, c. III, s. 83,

⁴⁹⁹ Bkz. Mâturîdî, *a.g.e*, c. VI, s. 392.

⁵⁰⁰ Mümtetine, 60/10.

⁵⁰¹ Bkz. Mâturîdî, *a.g.e*, c. XV, s. 125.

sona erdiğinin beyanı, artık o hükmün uygulanamaz oluşu ve illetin de ortadan kalkmasıyla bu hükmün süresinin nihayete erdiğiyile ilişkili olduğu yorumunu yapmak bu açıdan mümkün gözükmemektedir.

Taberî ve Maturîdî nesh meselesi içerisinde mütalaa edilen Hz. Peygamber'e unutturulan ayetlerin olup olmadığı konusunda farklı düşünmektedirler. Taberî'ye göre, Hz. Peygamber'e bazı ayetler unutturulmuş ve nesh edilmiştir. Çünkü böyle bir durum mümkündür. Bazı ayetlerden yola çıkarak Hz. Peygamber'e unutturulan ayetlerin olmadığını söylemek, Hz. Peygamber'den nakledilen haberlerle çelişki arz etmektedir. Ayrıca Taberî, bu durumun normal olduğunu kabul ederken, bu fikre karşı çıkanlara bazı cevaplar vererek, bu hususla alakalı fazla bir yorumda da bulunmamaktadır.⁵⁰²

Mâturîdî ise bu konuda farklı düşünmektedir. Ona göre Hz. Peygamber'e unutturulan bir ayet yoktur. Zira Allah Hz. Peygamber'e "*Sana Kur'an'ı okutacağız ve sen onu unutmayacaksın.*"⁵⁰³ diye buyurarak vahyettiği ayetleri unutturmayacağını beyan etmektedir. Çünkü Hz. Peygamber okuma ve yazma bilmeyen birisi olmasına rağmen, Allah'ın kendisine indirdiği ayetlerin hepsini bir kerede okuyor ve kendisine vahyedildiği anda ezberine alıyordu. Mâturîdî'ye göre Hz. Peygamber'in kendisine indirilen ayetleri tek bir seferde hafızaya alması, peygamberliğinin alemlerindendir.⁵⁰⁴ Bununla birlikte Mâturîdî, Hz. Peygamber'e unutturlan ayetlerin olduğuna dair nakledilen rivayetleri de kabul etmemektedir. Çünkü ona göre ahad olan bu rivayetlerle Hz. Peygamber'e unutturulan ayetlerin olduğunu söylemek doğru değildir.⁵⁰⁵ Bununla birlikte Mâturîdî, ayette zikredilen unutturmaya alakalı bazı yorumlarda da bulunmaktadır. Ona göre unutturmada maksadın zelle işleme, gaflete düşme şeklinde olabildiği gibi, Allah'ın bazen bir hükmü nesh etmesi şeklinde de olabilir. Kur'an'dan bir hüküm neshedilince sanki unutturmaya terk edilmiş gibi olur ve unutma ayetinin kendisinde değil ayetinin hükmünde gerçekleşir.⁵⁰⁶ Bu görüşleri dikkate alındığında

⁵⁰² et-Taberî, *a.g.e.*, c. I, s. 479.

⁵⁰³ A'la, 87/6.

⁵⁰⁴ el-Mâturîdî, *a.g.e.*, c. XVII, s. 169.

⁵⁰⁵ el-Mâturîdî, *a.g.e.*, c. XVII, s. 169.

⁵⁰⁶ el-Mâturîdî, *a.g.e.*, c. XVII, s. 170.

Mâturîdî'nin Hz. Peygamber'e unutturulan ayetlerin olmadığı fikrini benimsediği açıkça görülmektedir.

Netice itibariyle Taberî ve Mâturîdî'nin nesh meselesinde sergilemiş oldukları ortak ve farklı tavırlar genel hatlarıyla izah edilmeye çalışıldı. Şu hususu belirtmek gerekirse, Taberî ve Mâturîdî aynı dönemde yaşamış olmalarına rağmen farklı düşünce dünyalarına sahip olmalarının nesh meselesindeki bakış açılarını önemli ölçüde etkilediğini söylemek mümkün görünmektedir.

SONUÇ

Taberî ve Mâturîdî'nin nesh meselesine yaklaşımlarını ele alan bu çalışmada, öncelikle bu iki müellifin yaşadığı döneme kadar nesh meselesinin seyrine dair ana hatlarıyla bilgi verilmeye çalışıldı. Öncelikle Hz. Peygamber'e vahyin nüzul etme süreci ile Taberî ve Mâturîdî dönemine kadar olan zaman diliminde nesh meselesinde gerçekleşen bazı değişimler üzerinde duruldu. Süreç olarak tasvir edilirse, nesh meselesinin Hz. Peygamber döneminde, yaşanan bir olgu olarak ortaya çıktığı, Hz. Peygamber'in son peygamber olmasıyla birlikte önceki şeriatlerin neshini de gündeme getirdiği görülmektedir. Bu da neshin aslında vahyin nüzul sürecinde tabî bir seyirde devam ettiğini gösterdiği gibi, bu süreç içerisinde nesh meselesine dair herhangi bir tartışmaya rastlanılmadığı sonucunu da dillendirmeye imkân vermektedir.

Vahyin nüzul sürecinden sonra sahabe dönemi incelendiğinde, sahabenin de neshe dair tartışmalara pek fazla değinmediği görülmektedir. Sahabenin bu tavrını da ayetler hakkında yaptığı yorumlarda izlemek mümkündür. Zira onlar neshi yaşanan bir olgu olarak anlamaya devam ettiklerinden dolayı, meseleyi bir problem olarak telakki etmedikleri söylenebilir. Ancak Tabiun dönemiyle birlikte bu durumun değiştiği müşahade edilmektedir. Nesh meselesine dair ilk tartışmaların tabiun ve sonrası süreçte başladığını zikretmek gerekir. Bu tartışmaların başında neshin haber bildiren ya da haber formunda gelen ancak amelî bir hüküm ifade eden ayetler hakkında gerçekleşip gerçekleşmeyeceği yer almaktadır. Tabiun dönemi ve sonrasında ortaya çıkan bu husustaki tartışmaların, neshin haber bildiren ayetler hakkında olmasının mümkün olmadığı noktasında şekillenmeye başladığı zikredilebilir. Bu sebeple nesh, ilk dönemde geniş sahada algılanırken, bundan sonraki süreçte kapsam olarak sınırlandırılmaya doğru bir yol aldığı gözlemlenmektedir.

Tabiun ve sonrası dönemde nesh meselesindeki bu tartışmalar, ilerleyen dönemde meselenin teorik olarak tartışılması ve başka alanlara kaymasına zemin teşkil ettiğini gösterir niteliktedir. Özellikle İmam Şafi'î ile birlikte nesh meselesindeki tartışmalarda önemli bir rolü olduğunu zikretmek mümkündür. Şafi'î'nin temellerini atmaya çalıştığı usul sisteminde kaynakların hiyerarşik yapılanması nesh meselesinin bu bağlamda ele alınmasını zaruri kıldığı söylenebilir. Zira Şafi'î'nin Kur'an ve sünneti

ayrı iki kaynak olarak konumlandırması, neshin bu iki kaynak arasındaki ilişkisine dair bazı prensiplerin oluşturulmasına zemin hazırlamıştır. Buna göre Kur'an sünneti ve sünnette Kur'an'ı nesh edemez. Ancak Kur'an Kur'an'la ve sünnet sünnetle nesh edilebilir. Bu prensibin görüldüğü kadarıyla Şafi'î'yle birlikte gündeme geldiği ileri sürülebilir. Çünkü mevcut veriler ışığında Şafi'î öncesi dönemde böyle bir tartışmaya pek rastlanmamaktadır. Ayrıca Şafi'î tarafından ortaya konmak istenen bu prensibin, nesh meselesine dair başka bir tartışma konusunu gündeme taşıdığı görülmektedir. Bunun yansımalarını Şafi'î ve sonrası süreçte kaleme alınan nesh türü eserlerde görmek mümkündür.

Nesh meselesi üzerinde etkili olan başka bir husus da kelimî tartışmalardır. Özellikle Allah'ın sıfatları noktasındaki tartışmaların nesh meselesinin daha fazla gündeme gelmesine sebebiyet verdiği düşünülebilir. Bu meyandaki tartışmaların başında bedâ tartışması gelmektedir. Allah'ın bilgisinde meydana gelen değişim olarak tanımlanan bedâ, özellikle Şi'a'nın benimsediği bir prensip olarak gözükmektedir. Bu fikri savunanlar nesh meselesiyle irtibatını kurarak bu düşüncenin meşru olabileceğini düşünmüşlerdir. Ancak Ehl-i Sünnet ve Mutezile kelimcileri bu düşüncüyü kabul etmemiş, Allah'ın ilminde herhangi bir değişikliğin söz konusu olmadığını belirtmişler ve neshin de haber içeren ayetlerde gerçekleşmesinin mümkün olmadığını dile getirmişlerdir. Bu görüşler ve bundan önceki tartışmalar dikkate alındığında nesh meselesinin amelî hükümler ihtiva eden hususlar üzerinde vaki olduğu anlayışının bu aşamadan sonra yerleşmeye başladığı izlenimini vermektedir.

Taberî ve Mâturîdî'nin neshe dair tanımlarına bakıldığında Taberî neshi, genel olarak bir hükmün sonradan gelen başka bir hükümlerle ortadan kaldırılması şeklinde algılarken, Mâturîdî neshi, hükmün süresinin beyanı olarak telakki etmektedir. Her ne kadar tanımlar farklı olsa da, bu tanımlarda ortak bir yön bulunduğu dile getirebilir. Bu ortak yöne göre, Taberî ve Mâturîdî neshin sadece hükümlerde gerçekleştiği fikrini benimsediğini söylenebilir. Ayrıca Taberî ve Mâturîdî'nin önceki dönemlerde yer yer kabul gören neshin haberlerde olamayacağı fikrini de savundukları görülmektedir.

Taberî ve Mâturîdî'nin neshi kabul ettiği ve etmediği ayetlere bakıldığında, nesh türü eserlerde yer verilen ayetlerin tamamına Taberî ve Mâturîdî tarafından yer verilmediği görülmektedir. Özellikle mensuh olarak kabul ettikleri ayet sayısı

incelendiğinde yaklaşık 20'ye yakın ayetin nesh edildiğini zikrettikleri görülmektedir. Bu tespit özellikle mensuh ayetlerin sayısının Taberî ve Maturidî tarafından neshe dair yazılan eserlerdeki mensuh kabul edilen ayet sayısından daha az olduğu gibi, Suyutî'nin bu noktadaki tespitleriyle de paralellik arz etmektedir. Bununla birlikte kendilerinin dikkat çekmek istediği veya nesh meselesinde ön plana çıkan ayetleri ele alarak bu ayetler üzerinden nesh meselesine dair bazı açıklamalarda bulunmaktadır. Ayrıca Taberî ve Mâturîdî'nin neshin var olduğunu ya da olmadığını düşündüğü bazı ayetler hakkında ortak bir kanaate sahip olduğu da görülmektedir. Ancak pek çok ayetin neshiyle alakalı aynı görüşü paylaştıklarını söylemek mümkün gözükmemektedir. Zira Taberî bazı ayetler üzerinde neshi kabul edip etmediğini ifade ederken, Mâturîdî'nin ise Taberî'nin temas ettiği bu ayetlere değinmediği görülmektedir. Bunun aksine Mâturîdî'nin nesh bağlamında değindiği pek çok ayetin Taberî tarafından dikkate alınmadığını ya da nesh bağlamında herhangi bir görüşe yer verilmediği müşahade edilmektedir.

Taberî ve Mâturîdî'nin nesh konusunda ayrı düştüğü önemli noktalar bulunmaktadır. Bu noktalardan birisi sünnetin Kur'an'ı nesh etme meselesidir. Mâturîdî önemli bir Hanefî âlimi olmasının da etkisiyle Hanefîlerin benimsediği sünnetin Kur'an'ı neshini savunurken Taberî'nin böyle bir yaklaşımı benimsemediği söylenebilir. Mâturîdî'nin kendi mezhebinin benimsediği yaklaşım biçimini ön plana çıkarması, Taberî'nin ise kendisinden önceki dönemi dikkate almasıyla birlikte nesh hususunda Şafî'î'nin görüşlerini benimsemesi, sünnetin Kur'an'ı nesh etme fikrinin Taberî ve Maturidî'de farklı algılanmasının önemli sebepleri olarak değerlendirilebilir. Bunun yanı sıra Taberî, Hz. Peygamber'e unutturulan ayetlerin olabileceği düşüncesini benimserken, Mâturîdî'nin bu görüşü kabul etmediği görülmektedir. Zira Taberî nesh meselesinin temellendirildiği ayeti esas alarak unutturma fikrinin normal olabileceği fikrini ön plana çıkarırken, Mâturîdî ise bunu Hz. Peygamber'in nübüvvetine aykırı bularak, böyle bir düşüncüyü kabul etmemektedir.

KAYNAKÇA

- Ak, Ahmet, *Büyük Türk Âlimi Mâturîdî ve Mâturîdîlik*, Bayrak Matbaası, İstanbul 2008.
- Aktan, Hamza, “Recm Cezası Örneğinde Sosyal Değişim Olgusu ve Kur’an” *Çağımızda Sosyal Değişme ve İslâm, 2002 Yılı Kutlu Doğum Sempozyumu ve Müzakereleri*, Ankara 2007.
- Aktepe, Orhan, “Kelam İlmi Açısından Bedâ Anlayışı” *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XIII, sayı: 23.
- Arslan, Giyasettin, *İmam Şafî'nin Kur'an Okumaları*, Rağbet Yay., İstanbul 2004.
- Ateş, Süleyman, *Kur'an'da Nesh Meselesi*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1996.
- Aydın, Atik, *Taberî'nin Kur'an'ı Yorumlama Yöntemi*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2005.
- Aydoğdu, Yakup, *Kur'an'da Nesh Çalışması*, (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2002.
- Baltacı, Burhan, *Şâtîbî'nin Kur'an'ı Yorumlama Yöntemi*, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2005.
- Bayar, Fatih, *Taberî'nin Tefsir Metodolojisi*, (Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2008.
- Bedir, Murtaza, “Maturidî Fıkıh Usûlü: Gerçek mi Kurgu mu?” *Büyük Türk Bilgini İmam Mâturîdî ve Mâturîdîlik-Milletleraras Tartışmalı İlmî Toplantı*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., İstanbul 2012.
- Benli, Yusuf, “Bedâ Fikrinin İmamî-Şii Literatürüne Girişinin Tarihi Sürecine İlişkin Değerlendirmeler-I” *İslami Araştırmalar Dergisi*, c. XVIII, sayı: 3.
-, “”Bedâ Kavramının Dinî Geçerliliğini İspata Yönelik Köken ve anlam Alanlarına İlişkin İmamî Yaklaşımlar” ” *İslami Araştırmalar Dergisi*, c. XIX, sayı: 4.

- Boynukalın, Mehmet, *İmam Muhammed b. Hasan eş-Şeybani'nin Kitabü'l-Asl Adlı Eserinin Tanıtımı ve Fıkıh Usulü Açısından Tahlili*, Ocak Yay., İstanbul 2009.
- Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail, *Sahihu'l-Buhârî*, Darü's-Selâm, Riyad 1999.
- Cerrahoğlu, İsmail *Tefsir Tarihi*, Fecr Yay., Ankara 2005.
- Cessâs, Ahmed b. Ali er-Râzî *el-Fusûl fi'l-Usûl*, Mektebetu'l-İrşâd, yy., 1994.
- Cürcânî, Seyyid Şerif, *et-Ta'rifât*, Âlimi'l-Kütüb, Beyrut 1986.
- Çetin, Abdurrahman, "Nesh" mad. *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. İstanbul 2006, c. XXXII.
- Duman, M. Zeki, "Kur'an'da Neshe Delil Gösterilen ve Mensuh Addedilen Ayetlerin Mâna Yönünden Yeniden Değerlendirmeleri" *Tarihten Günümüze Kur'an İlimleri ve Tefsir Usûlü*, ed. Bilal Gökçır, Necdet Yılmaz, Ömer Kara, Muhammed Abay, Necmettin Gökçır, İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi, İstanbul 2009.
- Ebu Davud, Süleyman b Eşas b. İshak es-Sicistânî, *Sünen-ü Ebî Davûd*, Mektebet-ü İbn Hacer, Dimeşk 2003.
- Ebü Hanîfe, *el-Âlim ve'l-Müteallim*, çev. Mustafa Öz, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1992.
- Esen, Hüseyin, *Serahsî'nin Nesih Anlayışı*, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, XXXII/2010.
- Fayda, Mustafa, "Taberî" mad., *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2010, c. XXXIX.
- Gezgin, Ali Galip, "Kur'ân'da Nesh Problemine Eleştirel Bir Yaklaşım" *İslami Araştırmalar Dergisi*, c. XIV, sayı: 1, 2001.
- Gökmenoğlu, Hüseyin Tekin, "Kur'an-ı Kerim'de Olmayan ve Onunla Çelişen Ceza: Recm", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı: 2, 2003.
- Gürkan, Ahmet, *Kur'an'ın Nasih ve Mensuh Ayetleri*, Yeni İlahiyat Kitabevi, Ankara 1980.

- Hakyemez, Cemil, “Bedâ Düşüncesi ve Şîf İmamet Tartışmalarındaki Yeri” *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. V, sayı: 10.
- Hallaq, Wael B., “Şafi’î Hukuk İlminin Başmimarını mıydı?” çev.: İ. Hakkı Ünal, *Sünni Paradigmanın Oluşumunda Şafi’î’nin Rolü*, haz. M. Hayri Kırbasoğlu, Kitabiyat Yay., Ankara 2000.
- Hassan, Ahmed, “Nesh Teorisi” çev.: Mehmet Paçacı, *İslami Araştırmalar Dergisi*, c. I, sayı:3, 1986.
- Heravî, Ebu Ubeyd Kasım b. Sellâm, *en-Nâsih ve’l Mensûh fi’l-Kur’âni’l-Azîz ve mâ fihi mine’l-ferâidi ve’s-sünen*, tahk.: Muhammed b. Salih el-Mudeyfir, Mektebetü’r-Rüşd, Riyad ty.
- İbn Nedim *el-Fihrist*, Daru’l-Marife, Beyrut 1994.
- İbnu’l-Bârizî, *Nâsihi’l-Kur’âni’l-Azîz ve Mensûhuhu* (*Erba’a kutub fi’n-nasih ve’l-mensuh* içinde) tahk.: Hâtim Sâlih ed- Dâmin, Alemu’l-Kutub, Beyrut 1908.
- İbnu’l-Cevzî, Abdurrahman b. Ali b. Abdullah, *Nâsihu’l-Kur’ân ve Mensûhuh*, (*Nevasihu’l-Kur’ân*) tahk.: Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî, Beyrut 1990.
- İbnu’l-Cevzî, Cemâlüddin Ebi’l-Ferec Abdurrahman, *el-Musaffâ bi Ekeffi Ehli’r-Rusûh min İlmi’n-Nâsih ve’l-Mensûh*, (*Erba’a kutub fi’n-nasih ve’l-mensuh* içinde) tahk.: Hâtim Sâlih ed- Dâmin, Alemu’l-Kutub, Beyrut 1908.
- İlhan, Avni, “Bedâ” mad. *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., c. V. İstanbul 1992,
- İsferâînî, Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Ali el-Âmiri, *en-Nâsih ve’l Mensûh*, İlmî neşre haz. Abdullah Emin Çimen, Nehir Yay., İstanbul 2008.
- Karaman, Hayreddin, Çağrı, Mustafa, Dönmez, İbrahim Kâfi, Gümüş, Sadrettin, *Kur’ân Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 2012.
- Karataş, Ali, *Mâtürîdî’nin Te’vîlâtü’l-Kur’ân’ında Kur’ân’ı Kur’ân’la Tefsir*, (Doktora Tezi) Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010.
- Kâsımî, Cemâleddin, *Kur’an’ı Anlamak, Tefsîr İlminin Temel Meseleleri*, Çev. Sezai Küçük, İz Yayıncılık, İstanbul 1990.

- Kaya, Remzi, “Nesh Terimi ve Muhtevası” *İslami Araştırmalar Dergisi*, c. I, sayı: 5, 1986.
- Keleş, Ahmet, “Hadis İlminde İsnadın Otoritesi veya Akla Rağmen Hadis Okuyuculuğunun Çağdaş Bir Örneği “Recm Cezası” Çalışmasına Eleştirel Bir Bakış”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: IV, sayı: 1, 2004.
- Kerimi, Mer’i İbn Yusuf, *Kur’an’da Nasih ve Mensuh*, tahk.: Sami Ata Hasan, çev.: Eyüp Aslan, Hak Yay., İstanbul ty.
- Kırbaçoğlu, Mehmet Hayri, “Risale’nin Şekil ve Muhteva Açısından Eleştirisi” *Sünni Paradigmanın Oluşumunda Şafi’î’nin Rolü*, haz. M. Hayri Kırbaçoğlu, Kitabiyat Yay., Ankara 2000.
- Koçkuzu, Ali Osman, *Hadiste Nâsîh-Mensûh*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul 1989.
- Koçyiğit, Talat, “Kitap ve Sünnette Nesh Meselesi” *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1963.
- Kutlu, Sönmez, “Bilinen ve Bilinmeyen Yönleriyle İmam Mâtürîdî” *İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*, haz. Sönmez Kutlu, Otto Yay., Ankara 2011.
-, “Mâtürîdî Akılcılığı ve Günümüz Sorunlarını Çözmeye Katkısı” *e-Makalât Mezhep Araştırmaları*, c. II, sayı:1, Bahar 2009.
- Macit, Yüksel “ İmam Maturidî’ye göre Kur’an’dan Bir Hükmün İçtihat İle Neshi” *Hikmet Yurdu, İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik Özel Sayısı* c. II, sayı: 4, 2009.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, İlmî Kontrol: Bekir Topaloğlu, Daru’l-Mîzân, İstanbul 2005.
- Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-İzâh linâsihi’l-Kur’ânî ve mensûhihi ve ma’rifeti usûlihi ve ihtilâfi’n-nâsî fihi* tahk.: Ahmed Hasan Ferhât, Daru’l-Menâra, Cidde 1986.
- Mukatil b. Süleyman, Ebu’l Hasen Mukatil b. Süleyman b. Beşîr el-Ezdî, bi’l-Velâ el-Horasânî, el-Belhî, *Tefsir-u Mukâtil b. Süleymân*, tahk.: Ahmed Ferîd, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 2003.
- Müslim b. Haccac b. Müslim, Ebu’l-Hüseyin, *Sahihu’l-Müslim*, Daru’s-Selâm, Riyad 2000.

- Nehhas, Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed b. İsmail, *en-Nâsîh ve'l Mensûh fî Kitâbillahi Azze ve Celle ve'h-Tilafî'l-Ulema fî Zalike*, tahk.: Süleyman b. İbrahim b. Abdullah el-Lâhim, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1991.
- Olimov, Yunuscan, *Taberi'nin (310/922) Câmiu'l-Beyanun'da Nesh*, (Yüksek Lisans Tezi) Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2003.
- Öksüz, Osman, *Klasik Hanefî Usûlünde Nesih Anlayışı*, (Yüksek Lisans Tezi) Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2004.
- Özdemir, Merve, *Cessâs'ın Nesih Anlayışı*, (Yüksek Lisans Tezi) Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010.
- Özdeş, Talip, "Vahiy-Olgü İlişkisi Açısından Nesh'e Getirilen Yorumlara Eleştirel Bir Yaklaşım" *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, c. XIV. Sayı: 1, 2001.
-, *Kur'an ve Nesh Problemi*, Fecr Yay. Ankara 2005.
-, *Mâtürîdî'nin Tefsir Anlayışı*, İnsan Yay., İstanbul 2003.
- Özen, Şükrü, "Mâtürîdî" mad. *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2003, c. XXVIII.
-, "İmam Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin Fıkıh Usûlünün İnşası" *İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdilik-Tarihî Arka Plan, Hayatı, Eserleri, Fikirleri ve Maturidilik Mezhebi*, haz. Sönmez Kutlu, Otto Yay., Ankara 2011.
- Öztürk, Mustafa, *Kur'an'ın Mu'tezilî Yorumu- Ebû Müslim el İsfahânî Örneği*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2004.
-, "Bir Müfessir Olarak Muhammed b. Cerîr et-Taberî" *Bir Müfessir Olarak Muhammed b. Cerîr et-Taberî Sempozyum*, Konya 2010.
- Serahsî, Ebu Bekir Muhammed b. Ahmed b. Ebi Sehl, *Usûlu's-Serahsî*, tahk. Ebu'l – Vefâ el-Efgânî, Daru'l-Kütübi'l İlmîyye, Beyrut 1994.
- Pezdevî, Fahru'l-İslam Ali b. Muhammed, *Keşfu'l-Esrâr*, yy., h. 1307.
- Suyûtî, Celaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr *el-İtkân fî Ulumi'l-Kur'ân*, Daru'l-Kütübi'l-İlmîyye, Beyrut 2007.

-, *ed-Durru'l-Mensûr fi't-Tefsir bi'l-Me'sûr*, tahk.: Abdullah b. Abdu'l-Hasen et-Türkî, Merkez-ü Hicr li buhusi ve'd-Dirâsâti'l-Arabiyye ve'l-İslamiyye, Kahire 2003.
- Şafi'î, Muhammed b. İdris, *er Risâle*, tahk.: Ahmed Muhammed Şakir, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut ty.
- Şâtibî, Ebu İshak İbrahim b. Musa b. Muhammed el-Lahmî *el-Muvâfakât fi Usûli's-Şer'ia*, Daru'l-Marife, c. I-IV, Beyrut 1994.
- Şimşek, M. Sait, *Kur'an'ın Anlaşılmasında İki Mesele*, Ekin Yay., İstanbul 2004.
- Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1988.
- Türcan, Selim, *Neshin Problematik Tarihi*, Lider Matbaacılık, Çorum 2010.
- Uzun, Nihat, *Hicrî II. Asırda Siyaset-Tefsir İlişkisi*, Pınar Yay., İstanbul 2011.
- Yiğit, Metin, *İlk Dönem Hanefî Kaynaklarına Göre Usûl Anlayışında Sünnet*, İz Yay., İstanbul 2009.
- Zehebî, Muhammed, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, Daru'l-Kalem, Beyrut t.y.
- Zerkeşî, Bedrüddin Muhammed b. Abdillâh, *el-Burhân fi Ulumi'l-Kur'ân*, Daru'l-Fikr Beyrut 1988.
- Zührî, İbn Şihâb *en-Nâsîh ve'l Mensûh*, (*Erba'a kutub fi'n-nasih ve'l-mensuh içinde*) tahk.: Hâtim Sâlih ed- Dâmin, Alemu'l-Kutub, Beyrut 1908.
- Watt, W. Montgomery, "Mâturîdî Problemi" çev. İbrahim Hakkı İnal, *İmam Mâturîdî ve Mâturîdîlik-Tarihî Arka Plan, Hayatı, Eserleri, Fikirleri ve Maturidilik Mezhebi*, haz. Sönmez Kutlu, Otto Yay., Ankara 2011.

